

FUNERAIR ERFGOED KERKHOF ESEN

ARNOUT ZWAENEPOEL

APRIL 2022

RAPPORT

BARON RUZETTELAAN 35
8310 BRUGGE
T +32 50 36 71 71
www.wvi.be

COLOFON:

Wijze van citeren: Zwaenepoel, A. (2022). Funerair erfgoed kerkhof Esen. WVI i.o.v. stad Diksmuide, 199 p.

Opdrachtgever: stad Diksmuide

Tekst: Arnout Zwaenepoel

Inventarisatie: Arnout Zwaenepoel, Saskia David, Lena Vereecke & Eric Cosyns
Foto's: Arnout Zwaenepoel, stadsarchief Diksmuide (Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief) en geciteerde bronnen.

Inventarisatie-app: Luong Hung Chau

Databank: Saskia David, Bart Boute, Tom Desmet

Kaartopmaak: Saskia David

Lay-out: Lena Vereecke

Begeleiding: Sylvie Anzempamber (coördinator Vrije Tijd), Cindy Bakeland (Dienst cultuur, evenementen en erfgoed), Chris Vandewalle (archivaris), Katrien Debevere (dienst burgerzaken, coördinator stuurgroep), Wouter De Zutter (diensthoofd Natuur & Landschap), Anniek Durnez (directeur mens), Lies Laridon (burgemeester), Martin Obin (schepen begraafplaatsen, kerkfabrieken, groenonderhoud...), Nathalie Vanraepenbusch (coördinator Burger, toerisme en lokale economie), Katleen Winne (schepen cultuur, evenementen, erfgoed en welzijn)

INHOUD

1	Methode	5
1.1	Databank.....	5
1.2	Terreinopname	5
1.3	Archiefonderzoek	7
1.4	Rapportage	8
2	Resultaten.....	9
2.1	De Sint-Pieterkerk van Esen	9
2.2	Het kerkhof en de leeftijd van de graven.....	12
2.3	Stijl	32
2.3.1	Neogotiek.	32
2.3.2	Neoclassicisme	33
2.3.3	Eclectisme.....	37
2.3.4	Art nouveau.....	72
2.3.5	Art deco.....	72
2.3.6	Modernisme en hedendaagse graftekens	84
2.4	Typologie.....	85
2.5	Materiaal	93
2.6	Epigrafie	97
2.6.1	Schriftsoort.....	97
2.6.2	Geijkte formules	100
2.7	Heraldiek	101
2.8	Graffoto's.....	103
2.9	Steenkappers-grafmakers en geologie.....	105
2.10	Ingewerkte sculpturen	120
2.11	Kleine sculpturen.....	126
2.12	Iconografie	133
2.13	Familienamen.....	157
2.14	Voornamen.....	167
2.15	Geboorteplaats en sterfteplaats	169
2.16	Beroep, functie, soldatenverleden, onderscheiding	170
2.17	ZEN of andere subsidiemogelijkheden	176
2.18	Beplanting van het kerkhof (door de gemeente)	178
2.19	Spontane plantenbegroeiingen, mossen en korstmossen, hogere planten	179
2.20	Cultuurplanten (bij de individuele graftekens)	184
2.21	Plan van het kerkhof met de nummers van de graftekens.....	193
2.22	Aanbevelingen	194
2.22.1	Keuzes maken.....	194
2.22.2	Financiële ondersteuning	194
2.22.3	Beplanting	196
2.22.4	Informatie verlenen	196
2.22.5	Lapidarium	197
2.22.6	Biodiversiteit.....	197
2.23	Literatuur	198

1 Methode

1.1 Databank

Voor het inventariseren van de twee kerkhoven en een begraafplaats te Diksmuide werd een app aangemaakt binnen WVI, zodat de invoer van de gegevens via een GSM kon gebeuren. De app heet Survey123 en laat toe alle waargenomen grafkenmerken en de begroeiing in te geven.

De aanmaak van de app gebeurde in hoofdzaak op basis van het rapport 'Versteende getuigenissen. Inventariseren van funerair erfgoed' opgesteld door TERF (www.versteendegetuigenissen.be). Een groot aantal kenmerken zoals epigrafie, foto's, grafische vormgeving, heraldiek, architectuur, typologie, materiaal, stijl, sculpturen en iconografie staan daarin opgesomd en werden in de app ingevoerd. Daarnaast werden velden voorzien voor beschadigingen aan de grafmonumenten, indicatiemogelijkheid om het monument als 'te bewaren' aan te duiden, alsook de aangeplante of spontane begroeiing in te voeren.

De app werd voor het eerst uitgetest op het kerkhof van Keiem en al snel werd duidelijk dat een aantal aanpassingen nuttig zouden zijn. Met die tweede versie van de app werd de rest van het kerkhof van Keiem geïnventariseerd. De gegevens uit de eerste en de tweede versie werden in aparte bestanden opgeslagen.

Met dezelfde versie werd nadien ook het kerkhof van Esen geïnventariseerd. Met een derde, verbeterde versie werd tenslotte de begraafplaats van Diksmuide geïnventariseerd.

Na de opname van de kerkhoven van Keiem en Esen werd met de rapportage gestart, waarbij veelvuldig gebruik werd gemaakt van de filterfunctie in de databank. Daarbij werden opnieuw een aantal zaken opgemerkt, die beter konden in de app. Met name het veld epigrafie, dat in de beide eerste versies als één geheel werd ingevoerd, leidde tot moeilijkheden bij het opzoeken van de leeftijd van het graf, omdat er meerdere data in dezelfde epigrafie voorkwamen. Hierbij werd het nuttig geacht een apart veld te voorzien voor de leeftijd van het graf. In de eerste versie werd ook gewerkt met een veld materiaal 1 en een veld materiaal 2. Dit maakt dat bij een analyse van de materialen telkens dubbel moet gezocht worden en nadien een optelsommetje gemaakt om wat statistieken te kunnen genereren. Analoge andere dubbele velden (voor begroeiing, mossen en korstmossen, ...) gaven analoge problemen. Voor de inventarisatie van de begraafplaats Diksmuide zal daarom een derde aangepaste versie van de app gemaakt worden, waarbij verholpen wordt aan de vastgestelde moeilijkheden.

Bij de analyse van de gegevens werd veelvuldig gebruik gemaakt van de filterfunctie in de databank, waardoor jaartallen, personen, enz. vlot konden opgespoord worden. Deze informatie diende als basis voor het uitschrijven van dit rapport.

1.2 Terreinopname

De snelheid van inventariseren werd op voorhand vrij optimistisch ingeschat, met een vijftigtal graven per dag. In Keiem bleek meten dat dit te optimistisch geoordeeld was, omdat de epigrafie van de oudere graven, meestal op in arduinstein ingekapt, vaak erg lastig te lezen was. Op een dergelijk ouder kerkhof is een aantal van een dertigtal graven per dag realistischer gebleken. Ook in Esen hadden we een gelijkaardig probleem, hoewel er moet aan toegevoegd worden dat op het recentste deel van het kerkhof soms tot 75 graven per dag konden geïnventariseerd worden, door de eenvoudig leesbare epigrafie en het ontbreken van mossen en korstmossen op de veelal gepolijste granieten en recent nog onderhouden grafstenen.

De inventarisatie van de begroeiing bij een eenmalige inventarisatie leverde een zeer tijdsgebonden spectrum aan soorten op. Alleen al voorjaar en najaar kunnen een sterk verschillende beeld opleveren van de aangeplante soorten. De novembermaand wijkt daarboven nog eens zeer sterk af door de massaal aanwezige chrysanten op dat moment. Daarom werd de inventarisatie in eerste instantie uitgevoerd, los van de opname van de individuele grafmonumenten. Met een lente- en een nazomerinventarisatie in combinatie met een novemberbezoek konden de aangeplante bloemen en planten wél vrij volledig gekarteerd worden. Ook de globale beplanting van het kerkhof (door de gemeente aangebracht) werd apart gekarteerd.

Voor het inventariseren van bepaalde items was het niet altijd eenvoudig exacte informatie weer te geven en moesten daarom keuzes gemaakt worden.

- De epigrafie was vaak bij oudere graven gedeeltelijk onleesbaar geworden. Met behulp van wit bordkrijt werd de leesbaarheid van de letters vaak toch een stuk beter. Waar we letters, woorden of data niet met zekerheid konden ontcijferen werden drie puntjes of een vraagteken ingelast.
- Voor het bepalen van de leeftijd van de graven gingen we meestal voort op de sterfdatum van de oudste overledene onder een bepaald grafteken. Af en toe kan het voorkomen dat een eerder overledene herbegraven werd onder een recenter grafteken. Als dat duidelijk zichtbaar was aan de stijl en/of het materiaal van het grafteken, werd voor de sterfdatum van een recenter overleden persoon geopteerd. In sommige gevallen was ook de naam van de arduinkapper bruikbaar om een graf te dateren. Onder grafteken B02/01/05 ligt bijvoorbeeld August Leplae die stierf in 1881 begraven, maar arduinkapper Aloïs Hosten is pas geboren in 1886 en kwam pas in 1922 werken in Esen. Het grafteken is ondertekend met A. Hosten Eessen en werd dus vermoedelijk pas opgericht bij het overlijden van de zoon van August die in 1930 overleed. Bij sommige graftekens is de datering nog meer problematisch. Grafteken B03/01/03 bijvoorbeeld werd opgericht voor een echtpaar overleden in 1911 en 1913 door A. Hosten uit 'Eessen'. Deze kwam echter pas in 1922 in Esen werken. Het grafteken werd begrijpelijk wellicht niet opgericht in de Eerste Wereldoorlog zelf, maar ten vroegste 9 jaar later (aankomst van A. Hosten in Esen).
- Het bepalen van de stijl van een grafteken is voor een zeer groot aantal graven niet eenvoudig. De overheersende typologie is die van een stèle, al dan niet met een vlakke grafzerk of sarcofaag en al dan niet met extra kruis. Dit type bleef decennialang ongewijzigd en is niet eenvoudig aan een bepaalde stijl toe te wijzen. Voor de meeste graftekens werd dit kenmerk dan ook niet ingevuld.

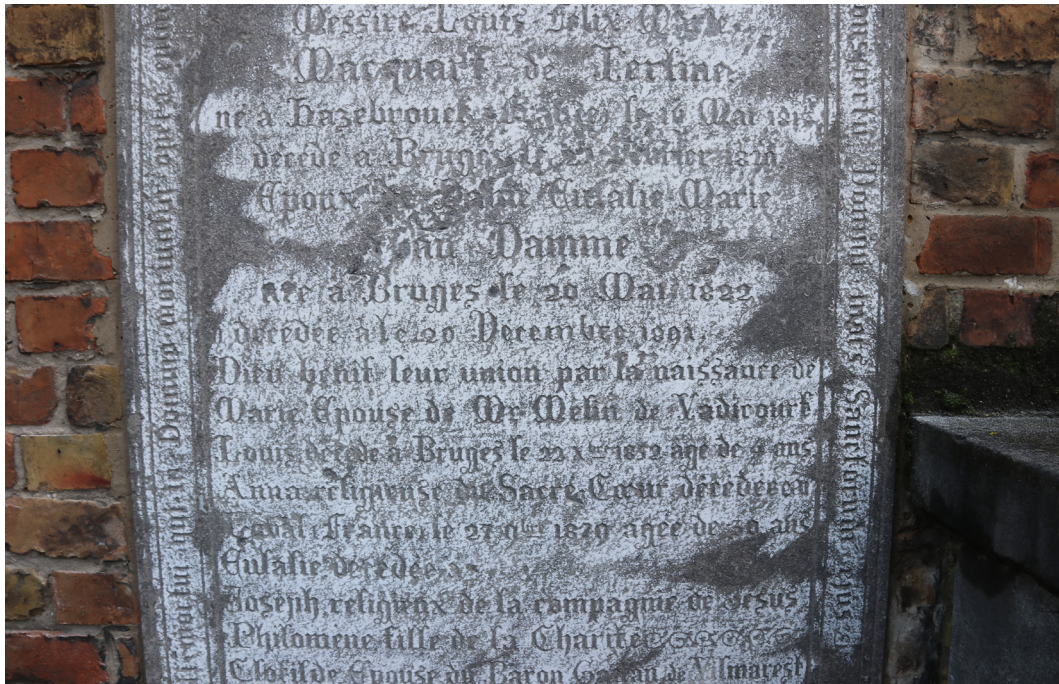

Foto. Voor het leesbaarder maken van lastig te ontcijferen epigrafieën werd soms gebruik gemaakt van wit bordkrijt.

Om de waarde van het kerkhof van Esen beter te kunnen inschatten in een groter kader brachten we ook een terreinbezoek aan de kerkhoven of begraafplaatsen van alle andere deelgemeenten van Diksmuide (Beerst, Diksmuide, Kaaskerke, Keiem, Lampernisse, Leke, Nieuwkapelle, Oostkerke, Oudekapelle, Pervijze, Stuivekenskerke, Vladslo, Woumen). Daarnaast bezochten we ook een reeks andere West-Vlaamse begraafplaatsen ter vergelijking.

1.3 Archiefonderzoek

In het archief van Diksmuide werden alle voorhanden zijnde publicaties die specifiek Esen als onderwerp hadden nagekeken op aspecten die betrekking hadden op kerk, kerkhof en persoonsgegevens van personen op het kerkhof begraven liggen. Dendooven (1959-1962), Vandewalle (2008) en Vlaemynck (niet gedateerd) waren de belangrijkste bronnen waaruit informatie kon geput worden.

Archivaris Chris Vandewalle was ook zo vriendelijk ons een aantal namen op te zoeken in de bevolkingsboeken, waardoor we onleesbaar geworden epigrafieën konden aanvullen.

Diksmuide verbeeldt leverde ons eveneens een aantal oude foto's en prentbriefkaarten op met betrekking tot kerk en kerkhof. Er bestaan verschillende foto van vóór WOI, die ons een beeld geven van voor de verwoesting van kerk en kerkhof in de Eerste Wereldoorlog. Die geven ook details over de toenmalige beplanting.

De publicatie van Havermans (2012) en de bevolkingsboeken leverden ons ook details over de steenkappers die grafmonumenten nalieten op het kerkhof.

Over het onderwerp gietijzeren grafkruisen bestaat een behoorlijk uitgebreide literatuur in Wallonië, omdat daar heel wat gieterijen gevestigd waren. We raadpleegden daarvoor Anoniem (1891), Hourant (1992), Lempereur, Tulliez. & Hourant (1992), Perchet (2017) en Saenen & Fourny (2002).

Voor het Vlaamse landsgedeelte is de literatuur heel wat beperkter. We raadpleegden onder meer Depestel (2006), Havermans (2012a en b), Kennes (2012), Nijssen (2001) en Onroerend Erfgoed (2021).

Over het onderwerp art deco-grafmonumenten vonden we nuttige informatie bij Depestel (2006), Desmedt (2005), Havermans (2006), Havermans (2012 a en b) en Havermans & Celis (2006).

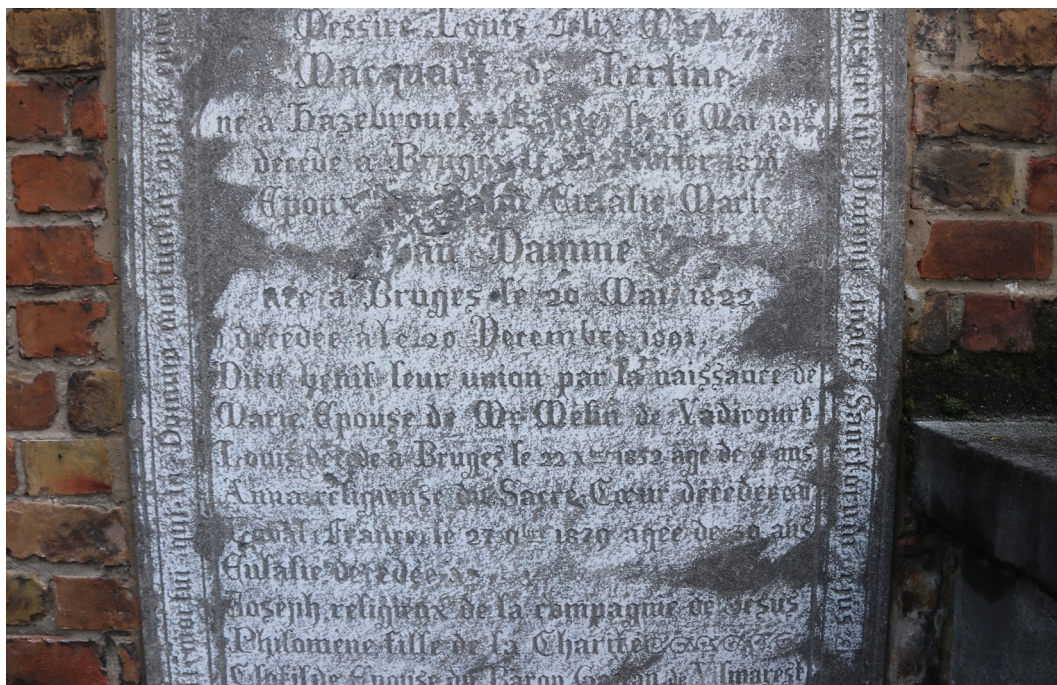
De databank kan in een later stadium eventueel ook nog aangevuld worden met meer literatuurbronnen. De Vlaamse Vereniging voor Familiekunde Afdeling Westkust beschikt bijvoorbeeld over een grote collectie bidprentjes. Die zouden eventueel nog aan de databank kunnen toegevoegd worden.

1.4 Rapportage

Er werden twee types rapporten opgemaakt.

Een eerste rapport is een pdf-weergave van de databank waarin alle geïnventariseerde data voorkomen samen met minstens één, maar vaak enkele foto's van het grafteken. De volgorde van de inventarisatie volgt de nummering van de graftekens op het plan. Het rapport vergezelt de digitale databank.

Het tweede, hier voorliggende rapport bestaat beschrijft de methodiek van werken en de resultaten op een meer inhoudelijke, samenvattende manier. Het rapport biedt zowel een overzicht van wat er op het kerkhof aangetroffen werd alsook een aantal aanbevelingen voor de toekomst.

2 Resultaten

2.1 De Sint-Pieterkerk van Esen

De eerste vermelding van de kerk van Esen dateert mogelijk van 961 als 'ecclesia de Esna' in een akte waarin graaf Arnulf de tienden van de Brugse Sint-Donaas opsomt. Andere auteurs situeren de eerste vermelding als parochie echter pas in 1066 als "in parrochia villae que dicitur Esnes", dit in een oorkonde van graaf Boudewijn V voor het Sint-Pieterskapittel van Rijsel.

De oorspronkelijke kerk werd eind twaalfde eeuw vervangen door een Romaanse basilicale kerk met rechte koorsluitingen (cf. opgraving van 1969), smalle zijbeuken en een vieringtoren. Van deze kerk opgetrokken in ijzerzandsteen en veldsteen was voor de Eerste Wereldoorlog een transeptarm met rondbogige spaarvelden aan de binnenzijde bewaard. Bij de wederopbouw van de jaren 1920 werd dit architectuurelement gereconstrueerd.

In 1488 werd de kerk in brand gestoken door Duitse soldaten in dienst van keizer Maximiliaan van Oostenrijk.

In de eerste helft van de 16de eeuw werd de kerk hersteld volgens het schema van een gotische hallenkerk met westtoren ter vervanging van het Romaanse basilicaal plan met vieringtoren. Het Romaanse transept werd geïntegreerd in de nieuwe gotische kerk. Deze kerk werd hoofdzakelijk opgetrokken uit baksteen, onder meer Brugse moefen (de grootste 28 cm op 8 cm, zie gerecupereerde stenen in de wederopbouwkerk, maar ook de veld- en ijzerzandstenen van de Romaanse kerk werden gerecupereerd. Circa 1524 begon men met de bouw van de westtoren, cf. de gerecupereerde datumsteen in de heropgebouwde westtoren (jaren 1920) met het opschrift: 'In 't jaer 1524 tot elckx beschee, leyt men van desen torre den eersten steen'. Het transept en de zijbeuken dateren van circa 1551.

Tijdens de godsdiensttroebelen van eind 16de eeuw (1578?) verwoestten de geuzen de kerk gedeeltelijk. De schade werd hersteld begin 17de eeuw, onder meer door vervanging van het glas in lood.

In 1692 werden herstellingswerken uitgevoerd.

In 1848 werd het interieur gedeeltelijk aangepast (stucplafond, ...).

In 1855-1857 vroeg de kerkfabriek een klassering als monument aan met de bedoeling de torennaald te kunnen herstellen.

In 1907-1913 grepen ingrijpende restauratiewerken plaats naar ontwerp van architect Thierry Nolf (Torhout) waarbij het streefdoel de gotische kerk van de 16de eeuw was.

Foto. De Sint-Pieterskerk gefotografeerd langs de zuidzijde anno 1910. Bron Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief, auteur René Maton Proven, fotonummer HEU014500138.

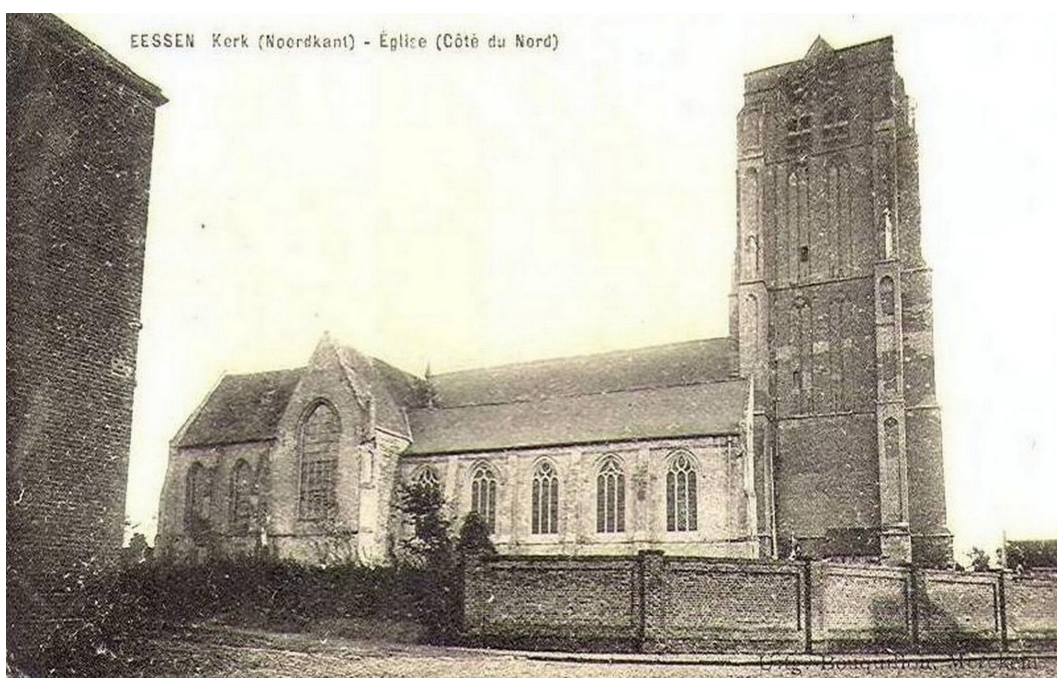

Foto. De noordzijde van de Sint-Pieterskerk van Esen in de periode 1900-1914. Bemerkt ook het bakstenen muurtje en de haag als afsluiting van het kerkhof. Bron: Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief, object foto, privécollectie, fotonummer HEU014502068, bijschrift Eessen kerk (Noordkant) – Eglise (Côté du Nord).

Op 20 oktober 1914 staken Duitse troepen de kerk in brand. Hierdoor werden niet enkel het kerkgebouw maar ook het archief en de kunstschaten verwoest.

Foto. De Sint-Pieterskerk in het begin van de Eerste Wereldoorlog, nadat de Duitsers de kerk in brand gestoken hadden op 20 oktober 1914. Het dak is volledig verdwenen, maar de beschietingen door de geallieerden hebben hier nog geen verdere schade aangericht. Bron: Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief, informatiebron <http://inventaris.vioe.be>, foto privécollectie, fotonummer HEU014502286, bijschrift Kirche Esen.

Op 20 mei 1917 werd de kerk verder vernield door beschietingen van de Belgische artillerie op de westtoren, gebruikt als uitkijkpost door de Duitse troepen.

De huidige kerk van Esen is een gotisch hallenkerk die na de Eerste Wereldoorlog volledig werd heropgebouwd naar vooroorlogs model (plannen architect Thierry Nolf). De wederopbouw dateert van 1923-1926.

In 1939 werd de kerk beschermd als monument.

In 1969-1970 gebeurden aanpassingen aan het interieur met onder meer een algehele ontpleistering, een vernieuwing van het torenuurwerk en herstel van de glasramen. In 1971 werd een neobarok orgel gebouwd door orgelbouwers Jos Loncke en zonen uit Esen.

In 1997-1998 gebeurde een restauratie naar ontwerp van architectenbureau D. en P. Seys uit Diksmuide.

2.2 Het kerkhof en de leeftijd van de graven

Over het kerkhof zijn de geschreven bronnen schaars. We kunnen alleen maar gissen dat er vanaf het ontstaan van de kerk ook mensen begraven werden in en rond de kerk.

Haevermans (2012) schrijft dat er op de middeleeuwse kerkhoven relatief weinig graftekens te zien waren. Voor Esen hebben we geen concrete aanduidingen in die zin, maar iconografische bronnen van andere begraafplaatsen laten inderdaad vaak slechts enkele grafkruisen zien, maar geen grotere graftekens met stenen zerken.

Foto. Afbeelding van het kerkhof van Sint-Andries (Brugge) vóór 1796. Dit beeld geeft weer wat we vermoeden voor de meeste kerkhoven van de middeleeuwen tot aan de Franse Revolutie. De graftekens zijn eerder schaars en bestaan quasi uitsluitend uit grafkruisen.

De eerste bekende geschreven bron voor Esen dateert pas van ruim 700 jaar later. Joris Vlaemynck (niet gedateerd) citeert in zijn 'Geschiedenis van ons dorp' J. Weale blz. 471, die in 1699 een 'groot cruys op het kerkhof' beschrijft.

Vlaemynck geeft ook nog twee 18de-eeuwse vermeldingen: 'In 1751 werden er 16 sacken coolsaet gekweekt op 't kerckhof, verkocht voor 13P per sacke'. In 1757 werd er weer 'coolsaet' verkocht. Waar er in Keiem bomen van op het kerkhof verkocht werden om geld in het laatje te krijgen werd hier klaarblijkelijk koolzaad op het kerkhof gezet.

Foto. Oude kaarten zoals deze van Pourbus of Ferraris geven geen details over het kerkhof weer. De Popp-kaart van 1843 is de eerste die een duidelijk afgebakend kerkhof weergeeft. De afbakening stemt ongeveer overeen met de huidige.

Verder is het wachten op foto's van de periode 1900-1914 om iets meer over het kerkhof te kunnen zeggen. Op die vooroorlogse foto's is te zien dat het kerkhof ook toen al door een bakstenen muurtje en hagen omgeven was. Een soort voor de hagen valt lastig te determineren. Achter het muurtje komen ook bomen voor. Ook die zijn lastig te determineren, maar linden lijken meest aannemelijk. Op een foto uit dezelfde tijd is net buiten het kerkhof ook een volwassen boom te zien die beschreven wordt als een vrijheidsboom uit de Franse tijd.

Foto. De kerk van Eindhoven tussen 1900 en 1914. Het kerkhof is afgegrensd door een haag en er is ook een toegangshek te zien. Rechts op de voorgrond, een vrijheidsboom uit de Franse tijd. Bron: Debaeke & Eervynck (2011) p. 70.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt het kerkhof grotendeels verwoest, waarschijnlijk niet zo zeer door de aanvankelijke brand van 1914, maar wél door de latere geallieerde beschietingen om de kerkstoren-uitkijkpost van de Duitsers neer te halen. Toch resteren er nog een gering aantal grafstenen van vóór de Eerste Wereldoorlog.

Na WO I wordt een gedenkteken opgericht voor vier geëxecuteerde burgers, die op 25 oktober 1914 door de Duitsers doodgeschoten werden: *'alle laffelijk door de Duitschers doodgeschoten te Eindhoven'*. Verschillende graftekens verwijzen ook nog naar door de Duitsers doodgeschoten burgers in de begintagen van WO I (B05/01/04, B08/01/07, B08/01/10, B15/01/08, ...)

Foto. Op het kerkhof bevindt zich ook een arduinen grafzerk van de Franse legerarts Chastanc (grafteken B26/01/06), gestorven op 11 november 1914. Chastanc werd gedood door een artilleriegranaat van zijn eigen leger, toen hij op 11 november 1914 als krijgsgevangene door de Duitsers werd weggeleid uit Diksmuide.

Foto. Na de Eerste Wereldoorlog wordt ook een Heilig Hart-beeld opgericht net buiten het kerkhof, met daarop alle namen van de gesneuvelde burgers en de gesneuvelde militairen uit Esen. Na de Tweede Wereldoorlog worden ook de namen van die periode aangevuld.

Op het kerkhof staan langs een ommeegang of processieweg negen bakstenen Mariakapellen, vermoedelijk daterend van circa 1920 (bron: Onroerend Erfgoed).

Het algemeen politiereglement is een van de meest uitgebreide geschreven bronnen met betrekking tot het kerkhof dat we konden terugvinden. In het algemeen politiereglement van 1959 zijn maar liefst vijf pagina's aan het kerkhof gewijd. We halen er enkele passages uit.

Art. 30. – Het is verboden zijn water te maken of andere noodwendigheden te voldoen bij of tegen gebouwen, deuren of poorten op de straat uitgevende, zo ook op het kerkhof, tegen de muren der kerk of op alle openbare wegen binnen de gemeente.

Het is opvallend dat de graftekens van bepaalde families opvallend geconcentreerd voorkomen. Kijk bijvoorbeeld naar de cementrustieke kruisen van de familie Theunynck, of naar de gietijzeren kruisen van de familie François-Dupon. Blijkbaar moest men daarvoor bij de burgemeester langs.

Art. 104.- ... De volgorde en de plaatsen van begraven worden vastgesteld door de Burgemeester'.

In veel landen is het normaal dat een kerkhof na verloop van tijd volledig begroeit raakt met mossen, korstmossen en zelfs in bepaalde tradities tot en met bomen toe. Op veel Ierse kerkhoven gaat er een aparte charme uit van de door mos overwoekerde graven. Joodse begraafplaatsen ogen op veel plaatsen een bos. Niet zo in Vlaanderen blijkbaar:

Art. 112. – ... 'Indien een grafkelder derwijze vervallen is dat er onkruid op groeit, zullen de kosten voor het ambtshalve reinigen de familie aangerekend worden'...

Op het kerkhof mag je ook niet te allen tijde komen:

Art 114. – 'Het kerkhof is toegankelijk voor het publiek: van 1 maart tot 1 oktober: van 7 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds; gedurende de overige maanden : van 8 uur 's morgens tot 5 uur 's avonds. het kerkhof is van 's middags tot 2 uur gesloten'.

Inmiddels blijkt er toch wel een en ander gewijzigd ten opzichte van 1959. De frequentste bezoekers van het kerkhof, buiten de maand november, zijn mensen die even de hond uitlaten. In 1959 bepaalde artikel 115 echter:

Art. 115. – 'De toegang tot het kerkhof is ontzegd aan lieden in staat van dronkenschap, aan leurders, aan kinderen beneden de 12 jaar, niet vergezeld van volwassen personen, aan personen vergezeld van honden of van andere dieren, aan dragers van vuurwapenen, alsook aan al degenen die zich niet behoorlijk zouden gedragen'.

In de middeleeuwen waren de kerkhoven ook vaak het speelterrein van kinderen. Niet zo in 1959:

Art. 16. – 'Het is verboden ... kinderen aan zichzelf over te laten, ze te laten lopen of spelen'.

Ook de normen voor de grootte van de grafzerken zijn strikt vastgelegd:

Art. 118. – 'In geen geval mogen de grafzerken of andere aanduidingstekens geplaatst op gewone graven een lengte van 1,80 en een breedte van 0,80 m overschrijden. Voor de

graven der kinderen beneden de 8 jaar zijn deze afmetingen teruggebracht op een lengte van 1,20 m en een breedte van 0,8 m'...

Ook aan de beplantingen worden normen opgelegd:

Art. 120; - ... 'Het is verboden hoogstammige bomen op graven te planten'.

Er is ook een strikte onderhoudsplicht van de graven:

Art. 121. – 'Elk grafteken dat dreigt in puin te vallen of vervallen is, moet door de belanghebbende familie worden hersteld'.

De gemeente zorgt voor het opruimen van verwelkte snijbloemen en bloemen in potten en:

Art. 122. - ... 'De opbrengst van de weggenomen potten (die om de 6 maand zullen verkocht worden en zolang ter beschikking van de eigenaars zullen blijven) is ten bate van de Commissie van Openbare Onderstand'.

Als een vergunning verloopt kunnen de rechthebbenden de graftekens, of wat er van overblijft, terugnemen:

Art. 123. – 'De rechthebbenden kunnen ze terugnemen in de staat waarin ze zich bevinden, mits uitdrukkelijke voorwaarde de onkosten van wegnemen en bewaring terug te betalen'. Op dit alles staat ook toezicht:

Art. 126. – ... 'De grafmaker is met de waakzaamheid op het kerkhof gelast: hij geeft verslag der overtredingen aan de Burgemeester, die proces-verbaal opmaakt'.

Een foto van 1961 toont het kerkhof langs de zuidzijde van de kerk. Op de foto zijn tal van graftekens zichtbaar, waarvan er anno 2022 nog een flink aantal teruggevonden worden.

Foto. Een zicht op de heraanleg van het Esenplein, circa 1961-1962; met het H. Hartbeeld als oorlogsgedenkteken. Het plein ontstond in de wederopbouwperiode: het vernietigde gemeentehuis/herberg dat de Roeselarestraat afsloot werd onteigend voor de bouw van een noodkerk. Nadien werd het perceel niet bebouwd, waardoor het Esenplein – met zicht op de kerk- nu de Roeselarestraat afsluit. Bron: Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief, foto privécollectie, fotonummer HEU014503291.

Sinds 2013 is er een verbod op het gebruik van biociden op heel wat openbare plaatsen. Ook het onderhoud van het kerkhof van Esen, werd op dat moment aangepast. De meest zichtbare maatregel bestond uit het aanplanten van grote oppervlakten Cotoneaster als bodembedekker, die onkruid moest weren door beschaduwing van de bodem.

De nog aanwezige graftekens op het kerkhof zijn uiterst schaars voor de periode vóór 1900. De enige muurplaat aan de kerk dateert van 1681.

Uit de periode 1830-1900 resteren er vermoedelijk nog 6 graftekens. Van het neogotische grafteken A22/01/01 uit 1838 (?) kennen we de steenkapper niet. B15/01/01 uit 1868 (?) heeft een signering, maar is te sterk verweerd om te kunnen lezen. Van het arduin-encementrustieke grafteken B07/01/04 uit 1881 (?) kennen we evenmin de maker en de datering is dus wat onzeker. De overige graftekens uit de 19de eeuw werden vervaardigd door Dekeyser uit 'Dixmude' (B17/01/06 uit 1877 ?). Het neogotische eclectische grafteken B21/01/01, uit 1892 (?) werd gemaakt door Vande Walle uit Rousselare. Het neogotisch-eclectische grafteken B21/01/05, uit 1898 (?) werd gemaakt door Emiel Hosten uit Vladslo.

Van de periode 1900 tot direct na WO I zijn nog slechts een vijftal graftekens bewaard. Die werden vervaardigd door Lemahieu uit Aatrijke (B12/01/07) in 1903 (?), door Emile Hosten uit Vladslo (B08/01/17) in 1909 (?) en B15/01/02 in 1912 (?). Grafteken B09/01/08 werd gemaakt door Bauduin & Termolle uit Ecaussinnes, wellicht in 1912 bij het overlijden van Joseph Steenkiste. Het eenvoudige grafteken B15/01/08 werd gemaakt voor de in 1914 doodgeschoten Jules Broucke. De maker, Bossaert-Delameilleure uit 'Dixmude' was

al werkzaam in die periode; hij kwam naar Diksmuide tussen 1905 en 1909, maar het is toch eerder waarschijnlijk dat het grafteken pas na de Eerste Wereldoorlog opgericht werd.

De mensen die sneuvelden in WO I kregen meestal pas geruime tijd na de oorlog een grafteken, dat in de meeste gevallen door Aloïs Hosten uit Esen vervaardigd werd. Aloïs kwam pas in 1922 wonen en werken in Esen. Vanaf WO I is er een ruime spreiding in de tijd tot op de dag van vandaag. De piek van het aantal graftekens dateert van de jaren 1980, met een zeer regelmatige stijging van het aantal graftekens van 1920 tot 1980 en een al even regelmatig afname van het aantal tussen 1990 en 2020. De tabel hieronder toont de spreiding meer in detail.

Vermoedelijke leeftijd graftekens kerkhof Esen	Aantal
1680-1689	1
1830-1839	1
1840-1849	0
1850-1859	0
1860-1869	0
1870-1879	2
1880-1889	0
1890-1899	3
1900-1909	2
1910-1919	9
1920-1929	38
1930-1939	45
1940-1949	68
1950-1959	79
1960-1969	86
1970-1979	92
1980-1989	112
1990-1999	83
2000-2009	63
2010-2019	58
2020-2029	13

Het oudste grafteken bevindt zich niet op het kerkhof, maar op de buitenmuur van de kerk zelf. Het is een grafplaat van Andries Houvenaghel uit 1681 en zijn vrouw Mayken De Bee.

De epigrafie, voor zover nog leesbaar, luidt als volgt:

Hier vooren ligt
 Begraeven Andries
 Houvenaghel ten syne
 Tyde Kerckmeester deser
 Kercke ... overleden
 13 april 1681
 en ... syne huysvrauwe
 Mayken de Bee
 hebben
 ...
 Bidt voor de siele

Twee foto's. Grafplaat voor Andries Houvenaghel en Mayken De Bee, 1681.

■ Graftekens uit de periode 1830-1900

Op het kerkhof zelf is het oudste grafteken (A22/01/02) een arduinen, neogotische stèle, waarvan de voorkant de familie Doom vermeldt en de achterzijde de familie Denecker. De oudste overlijdensdatum is deze van Joannes Denecker geboren in 1769 en overleden in 1838. Mogelijk is het grafteken op dat moment opgericht. De overige sterftedata van de familie Denecker zijn deze van Theresia overleden 18??, van Isabella overleden in 1850 en van ... overleden in 1867. De familieleden Doom zijn overleden in 1854 (Barbara) en in 1857 (Petrus). Dit grafteken staat actueel zo dicht tegen de kerkmuur dat de achterzijde slechts met veel moeite zichtbaar en leesbaar is. Vermoedelijk is dit niet de originele plaats van het grafteken. De context van de meest nabije graven geeft evenmin een indicatie over de originele plaats.

Vier foto's. Neogotische stèle voor de families Denecker en Doom, opgericht in 1838 bij het overlijden van Joannes Denecker?

De volgende grafschriften, in volgorde van oudste data, wijzen mogelijk eveneens nog op graftekens van vóór WO I.

Drie foto's. Neoklassiek-eclectisch arduinen grafteken (cippe met kruis op sokkel) B15/01/01 voor Joannes Laleman (1813-1893), Amelie Verstraete (1811-1868) en hun kinderen, vermoedelijk opgericht in 1863. De arduinkapper heeft een signering nagelaten, maar die is dermate verweerd dat we die niet meer kunnen ontcijferen.

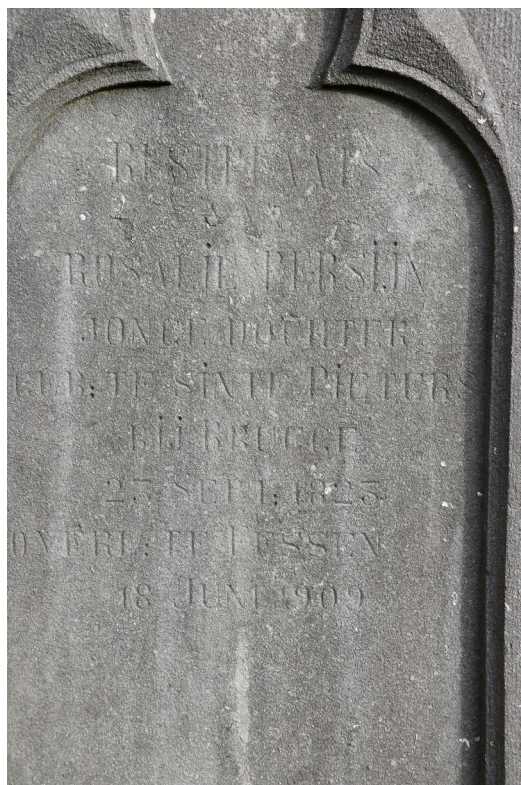
Twee foto's. Arduinen grafteken B17/01/06 (stèle met kruis op drieledige getrapte sokkel) voor Desiderius Bonvarle (1808-1877), Carolina Maes (1811-18??) en hun kinderen.

Foto. Het eclectisch grafteken B07/01/04, met boomstamkruis op calvarieberg, vermeldt Pieter Crevits (Woumen 1797- Esen 1881), oud-burgemeester van Woumen, als oudste overledene onder dit grafteken. We kennen geen maker van dit grafteken en de datering is dus enigszins onzeker.

Drie foto's. Eclectisch arduinen grafteken B21/01/01, met neogotische en neoklassieke elementen (spitsboog, eolische zuiltjes), pijlkruis op getrapte sokkel, gemaakt door Vande Walle uit 'Rousse-lare', voor landbouwer Pieter Leplae (Esen, 5 augustus 1835-Esen 6 juni 1892) en zijn echtgenote Maria Theresia Mavaut (Poperinge ca. 1840-Esen 1893).

Twee foto's. Neogotisch-eclectisch arduinen grafteken B21/01/05, voor jonge dochter Rosalie Persyn (1825-1909), Karel Demoen (1820-1904), weduwnaar van Colette Persyn (1821-1898) en hun kinderen. Grafteken wellicht opgericht in 1898 door Emiel Hosten uit Vladslo.

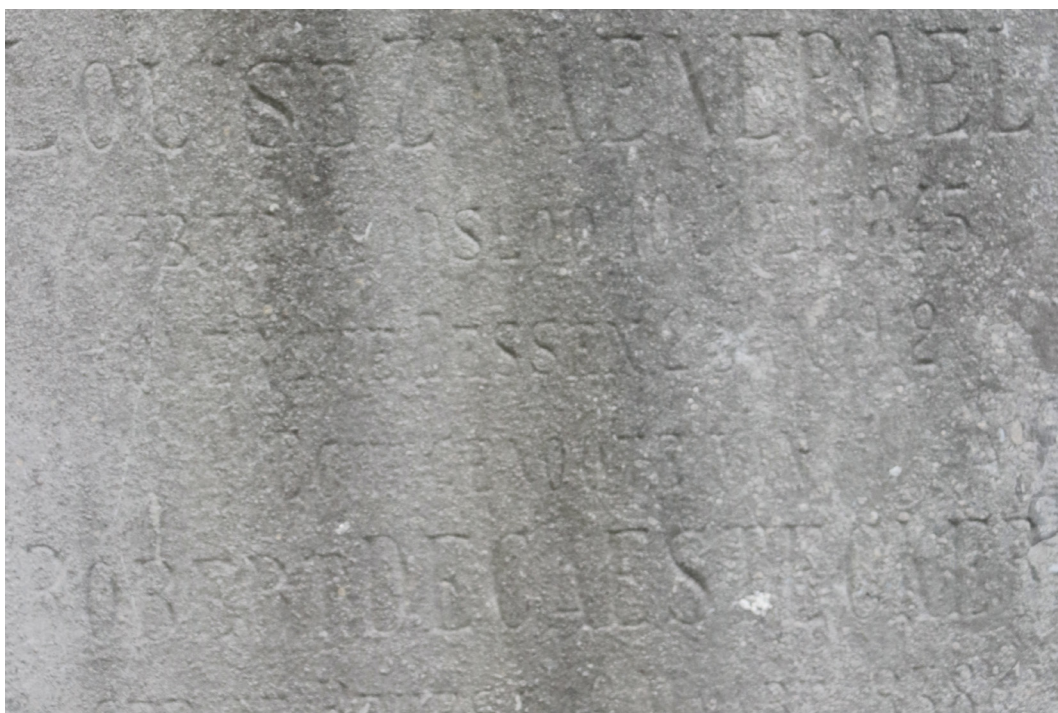
■ Graftekens uit de periode 1900-1920

Zeven foto's. Neoklassiek-eclectisch grafteken B12/01/07 voor Désiré Swaenepoel (1835-1903, zijn vrouw Julie Lamote (1855-1942), Filip Swaenepoel (1841-1923) en Philip Swaenepoel (1840-1923). De arduinkapper is waarschijnlijk een zekere Lemahieu uit 'Aertrycke'. We konden de naam niet achterhalen in Esen zelf, maar op het kerkhof van Werken komt een identiek grafteken voor (uit 1906), waar we de signering wél nog konden onderscheiden. B12/01/07 dateert vermoedelijk van 1903 en is rijk aan (neo)klassieke vormgeving en symboliek (aedicula, zuilen, hoofdstel, laurierkrans, ...) in een toch eerder eclecticisch geheel.

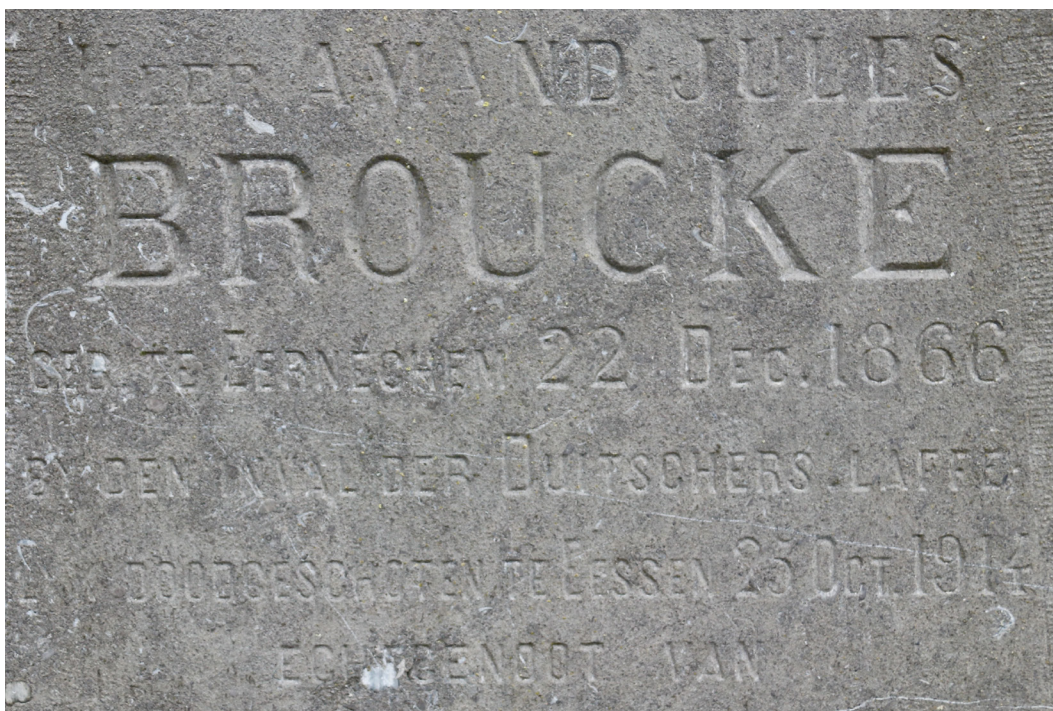
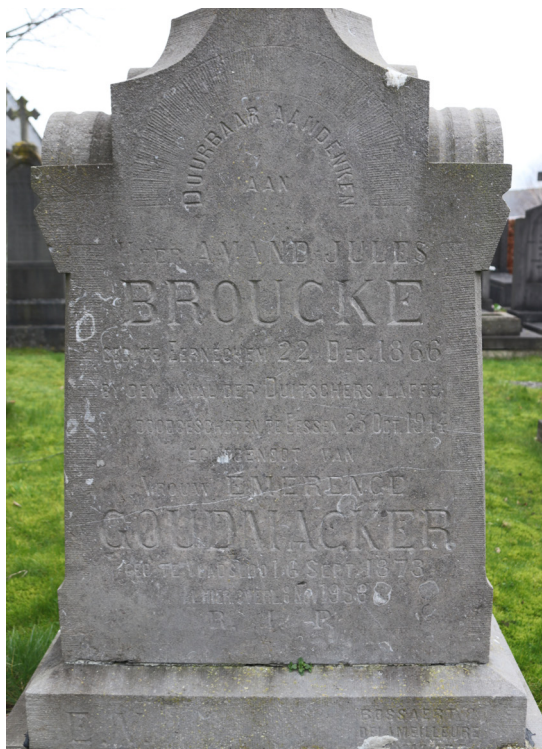
Foto. Eclectisch grafteken B08/01/17 met boomstamkruis op calvarieberg op tweeledige sokkel, voor 'Camiel Sabbe, secretaris dezer gemeenten geb. te Wercken den 10 dec. 186? en alhier overl. den 20 april 1909, ...', een van de schaarse resterende graftekens van vóór WOI. Gemaakt door EM (Emiel) Hosten uit 'Vladsloo'.

Drie foto's. Eclectisch grafteken B15/01/02 (cementrustiek boomstamkruis met gestileerde lilies op uiteinden van de kruisarmen, op calvarieberg, op 5-ledige arduinen sokkel) voor Louise Zwaenepoel (1845-1912), Robert Decaestecker (1858-1925) en hun kinderen. Het grafteken werd gemaakt door arduinkapper Emiel Hosten uit 'Vladsloo', vermoedelijk in 1912. Het lieliekruis is karakteristiek voor de eerst overleden vrouw.

Twee foto's. Grafteken B09/01/08 van de familie Van Honsebrouck-Van Exem is geen zuiver neogotisch grafteken meer. De gotische boog is weliswaar zeer opvallend, maar de combinatie met een omlijsting van neoklassieke ionische zuilen en gestileerde plantenmotieven maakt dit toch eerder een eclectisch grafteken. De steenhouwers van dit monument zijn Bauduin & Termolle uit Ecaussinnes, wat ondubbelzinnig duidelijk maakt dat de arduinsteen voor dit monument afkomstig is uit het Henegouwse Ecaussinnes, dé winningssite voor deze crinoïdenkalksteen uit het Onder Carboon. Het grafteken werd wellicht gemaakt in 1912, bij het overlijden van Joseph Steenkiste.

Drie foto's. Het eenvoudige grafteken B15/01/08, gemaakt door Bossaert Delameilleure uit 'Dix-mude', getuigt eveneens van de inval van de Duitsers in het begin van WO I: 'Duurbaar aandenken aan heer Armand Jules Broucke, geb. te Eerneghem 22 dec. 1866, by den inval der Duitschers laffelyk doorgeschooten te Eessen 25 oct. 1914, echtgenoot van vrouw Emerence Goudmacker, geb. te Vladsloo 16 sept. 1873, alhier overl. 8 nov. 1958 RIP'.

Ook grafteken B06/01/03 vermeldt 1914 als overlijdensjaar voor Henri De Vreker, maar de stijl van het grafteken verwijst vermoedelijk eerder naar het overlijdensjaar van zijn echtgenote Elisa Depuydt, die pas in 1947 overleed.

Ook Aloïs Couffez overleed in 1914, maar de stijl van het grafteken B06/01/06 verwijst eerder naar de het overlijdensjaar van zijn echtgenote Romanie Ryckeghem, die pas in 1949 overleed.

Ook Edmond van Coillie (grafteken B07/01/03) overleed in 1914, maar de stijl van het grafteken verwijst eerder naar het overlijdensjaar van zijn echtgenote Leonie Van Raes, die pas in 1947 overleed.

Eugenie Van Honsebrouck overleed in 1895, maar het art deco-grafteken B09/01/09 lijkt eerder opgericht bij het overlijden van Pamphilus Van Honsebrouck in 1935.

2.3 Stijl

De meeste graven zijn eenvoudige stèles, al dan niet gecombineerd met een vlakke grafzerk, sarcofaag of iets wat het midden houdt tussen die twee, typisch voor de periode 1945-1980. Ze zijn weinig typisch voor een uitgesproken stijlperiode. Vanaf de jaren 1930 volgden de graftekens niet langer een bepaalde stijl, waardoor er een vervlakking optrad. Enkele grafmonumenten, kunnen wél aan een duidelijke stijlperiode gelinkt worden.

2.3.1 Neogotiek.

Neogotische monumenten werden gebruikt vanaf het midden van de 19de eeuw en werden vooral gekozen door katholieken. Pinakels, gotische boognissen, hogels, kruisbloemen als bekroning, ornamenten in de vorm van een gekruld blad, knoppen of bloemen op de snijvlakken van spitsen, glasramen zijn typische stijlelementen.

Hierboven hadden we het al over het oudste grafteken (A22/01/01) op het kerkhof zelf, een arduinen, neogotische stèle, waarvan de voorkant de familie Doom vermeldt en de achterzijde de familie Denecker. De oudste overlijdensdatum is deze van Joannes Denecker geboren in 1769 en overleden in 1838.

Foto. Op het kerkhof van Esen komt nog een mooi, maar inmiddels zwaar afgetakeld, neogotisch grafmonument voor, van het gezin Nevejan-Syoen. Het bevindt zich op het oudste gedeelte van het kerkhof, ten zuiden van de kerk (B09/01/05). De pinakel met gotische spitsboog samen met de gogel-versieringen is een uniek grafteken op het kerkhof van Esen en een van de weinige overgebleven graftekens van vóór 1900. De epigrafië is nog moeilijk helemaal te ontcijferen. Uit de nog leesbare namen en literatuur over de brouwerij Nevejan kunnen we vermoeden dat het grafteken mogelijks opgericht werd in 1878, naar aanleiding van het overlijden van Leopold Nevejan?

Hierboven vermeldden we ook al grafteken B21/01/05, wellicht uit 1898 met neogotisch-eclectische vormgeving.

2.3.2 Neoclassicisme

Vanaf halweg de 18de eeuw waren classicistische graftekens en in de hele 19de en begin 20ste eeuw neoclassicistische graftekens populair. Tempelvorm (aediculum), baldakijn (een overkapping of fronton gedragen door zuilen), cyppe of cippe (afgeknotte piramide), obelisk, sarcofaag, zuilen, friezen, architraven, kroonlijsten, frontons, acroteria, en decoratieve elementen als palmet, meander, rozet, lauwerkrans, fakkels, schelp, acanthusbladeren, voluten, palmtakken, ouroboros e.d. zijn kenmerkend voor deze stijl. In Esen zijn zuivere neoklassieke grafmonumenten zeldzaam. Vaak gaat het om eclectische graftekens met nog enkele neoklassieke elementen of zelfs om art deco graftekens met neoklassieke elementen.

Vijf foto's. Neoklassiek-eclectisch grafteken B04/01/09 met unieke vormgeving voor het kerkhof van Esen, met sarcofaag, lauwerkrans, acanthusbladeren, ... voor de familie Van Coillie-De Coene. Er zijn geen data meer leesbaar, evenmin als een naam van een steenkapper.

Twee foto's. Grafteken B03/01/03 vermeldt: Ter eeuwigder gedachtenis van den heer Charles Decoene, geboren te Oudecappelle den 18 oogst 1882 en overleden te Eessen den 28 november 1911 en van zyne vrouw Barbara Deganter geboren te Eessen den 26 december 1883 en aldaar overleden den 5 januari 1913 R.I.P. Dit mooie arduinen neoklassieke-eclectische grafteken is het werk van steenkapper A. Hosten uit 'Eessen'. Dat maakt meteen duidelijk dat het grafteken niet op het moment van het overlijden van beide personen kan gemaakt zijn, want Alois Hosten kwam pas in 1922 wonen en werken in Eesen. Wellicht was het één van zijn eerste werken bij aankomst in Eesen.

Foto. Neoklassiek-eclectisch grafteken: cippe met kruis op het kerkhof van Eesen.

Foto. Neoklassiek-eclectisch grafteken B08/01/07, cippe in combinatie met kruis, 'Ter zaliger gedachtenis van heer Jules Vandenberghe, geb. te Eessen 2 juni 1878, alhier doodgeschoten door de Duitschers 5 oct. 1914, echtgenoot van vrouw Irma Sanders, geb. te Eessen 1888, alhier overleden'. Het grafteken werd klaarblijkelijk niet meer opgericht in de Eerste Wereldoorlog zelf, want de arduinkapper is Aloïs Hosten uit Eesen en die kwam pas in 1922 wonen en werken in Eesen.

2.3.3 Eclectisme

Tussen 1830 en 1890, met de nadruk op het einde van de 19de eeuw, was ook het eclecticisme belangrijk als architecturale stijl. Het gebruikt een divers gamma aan architectuurstijlen. Diverse elementen van vroeger stijlen worden gecombineerd om een nieuw geheel te vormen.

Zoals bij de oudste graven hierboven al ten overvloede aangegeven telt het kerkhof van Esen heel wat eclectische graftekens van eind 19de-begin 20ste eeuw.

2.3.3.1 Arduinstenen graftekens en cementrustiek

Op het oudste gedeelte van het kerkhof van Esen zijn de arduinen eclectische graftekens meest frequent. Ze zijn kenmerkend voor de periode eind 19de eeuw en begin 20ste eeuw. Ze vertonen gemengde kenmerken van neoclassicisme en neogotiek. In de decennia tussen 1910 en 1930 is er een overgangperiode van eclectische graftekens tot de eerste duidelijke art deco-graftekens. Die overgangsstijl blijft zelfs nazinderen tot in de jaren 1940-1960. Die scheiding is niet scherp, maar de neoklassieke en neogotische elementen blijven meer en meer weg. De graftekens zijn op dat moment nog altijd uit arduinsteen gekapt maar zijn vaak een vereenvoudigde vorm van de eclectische graftekens van de decennia daarvoor (cf. bijvoorbeeld B04/01/02, B04/01/03, B04/01/08, B05/01/03, B05/01/05, B06/01/02, B07/01/05, B07/01/13, B13/01/08, B14/01/01, B14/01/10, B18/01/07, B18/01/08, ...). Hieronder tonen we slechts een aantal karakteristieke eclectische voorbeelden, maar er komen meer voorbeelden voor dan wat we hier tonen. We verwijzen naar de databank voor een vollediger overzicht.

Twee foto's. Grafteken A02/01/03 voor Oscar Vanden Berghe en ... Dewaele, met onleesbaar geworden jaartallen, is een mooi voorbeeld van een eclectisch grafteken met een zevenledige arduinen sokkel, bekroond door een zuil met duif met palmtak in de snavel. De afgebroken zuil (net zoals een vijfster, de letter 'G', piramide, winkelhaak en passer) is een typisch symbool van de vrijmetselarij. De nog lastig te ontcijferen epigrafië is aangebracht op een marmeren inscriptieplaat op de vijfde geleding van de sokkel. Dit is een vrij unieke typologie op het kerkhof van Esen.

Foto. Eclectisch grafteken (arduinen cippe met kruis op sokkel) B14/01/01 voor August Vandenbussche (184?-1923) en Rosa Vandenberghe (1847-1905) en hun kinderen. Het grafteken dateert vermoedelijk van 1923 en werd gemaakt door arduinkapper Hosten uit 'Eessen', die pas in 1922 in Esen kwam wonen en werken.

Twee foto's. Eclectisch grafteken B04/01/07, stèle met cementrustiek boomstamkruis op calvarieberg, op 5-ledige arduinen sokkel, omgeven door graftuin met kettingen, voor Petrus-Joannes Soubry (1846-1897) en Eugenie Vanraes (1850-1927). Gemaakt door A. Hosten uit 'Eessen' wellicht pas in 1927 en niet in 1897, want Aloïs Hosten kwam pas in 1922 werken in Eesen.

Twee foto's. De epigrafie van grafteken B08/01/10 luidt: 'Duurbare gedachtenis Cyriel Vanoverschelde, geb. te Vladsloo 30 jan. 1874, hier door de vyand gedood 30 oct. 1914, weduwnaar van Elisa Morreel, geb. te Clercken, 21 maart 1879, alhier overl. 30 augustus 1906, echtgenoot van Eugenie Morreel, † 03.05.1940 RIP'. Het grafteken is vermoedelijk niet meer volledig. Op identieke graftekens elders staat boven op een dergelijke stèle nog een kruis. Het grafteken werd gemaakt door A. Hosten uit 'Eessen' en ook de porseleinfooto is gesigeneerd A. Hosten. Dat maakt duidelijk dat het grafteken pas geruime tijd na WO I opgericht moet zijn.

Foto. Grafteken A03/01/03 voor Petrus Baekelandt en Rosalie Muys, uit 1928 is een typisch eclectische stèle met arduinen basis waarop de epigrafie en een cementrustiek kruis met boomstamkruisarmen. Het werd gemaakt door de firma Bossaert-Delameilleure uit 'Dixmude'.

Foto. Eclectisch grafteken B04/01/05, stèle met cementrustiek kruis op calvarieberg op 5-ledige arduinen sokkel, gemaakt door A. Hosten uit 'Eessen' in 1929, voor Bruno De Burghgrave (1844-1933) en Justina Swaenepoel (1843-1929).

Foto. Grafteken B02/01/05 vermeldt: Zalig aandenken van heer August Leplae, echtgenoot van vrouw Prudence Vansteegheman, geboren te Eessen 29 oktober 1825 en er overleden 5 dec 1881 en van hun zoon, eerwaarde pater Marians van het order der dienaars van Maria, geboren te Eessen 19 juni 1859 en overleden te Eger Hongarije 8 nov 1930 RIP. Het graf is gesigeneerd A. Hosten Eessen en werd dus vermoedelijk pas opgericht in 1930 naar aanleiding van het overlijden van Marians in 1930. Aloïs Hosten werd immers pas geboren in 1886 en kwam pas in 1922 werken in Eesen.

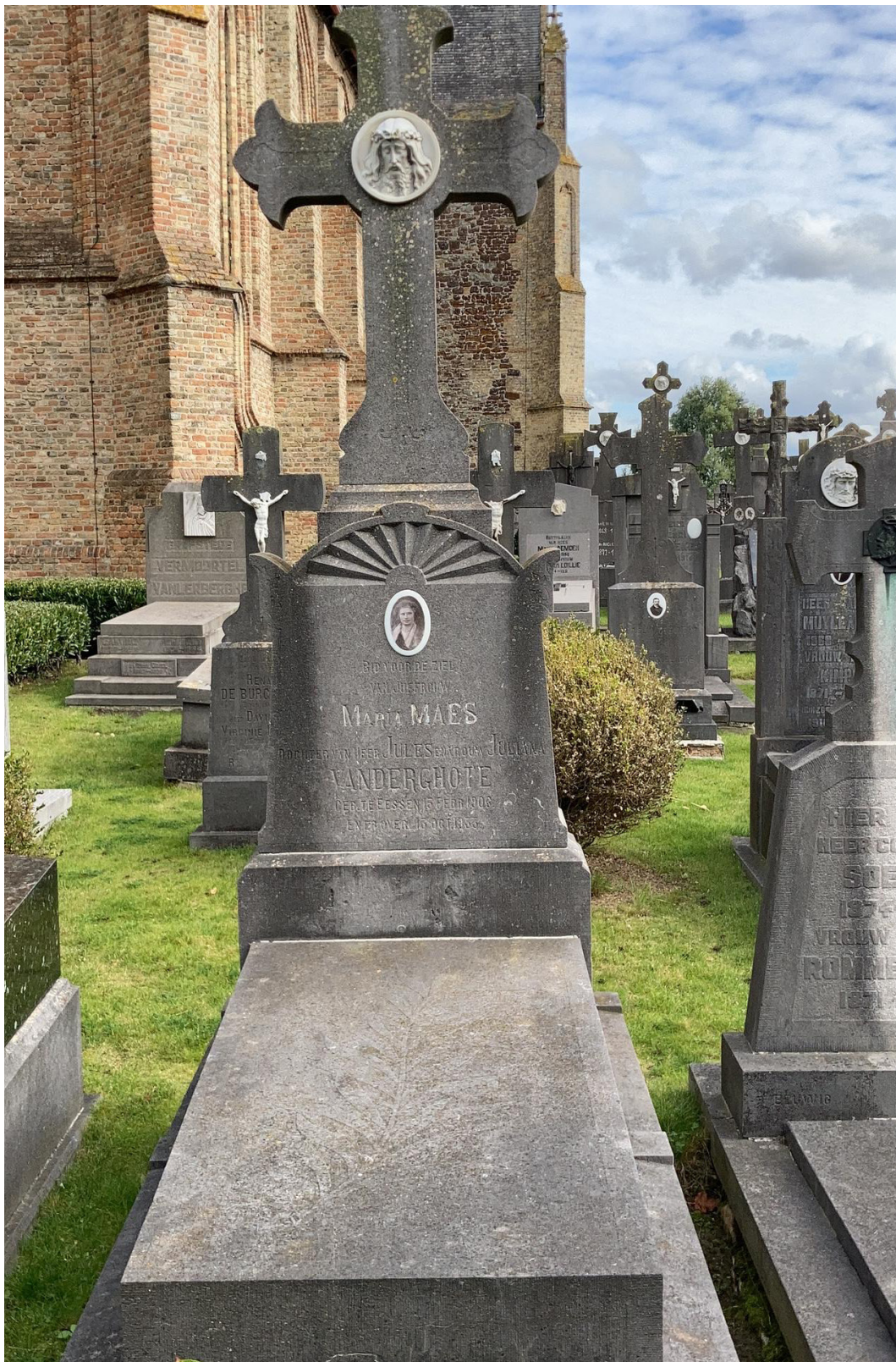

Foto. Grafteken B03/01/05: mooi eenvoudig eclectisch grafteken uit 1933, met leliekruis, porseleinen Christushoofd met doornenkroon, Latijns schrift, niet gesigneerde porseleinfoto, voor Maria Maes (1906-1933).

Foto. Eclectisch grafteken met cementrustiek boomkruis op calvarieberg, op vijfledige getrapte arduinen sokkel, gemaakt door Alfons Hosten, voor Aloïs Maesenaere (1855-1914), Leonie Vanhonzebrouck (1858-1939), Gaston Maesenaere (1892-1918) en Esther Maesenaere (1890-1929).

Hogerop verwezen we ook al naar grafteken B07/01/04 als een eclectisch grafteken met boomstamkruis op calvarieberg, idem voor grafteken B08/01/17. Ook het grafteken B09/01/08 werd hierboven al behandeld, omwille van zijn opvallende gotische spitsboog in combinatie met een omlijsting van ionische zuiltjes. Ook grafteken B12/01/07 werd hierboven al behandeld omwille van zijn vermoedelijke leeftijd van vóór WO I.

2.3.3.2 Gietijzeren grafkruisen

Ook de 28 bewaarde gietijzeren grafkruisen zijn eclectisch van stijl, vaak met neogotische, neoklassieke of art nouveau-elementen. De wijnranken of druivenranken (met subtiel hier en daar een druiventrosje), die sterk aan art nouveau-versieringen doen denken, zijn op quasi alle ijzeren grafkruisen aanwezig. Andere versieringen als amforen, vazen, gogelachtige uiteinden van de kruisarmen, korenaren, spitsbogen, schedels, Ave Maria-letter-symbolen, ... zijn niet overal identiek. De meeste grafkruisen werden destijds vervaardigd in Wallonië of zelfs Frankrijk. Saenen & Fourny (2002) geven het aantal modellen op dat in verschillende gieterijen vervaardigd werd:

Fonderie Corneau-Deville (Charleville, Frankrijk):	25
S. Demoulin (Farciennes, Prov. Henegouwen):	18
N. Porta (Hoei, Prov. Luik):	10
Nestor Martin (Hoei, Prov. Luik):	9
Davin (Andenne, Prov. Namen)	9
Fonderies d'Andenne (Prov. Namen):	4
Barbezat (Parijs): et Val d'Osne (Frankrijk):	3
St-Dizier (Frankrijk):	1
Bernard et Cie (Frankrijk):	1
Bayot-Malacrot (Yves-Gomezée, Prov. Namen):	1
Niet geïdentificeerde gieterijen:	17

De online geplaatste Catalogue Corneau Deville Paillette (Charleville) – 1891 laat toe een groot aantal modellen te herkennen.

Roger Hourant (in: Lempereur, F., Tulliez, O. & Hourant, R. 1992) maakte een identificatiesysteem op van gietijzeren grafkruisen, gebruik makend van Romeinse cijfers, letters en Arabische cijfers.

I: vol kruis, II: opengewerkt kruis, III: bijzondere vormen, IV: kruisen op gietijzeren monumenten, V: zeldzame kruisen

A = met een volledige persoon op de kruising van de kruisarmen, B = buste of hoofd, C = 2 personen, D = 3 personen, E = 4 personen, F = 7 personen, G = dier, H = hart, I instrumenten van de passie, J = monogrammen, K = symbolen, L = geometrische motieven

1 = vrouw, 2 = man, 3 = kind, 4 = engel, 5 = Christus

a = supplementaire onderverdeling

Zijn volledige typologie (in het Frans!) beslaat de pagina's 87 tot 89 en wordt gevolgd door afbeeldingen en beschrijvingen van alle aangetroffen gietijzeren grafkruisen bij een steekproef in de provincie Luik en in Doornik. In totaal zijn meer dan 450 Belgische, maar vooral Franse modellen bekend.

Enkele belangrijke Nederlandse termen bij de beschrijving van gietijzeren grafkruisen zijn onder meer: *opstaande* en *dwarse kruisarmen*. De *opstaande kruisarmen* worden *kop* (boven het *centraal motief*) en *schacht* (onder het *centraal motief*) genoemd. Een metalen kader om een tekstplaat in te plaatsen wordt *cartouche* genoemd.

Foto. Voorbeeld van een vol kruis, in de Hourant-typologie benoemd als IA3a. Kerkhof Wulveringem.

In Esen troffen we 28 exemplaren van vijf verschillende types gietijzeren grafkruisen aan.

Bij het algemeenste type, met 17 exemplaren in Esen, flankeren Maria en de apostel Johannes de voet van het kruis (cf. de verwijzing van de evangelist Johannes 19: 26-27). Dat type was wijdverspreid in geheel België en staat ook wel bekend als het Hourant IIK13b3-type dat in de Franse Fonderies Corneau-Deville (1846-heden) uit Charleville (aan de Maas) vervaardigd werd. De verschillende exemplaren wijken nog wel van elkaar af, doordat het Christusbeeld in het centrum van het kruis vaak verschillend is. We troffen dit type ook al aan op het kerkhof van Keiem, Lampernisse, Pervijze, Vladslo, Woumen en Stuivenskerke. Op het Brugs kerkhof (Assebroek) komen ook varianten voor met een zadeldakje. In Ramskapelle (Nieuwpoort) komt dit zelfde type voor op een gietijzeren voetstuk, dat klaarblijkelijk behoorlijk zeldzaam is. In Esen behoren A03/01/11 (1932), A04/01/03b (datum onleesbaar), A04/01/04 (1928), A04/01/05 (1930), A05/01/01 (1937), A06/01/0 (datum onleesbaar), A06/01/12 (datum onleesbaar), B01/22/06, B01/22/07 (1922), B01/23/04, B07/01/10, B11/01/18 (epigrafie verdwenen), B13/01/04 (1946), B13/01/14 (epigrafie verdwenen), B15/01/04 (epigrafie verdwenen), B15/01/11 1921) en B19/01/03 (1935) tot dit type.

Foto. Gietijzeren grafkruis, type Hourant IIK13b3, voor Maria Theresia Dewaele (1848-1932), geschilderd in de traditionele kleuren zwart en zilver.

Foto. Gietijzeren grafkruis B01/13/13, type Hourant IIK13b3, met Maria en apostel Johannes (Sint-Jan) aan de voet van het kruis en met tekstcartouche. De epigrafie is onleesbaar geworden.

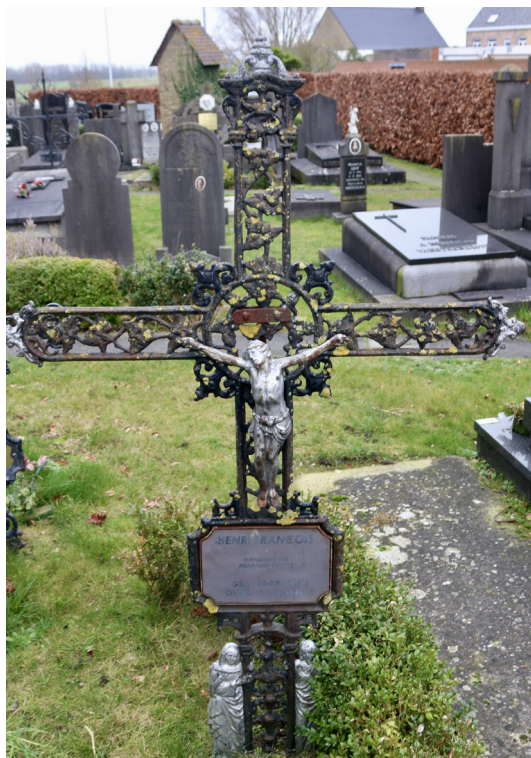
Drie foto's. Gietijzeren grafkruis B01/15/04 voor oud-strijder met verdwenen epigrafie, van hetzelfde type als vorig grafkruis, maar hier met een plantbed met stenen afgrenzing ervoor.

Foto. Gietijzeren grafkruis B13/01/14, met onleesbaar geworden epigrafie, van hetzelfde type als beide vorige.

Foto. Gietijzeren grafkruis B19/01/03, voor Ernest Debruyne (1884-1958) en Julie Vanthoest (1884-1935), van hetzelfde type als de vorige drie, typisch traditioneel zwart geteerd en zilver beschilderd op de meest ornamentale delen.

Drie foto's. Gietijzeren grafkruisen B01/22/06, B01/22/07 en B01/23/04.

Foto. Variant op het gietijzeren grafkruis met Maria en apostel Johannes aan de voet van het kruis: met rijkversierd zadeldakje, Brugs kerkhof (Assebroek).

Foto. Variant op het gietijzeren grafkruis met Maria en apostel Johannes aan de voet van het kruis: zonder standaard kader of 'ingewerkte cartouche' voor een tekstplaat (= type Hourant IIK13b4), maar met apart bevestigde tekstplaat, Brugs kerkhof (Assebroek). Ook Van Aerschot uit Herentals produceerde dit model (nr. 20) als (al dan niet legale) imitatie van het Franse origineel.

Foto. Gietijzeren grafkruis model Hourant IIK13b3, met Maria en apostel Johannes aan de voet van het kruis, op een zeldzaam geworden gietijzeren voetstuk, op het kerkhof van Ramskapelle (Nieuwpoort).

Een tweede type, met 6 exemplaren in Esen (B01/23/05, B01/27/01, B06/01/08, B06/01/10, B08/01/08 en B27/01/01), is gekenmerkt door vier stralenbundels, die vanaf het hart van de gekruisigde Christus uitstralen en een amfoor onderaan het grafkruis. Ook hier is een cartouche voor de epigrafie voorzien. Dit grafkruis stemt overeen met het type Hourant IIA5i en werd eveneens gemaakt door de Fonderie Corneau & Deville (nr 190). De vier stralenbundels aan de binnenhoeken van het kruis vindt men ook terug in Ouffet rond het Lam met de zegels (Openb. 5: 1-14), rond een vrouwenhoofd (Maria?) in Givet of rond het symbool van het hart (cf. het Heilig Hartbeeld aan de straatzijde van het kerkhof van Keiem). Dat gietijzeren kruistype was eveneens wijdverspreid in België. We troffen het in Diksmuide bijvoorbeeld ook aan op het kerkhof van Keiem, van Lampernisse, van Pervijze, van Stuivekenskerke en van Vladslo. Buiten Diksmuide komt het ook voor op bijvoorbeeld de kerkhoven van Bulskamp, Gijverinkhove, Izenberge, Wulveringem en op het Brugs kerkhof in Assebroek.

Foto. Gietijzeren grafkruis A10/01/11 van het type 'stralend met amfoor en tekstcartouche', Hourant IIA5i, met verdwenen epigrafie.

Foto. Gietijzeren grafkruis B01/23/05 van het type 'stralend met amfoor en tekstcartouche', grafteken voor Noël François (1938-2006) en Raphaël François (1939-2015), met vernieuwde tekstplaten, op het kerkhof van Esen.

Foto. Gietijzeren grafkruis B01/27/01, van het type 'stralend met amfoor en tekstcartouche, met onleesbaar geworden epigrafie, op het kerkhof van Esen.

Foto. Gietijzeren grafkruis van het type 'stralend met amfoor en tekstcartouche', met verdwenen epigrafie, op het kerkhof van Esen. De beschikking met zwarte teer en zilverkleurige verf is vrij traditioneel.

Foto. Gietijzeren grafkruis B08/01/08, van het type 'stralend met amfoor' voor Micheline Metton (Brionne 1927- Roeselare 1951). De blauwe kleur was voornamelijk in gebruik voor kinder-grafkruisen. Micheline was echter ook pas 24 toen ze overleed. Het is ook vrij uitzonderlijk dat een gietijzeren grafkruis vergezeld werd van een met arduin afgeboorde graftuin.

Foto. Variant op het grafkruis van het type 'stralend met amfoor' op het kerkhof van Wulveringem. Bij dit type is er geen tekstcartouche aanwezig, zijn de oren van de amfoor gevuld en is er een doodshoofd aanwezig boven de amfoor. Ook dit type werd gemaakt door de Fonderie Corneau-Deville uit Charleville (nr. 192).

Een derde type, met nog slechts 2 exemplaren in Esen, is gekenmerkt door een engel aan de voet van het kruis, zonder tekstcartouche (graftekens B12/01/03 en B12/01/04). Ook dat type treffen we elders aan, zoals in Diksmuide bijvoorbeeld op de kerkhoven van Keiem en Vladslo. Buiten Diksmuide kennen we het ook van Bulskamp, Gijverinkhove, Izenberge, Wulveringem of het Brugs kerkhof. Buiten West-Vlaanderen is het ook bekend van bijvoorbeeld Heverlee, Harchies, Het werd onder andere gefabriceerd door de firma Nestor Martin (model 1737). Nestor Martin was een producent van gietijzeren grafkruisen tussen 1875 en 1925, actief in Hoei. Met de typologie van Hourant heet dit type IIA5e. Dezelfde gieterij Nestor Martin produceerde ook nog de types Hourant IIA5k, Hourant IIAff1 en Hourant IIC1b (Onroerend Erfgoed Martin, Nestor ID: 9907 URL: <https://id.erfgoed.net/personen/9907>). Ook van dit 'engelkruis' bestaan verschillende varianten. Op het Brugs kerkhof zijn er varianten mét of zonder omlijsting voor een naamplaatje en al dan niet met zadeldakje.

Foto. Gietijzeren grafkruis B12/01/03, gemaakt in de gieterij van Nestor Martin, model nr 1737, met engel aan de voet, zonder tekstcartouche (type Hourant IIA5e), met verdwenen epigrafië, op het kerkhof van Esen. De beschildering met zwarte teer en zilveren verf is traditioneel.

Foto. Op de voet van het grafkruis is de gieterij en het typenummer vermeld.

Foto. Zelfde type grafkruis Nestor Martin nr 1737, op het kerkhof van Gijverinkhove. De epigrafiplaat is niet gegoten maar wordt apart gemaakt en nadien bevestigd op het grafkruis.

Foto. Variant op het gietijzeren grafkruis met engel aan de voet: met standaard kader voor tekstplaat, Brugs kerkhof (Assebroek): type Hourant IIA5g.

Foto. Variant op het gietijzeren grafkruis met engel aan de voet: met toegevoegde plaat (waarop tekst kon geschreven worden), Brugs kerkhof (Assebroek).

Foto. Variant op het gietijzeren grafkruis met engel aan de voet: met ander type toegevoegde plaat (waarop tekst kon geschreven worden), Brugs kerkhof (Assebroek).

Ook van een vierde type zijn nog slechts twee exemplaren aanwezig op het kerkhof van Esen. Het type lijkt sterk op het vorige, met engel aan de voet van het kruis, maar deze keer mét tekstcartouche (graftekens B11/01/17 en B12/01/05). Met de Hourant-typologie wordt het als IIA5g bestempeld. We troffen dit type in Diksmuide ook nog aan op de kerkhoven van Nieuwkapelle en Pervijze. Buiten Diksmuide komt het ook voor in Gijverinkhove, Izenberge, Wulveringem, ...

Foto. De twee types met 'engel aan de voet' naast elkaar: mét en zonder tekstcartouche. Kerkhof Esen.

Een vijfde type tenslotte lijkt een behoorlijk zeldzaam type. In Esen is het een grafkruis voor Leon Vinckier, waarvan de overlijdensdatum niet meer leesbaar is (grafteken B06/01/06). Het meest typische aan dit grafkruis zijn de twee vrouwen aan de basis die met een kruik afgebeeld zijn. Zijn dit de vrouwen die het lichaam van de gekruisigde Jezus komen balsemen? Dit type vonden we momenteel nergens elders in Diksmuide terug. Alleen op het Brugs kerkhof in Assebroek zagen we een aantal gelijke exemplaren. Ook een afbeelding van het cimetière du sud in Doornik toont een gelijkaardig exemplaar. Kunsthistorica An-nemie Havermans was zo vriendelijk ons te laten weten dat dit een (inderdaad zeldzaam) grafkruis is uit de Fonderie van Porta uit Hoei (provincie Luik). Het staat in de productie van Porta bekend als nr. 7. In de Hourant-typologie is dit IIK13b2 (1,66 m hoog en 0,99 m breed, 56 kg). Havermans zag ook een exemplaar op het kerkhof van Alveringem (zie Havermans 2012). Hourant (1992) vermeldt 1900 als oudste datum en 1969 als recentste voor de aangetroffen kruisen van dit type in de provincie Luik. Het vrij gave exemplaar van Esen is dus zonder twijfel een type met belangrijke onroerend erfgoedwaarde.

Drie foto's. Grafteken B01/06/06 voor Leon Vinker op het kerkhof van Esen: een zeldzaam type grafkruis Hourant IIK13b2.

De betekenis van de kerkhoven van Esen en Keiem voor het patrimonium van gietijzeren grafkruisen in het geheel van Diksmuide mag niet onderschat worden. Keiem telt nog 20 exemplaren van 4 types, Esen 28 exemplaren van 5 types. Ten opzichte van de rest van Diksmuide kan alleen Pervijze hier gelijke voet houden met 13 grafkruisen van maar liefst 8 verschillende types. Het tabelletje hieronder toont het belang van Esen, Keiem en Pervijze meer in detail.

Type	Hourant	Beerst	Diksmuide	Esen	Kaaskerke	Keiem	Lampernisse	Lek	Nieuwkapelle	Oostkerke	Oudekapelle	Pervijze	Woumen	Stuivekenskerke	Vladslo	Totaal
Maria en Johannes met cartouche	IJK13b3	0	0	17	0	14	2	1	0	0	0	4	1	2	2	29
Stralend met amfoor en cartouche	IIA5i	0	0	6	0	3	1	0	0	0	0	1	0	1	1	10
Stralend met doods-hoofd	IIA5k	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
Engel aan de voet met cartouche	IIA5g	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	7
Engel aan de voet zonder cartouche	IIA5e	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
2 vrouwen met amfoor	IJK13b2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
4 evangelisten volwassenen	IJK13d1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	3
Stralend met zandloper	IIA5c					0						1				1
Type met stervormig blad	niet in Hourant 1992	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Totaal		0	0	28	0	20	4	1	2	0	0	13	1	3	5	77

Tabel 1. Overzicht van het aantal en de types gietijzeren grafkruisen in de verschillende deelgemeenten van Diksmuide.

Twee foto's. In Pervijze komt dit type (stralend met doodshoofd, Hourant IIA5k) voor dat elders in Diksmuide ontbreekt.

Twee foto's. In Pervijze komt ook dit type (stralend met zandloper, Hourant IIA5c) voor dat elders in Diksmuide ontbreekt.

Voor het belang van de grafkruisen van Diksmuide ten opzichte van enkele andere onderzochte West-Vlaamse gemeenten staat de gemeente niet erg hoog. Assebroek, Bulskamp, Gijverinkhove, Izenberge, Torhout en Wulveringem hebben bijvoorbeeld nog veel meer grafkruisen van meer verschillende types. Anderzijds zijn er ook heel wat gemeenten met erg gelijkende aantallen en verschillende types (Oedelem, Sijsele, Sint-Kruis, Sint-Michiels, Ver-Assebroek, ...). Bij Vladslo is nog het aantal kruisen, noch het aantal types spectaculair, maar er komt wél een model voor dat niet in Hourant (1992) opgenomen is, wat op zich toch heel bijzonder is.

Twee foto's. Grafkruis op het kerkhof van Vladslo van zeer zeldzaam type. Komt in Diksmuide alleen hier voor en is ons momenteel alleen nog van de begraafplaats in Torhout bekend en is ook niet beschreven in Hourant (1992).

In vergelijking met Waalse gemeenten hebben de West-Vlaamse en Vlaamse in het algemeen een stuk lagere waarde wat betreft dit gietijzeren grafkruisen-patrimonium. Dat hoeft niet te verwonderen als we zien dat de meeste gieterijen van 'croix funéraires de fonte' zich in Wallonië of Frankrijk bevonden. Het 'Brugs kerkhof' (Centrale begraafplaats) in Assebroek is een absoluut buitenbeentje met nog 485 gietijzeren kruisen en 31 verschillende types. Dat grote aantal is in belangrijke mate bepaald door de talrijke eenvoudige, volle grafkruisen van diverse kloosterorden.

(Deel)gemeente	Aantal gietijzeren grafkruisen	Aantal modellen
Aatrijke (Zedelgem)	6	3
Adinkerke (De Panne)	31	12
Alveringem	27	8
Assebroek, Brugs kerkhof (Brugge)	485	31
Assebroek, kerkhof Ver-Assebroek (Brugge)	33	6
Beernem	9	6
Beerst (Diksmuide)	0	0
Brugge	0	0

Bulskamp (Veurne)	70	10
Damme	3	2
De Panne	0	0
Dudzele (Brugge)	20	5
Esen (Diksmuide)	28	5
Gijverinkhove (Alveringem)	49	8
Gistel	0	0
Handzame (Kortemark)	13	2
Hertsberge (Oostkamp)	0	0
Izenberge (Alveringem)	23	7
Jabbeke	20	5
Kaaskerke (Diksmuide)	0	0
Keiem (Diksmuide)	20	4
Koekelare	1	1
Koolkerke (Brugge)	3	1
Kortemark	5	2
Lampernisse (Diksmuide)	4	3
Leke (Diksmuide)	1	1
Lichtervelde	10	6
Lo (Lo-Reninge)	12	4
Loppem (Zedelgem)	0	0
Nieuwkapelle (Diksmuide)	2	2
Oedelem (Beernem)	19	4
Oostkamp	1	1
Oostkerke (Diksmuide)	0	0
Oudekapelle (Diksmuide)	0	0
Pervijze (Diksmuide)	13	7
Ramskapelle (Nieuwpoort)	8	5
Reninge (Lo-Reninge)	15	4
Ruddervoorde (Oostkamp)	7	2
Sijsele (Damme)	5	4
Sint-Andries (Brugge)	51	8
Sint-Kruis (Brugge)	6	5
Sint-Michiels (Brugge)	30	5
Sint-Pieters (Brugge)	11	6
Sint-Pieterskapelle (Middelkerke)	1	1
Stuivekenskerke (Diksmuide)	3	2
Torhout	166	20
Veurne	38	7
Vivenkapelle (Damme)	2	2
Vladslo (Diksmuide)	5	4
Waardamme (Oostkamp)	11	3
Werken (Kortemark)	1	1
Westkerke	0	0
Wijnendale (Torhout)	0	0
Wingene	4	3
Woumen (Diksmuide)	1	1
Wulveringem (Veurne)	59	17
Zedelgem	23	6
Zevekote	3	1
Zwevezele (Wingene)	1	1

Tabel 2. Overzicht van het aantal gietijzeren grafkruisen en het aantal types in een aantal West-Vlaamse (deel)gemeenten.

2.3.4 Art nouveau

Vrijzinnige families hadden een voorkeur voor art nouveau. Art nouveau ontstond rond 1890 en eindigde aan het begin van de Eerste Wereldoorlog. Zuivere voorbeelden ontbreken op het kerkhof van Esen. Veel ijzeren grafkruisen zijn weliswaar eclectisch, maar vaak met art nouveau-motieven als druivenranken en dergelijke.

2.3.5 Art deco

Art deco is een stroming die een grote bloei kende in de jaren 1920 en 1930. Een geometrische belijning en machinaal vervaardigde producten zijn kenmerkend. In de funeraire traditie wordt art deco pas volledig gebruikt vanaf 1940. Gebeeldhouwde rozen, geometrische vormen en motieven zijn typerend.

Binnen deze stijl vallen volgens Depestel (2006) nog drie types of strekkingen te herkennen.

- De eerste strekking binnen de art deco is gericht op het verleden waarbij men inspiratie put uit het neoclassicisme, de neorenaissance, de neobarok, de art nouveau en andere historische stijlen. Dat type is zeldzaam in Esen. Grafteken A02/01/02 is een mooi voorbeeld.
- Een andere strekking binnen de art deco leunde aan bij de 'Nieuwe Zakelijkheid', die gekenmerkt wordt door een strakkere geometrische vormgeving en een functionele gerichtheid. Heel wat relatief eenvoudige graftekens van de periode 1925-1950 in Esen kunnen tot deze strekking gerekend worden (A03/01/02, A03/01/09, A07/01/19, A10/01/03, A10/01/12, A12/01/10, A14/01/08, B07/01/14, B07/01/16, B13/01/10, B13/01/11, ...).
- Bij de laatste strekking, het autonome art deco-type, is een drang naar schoonheid merkbaar waarbij het decoratieve aspect het wint van de functionaliteit. Deze drie types worden ondersteund door de nieuwe technologische en wetenschappelijke verworvenheden uit die periode. In Esen is ook de laatste strekking goed vertegenwoordigd. Kenmerkend zijn de talrijke bronzen en porseleinen grafversieringen (voor een belangrijk deel het werk van Sylvain en Pascal Norga). Ook de vegetatieve afbeeldingen worden vaak niet meer als een symbolisch motief gebruikt, maar simpelweg als versiering. De in brons gegoten of in arduin machinaal gekapte art deco-roosjes zijn karakteristiek.

De rol van de familie Norga op het kerkhof van Esen verdient een extra woordje toelichting. Desmedt (2005) en Havermans & Celen (2006) geven volgende uitleg. De stamvader van deze familie van beeldende kunstenaars was Frans Norga. Zijn zoon Sylvain Norga (1892-1968) werd een erkend beeldend kunstenaar die zich specialiseerde in de graf sierkunst. Omdat hij trachtte naar tijdsbestendige voorwerpen op grafmonumenten koos hij voor brons. Daartoe had hij een bronsgieterij nodig. Hij stimuleerde zijn broer Pascal (*1900-†1974) om met de bronsgieterij te beginnen. Tussen de twee wereldoorlogen begon Pascal Norga dan inderdaad een bronsgieterij te Etikhove (nabij Geraardsbergen in Oost-Vlaanderen). Daar hij zich echt specialiseerde in het gieten van bronzen letters, kruisen en religieuze motieven voor grafzerken had de zelfstandige bronsgieterij – mede door de ontkerking – na de Tweede Wereldoorlog onvoldoende overlevingskansen en werd tenslotte opgeslorpt in de gieterij 'Art Casting bvba', nu gelegen in de Industriezone Meer-sloem-Leupegem, 9700 Oudenaarde. Het werk van de broers Norga vinden we in grote of kleine getale terug over gans het Vlaamse land tot in Brussel toe. Het is wellicht de enige kunstenaar die in brons zoveel graforname nten heeft gecreëerd.

Niet alle bronzen grafdecoraties in Esen zijn ondertekend, maar de stijl verraadt bij een groot aantal wel degelijk het werk van de Norga's. Enkele zijn expliciet gesigneerd. Ook Edgard Hautfenne maakte vergelijkbare art deco bronzen plaques als grafversiering en signeerde deze vaak als 'Hautfenne Bruxelles' of met E.H.

Foto. Grafteken A02/01/02 voor Charles Seys en Regina Depoorter, uit 1937, is een art deco grafteken van de eerste strekking. De stèle heeft nog neoklassieke trekjes (aedicula of portiek). In het tempeltje hangt een bronzen Christus op een marmeren kruis. De zuilen zijn versierd met palmtakken. De vlakke grafzerk is afgeboord met bronzen stangen. Dit is het werk van de firma Bossaert-Delameilleure uit 'Dixmude'.

Drie foto's. Ook grafteken B25/01/03 is een art deco grafteken van de eerste strekking, met aedicula, bronzen vazen en opnieuw bronzen stangen als afboording, in dit geval gemaakt door A. Hosten uit Esen. Grafteken voor Leontine Vermeersch (1872-1934) en Charles Bouden (1871-1940).

Foto. Grafteken A03/01/02 voor Alidor Verhoest 'schepen', Helene Deschoenmaeker en hun dochters Maria en Rosa, kan gelden als een art deco grafteken van het tweede type. De arduinstenen onderdelen zijn typisch art deco, maar de overige artistieke inbreng is eerder gering (porseleinen eeuwig brandende vlam, christus aan het kruis). Dit grafteken dateert van 1948 en werd gemaakt door Bossaert uit Diksmuide.

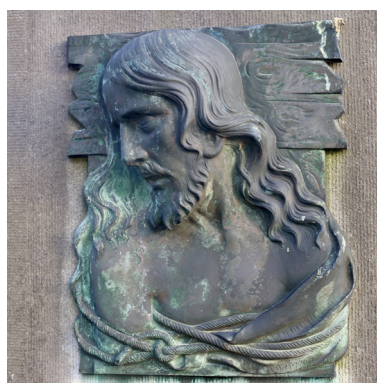
Drie foto's. Grafteken A01/01/02 voor Hermenie Decaestecker uit 1926 is een mooi voorbeeld van een art deco-grafteken van de derde strekking, met bronzen grafdecoratie van een Christushoofd met doornenkroon en bronzen roosjesversiering (niet gesigneerd, maar met alle kenmerken van Sylvain Norga). Behalve de bronzen versiering zijn er ook nog een palmtak en een guirlande op de arduinsteen aangebracht. Het is een typisch grafteken van arduinkapper Tackoen uit Diksmuide.

Twee foto's. Grafteken A03/01/04 voor Oscar Sereyn en Bertha Catteeu, uit 1937, art deco-grafteken van de derde strekking, met typische art deco-roosjes in arduin. Bemerkt de vroege combinatie arduin-graniet, die op dat moment in opkomst is. Mooie porseleinfoto's van beide overledenen. Grafteken van de firma Bossaert-Delameilleure uit 'Dixmude'.

Drie foto's. Art deco-grafteken B03/01/10 uit 1933, voor Maria Swaels (1876-1933) en Jozef Soubry (1876-1950). De bronzen plaat is het werk van Sylvain Norga. De bronzen vaas is niet gesigeneerd.

Drie foto's. Grafteken A01/01/05 voor de familie Hoorens-Farasyn, zonder jaartal-aanduiding, is nog een voorbeeld van een art deco-grafteken van de derde strekking, met bronzen grafdecoratie van een Christushoofd met doornenkroon (niet gesigeneerd, maar opnieuw met alle kenmerken van Sylvain Norga). Behalve de bronzen versiering zijn er ook nog een de typische art deco-roosjes in arduin aanwezig. Dit is een grafteken van het arduinbedrijf Bossaert-Delameilleure uit Diksmuide.

Foto. Grafteken A02/01/01 voor de familie De Kinders-Decaestecker, zonder jaartalaanduiding, is nog een voorbeeld van een art deco-grafteken van de derde strekking, hier met een marmeren kruisdragende Christus (zonder signering). De stèle met sarcofaag is het werk van Bossaert uit Diksmuide.

Twee foto's. Grafteken A03/01/10 voor Philippus Deschoenmaeker en Emilie Laleman (jaartal onleesbaar). Art nouveau, derde type, met porseleinen Christushoofd met doornenkroon, gesigneerd M. Finnuu? Grafteken gemaakt door Bossaert uit Diksmuide.

Foto. Art deco grafteken voor het kindergraf van Agnes Beerlandt (1933-1945).

Foto. Grafteken B01/07/15 voor de Familie Bulcke-Van Exem (onleesbaar geworden data) is een art deco grafteken van de derde strekking, met typische arduinvormen en een grote porseleinen plaat met afbeelding van een kruisdragende Christus.

Twee foto's. Art deco-grafteken B09/01/09 met mooie bronzen grafsierkunst, voor Eugenie en Pamphilus Van Honsebrouck (1859-1895 en 1865-1935). Grafteken gemaakt door A. Hosten uit Eessen, vermoedelijk in 1935. Pamphiel Van Honsebrouck gaf een omvangrijk schriftelijk relaas over de inval van de Duitsers in Eesen in het begin van WO I.

Foto. Art deco-grafteken B09/01/10, met vrij unieke vormgeving voor het kerkhof van Eesen en porseleinen Christushoofd met doornenkroon; voor Hermenie Chelens (1872-1942), echtgenote van Jules Wyllie (1863-1946). Opnieuw het werk van Hosten uit 'Eessen'.

Drie foto's. Monumentaal art deco-grafteken B09/01/14, met porseleinen Christus aan het kruis, art deco-roosjes in arduin en arduinen vazen, voor de familie Lenez-Demeulenaere. Gemaakt door arduinkapper Bossaert uit Diksmuide, vermoedelijk in 1942.

figuur 1: Foto. Detail van het arduinen art deco-grafteken B18/01/06, met typische art deco-roosjes, gemaakt door A. Hosten uit Esen, voor Cyriel Beuprez (1882-1945).

Twee foto's. Art deco-grafteken B19/01/04, van de derde strekking, met vrij unieke vormgeving voor het kerkhof van Esen en met bronzen Christushoofd en roosjes, gemaakt door A. Hosten uit 'Eessen', voor Theofiel Vermander (1880-1935) en Marie Warmoes (1889-1962).

Foto. Late art deco-grafsierkunst op arduin-met-graniet grafteken B19/01/06 voor Cyriel Vanacker (1899-1975) en Adrienne Debruyne (1901-1961).

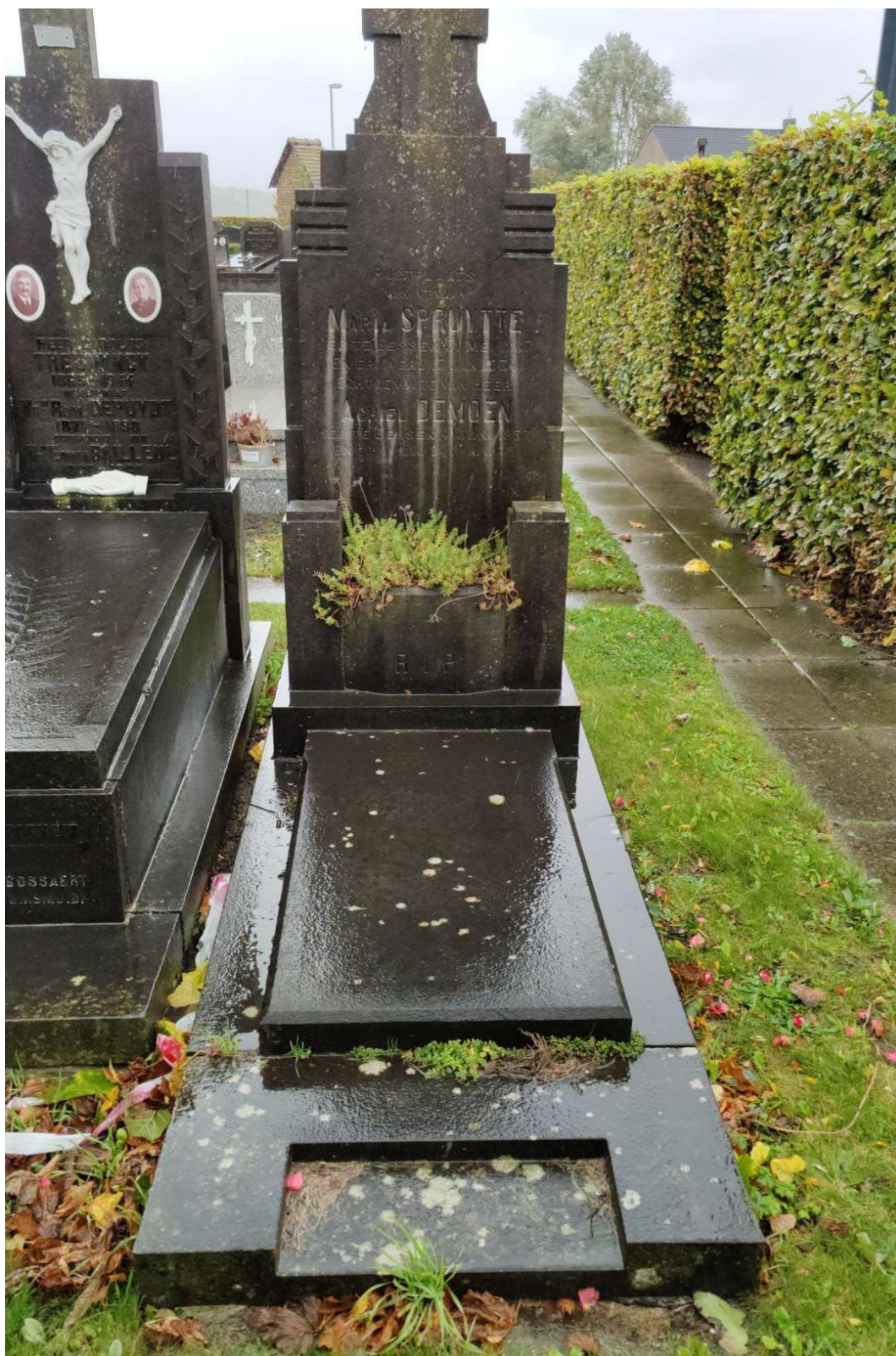

Foto. Art deco-grafteken B19/01/13, met aparte vormgeving en gemaakt door A. Hosten, voor Maria Spruytte (1867-1934) en Achiel Demoen (1857-1942).

2.3.6 Modernisme en hedendaagse graftekens

Het modernisme was populair tussen 1920 en 1945. Het is een stroming die volledig afstand neemt van de ornamentiek. Deze architectuur is gebaseerd op pure geometrische volumes en functionaliteit. Het is de architectuur van de democratische egalitaire samenleving en de industriële productie. Architectuur is niet langer een individuele uitdrukking van de opdrachtgever en de architect. Het drukt niets specifiek meer uit.

Heel wat grafmonumenten van na 1980 in Esen kunnen als 'hedendaags' bestempeld worden, maar er is geen scherp breuk met het verleden. Deze stroming ontstond in de jaren 1980. De stijl is in Esen nog altijd geïnspireerd op de veel voorkomende typologie stèle met kruis en vlakke grafzerk. Het materiaal arduin wordt amper nog gebruikt en graniet heeft het absolute overwicht.

2.4 Typologie

Bij gebrek aan een duidelijke stijl is de typologie van de graftekens de eenvoudigste manier om ze te beschrijven.

In Esen zijn stèles veruit de meest voorkomende vorm. Deze rechtopstaande plaat is zeer dikwijls gecombineerd met een vlakke grafplaat, een sarcofaag of iets dat het midden houdt tussen deze beide. Stèles kunnen voorkomen zowel bij neogotische, neoklassieke, eclectische, art nouveau, art deco of hedendaagse graftekens.

Verder komen er 90 grafkruisen voor.

Er zijn nog 28 gietijzeren exemplaren bewaard. Gietijzeren kruisen werden vooral opgetrokken tussen 1840 en 1960.

Verder zijn er ook 27 betonnen, 14 houten grafkruisen, 14 cementrustieke, 5 arduinen en 2 metalen (andere dan gietijzeren) grafkruisen bewaard. De houten kruisen maar ook de betonnen exemplaren zijn meestal zeer eenvoudige graftekens, waarop niet zelden alleen de naam en een datum op voorkomt. Bij enkele exemplaren ontbreekt zelfs een datum. Ondanks de eenvoud van de betonnen grafkruisen, heeft men vaak toch nog een sierelementje willen toevoegen in de vorm van gekleurde glasfragmentjes in het beton. Dit noemt men 'cimorné'. Cimorné is een samentrekking van 'ciment' en 'orné' (versierd, geornamenteerd). Cimorné is een sierpleister die bestaat uit gebroken en gekleurde glasfragmenten die geworpen worden in een nog natte cementmortel. Het gebruik ervan was zeer populair in België in de jaren 1920 tot 1940. Betonnen kruisen zouden typisch zijn voor de Westhoek. De productie van betonnen kruisen blijkt in hoofdzaak huisvlijt geweest te zijn. In Gyverinkhove werden ze bijvoorbeeld vaak door een lokale metser gemaakt (Havermans 2012 p. 26). Ook in Esen komen heel wat verschillende types betonnen grafkruisen voor.

Foto. Betonnen grafkruis A05/01/02 voor Armand Vanbelle (1849-1920).

Foto. Betonnen grafkruis A06/01/10 voor Gustaaf Maes, echtgenoot van Lucie Onraedt, oud 37 jaar.

Foto. Betonnen grafkruis A06/01/11, versierd met 'cimornépleister', voor Leonie Rickige, echtgenoot Decaestecker Henri.

Foto. Betonnen grafkruis B20/01/05, versierd met 'cimornépleister', voor Marie-Louise Reybrouck, weduwe van Henri Warmoes (1864-1932).

Foto. Betonnen grafkruis (klaverkruis) A09/01/04 voor Julia Vanacker (zonder datum).

Foto. Betonnen grafkruis A10/01/02, met graftuin, voor Silvie Bogaert, 36 J. (zonder datum).

Foto. Betonnen grafkruis (leliekruis) A10/01/10 voor Zoë Claeys vrouw van Jules Bogaert, 52 jaar (zonder datum).

Foto. Betonnen grafkruis B25/01/06 voor Prudent Bouden, gestorven in 1953.

Foto. Eenvoudig betonnen grafkruis (klaverkruis) B07/01/12 voor René Bouden (1919-1945).

Foto. Betonnen grafkruis B15/01/05 uit 1922, voor Pharailde Vanaerden en August Debruyne.

Foto. Eclectisch grafkruis A11/01/06, ook zogenaamd 'takkenkruis', in cementrustiek met afgeknotte boomstammen als kruisarmen. Grafteken voor Flavie Plezier (1875-1949), echtgenote van ... Devriendt.

Foto. Eclectisch grafkruis B21/01/02, ook zogenaamd 'takkenkruis', in cementrustiek met afgeknotte boomstammen als kruisarmen. Grafteken voor Karel Louis Debruyne (1849-1926) en zijn echtgenote Louise Ghesquière (1852-1939).

Foto. Eclectische grafkruisen B21/07, 08 en 09 voor verschillende leden van de familie Theunynck, allemaal in elkaars buurt begraven.

Foto. Arduinen grafkruis B11/01/19, geïnspireerd op de vormgeving van een Keltisch kruis, 'In domo patris Jules Lansen, pastoor te ONK 1986- ... ESEN 1933'.

Sarcofagen zijn met een gering aantal exemplaren vertegenwoordigd, alhoewel het onderscheid tussen sarcofagen en vlakke grafstenen niet altijd erg duidelijk is. De typische neoklassieke voorbeelden ontbreken op het kerkhof van Keiem. A13/01/10 is een zeer eenvoudige balkvormige granieten sarcofaag op arduinen plaat uit 1957. De enige versiering bestaat uit de gouden ingekleurde epigrafie en een granieten kruis.

Ook grafplaten zijn meestal zeer eenvoudige graftekens. De graftekens van de urnenkelers of van het columbarium zijn standaard kleine vierkante granieten platen, met verdiepte ingekleurde epigrafie, een Latijns kruisje en slechts enkele details die af en toe verschillen (afbeelding van kruis met rozen of korenaren bijvoorbeeld).

De aedacula zijn een zeldzaam type in ESEN. Het zijn hier niet de typische neoklassieke, maar eerder eclectische of art deco-graftekens. We lieten ze hoger op al aan bod komen bij de stijlen.

De zuil (de ziel symboliserend) is een zeldzame typologie in ESEN. Grafteken A02/01/03 (datum onleesbaar geworden) is een mooi voorbeeld van een zuil op een stèle.

Verscheidende van deze types kunnen gecombineerd worden met een 'grafuin'. Meestal is dat een eenvoudig plantbed, afgeboord door drie arduinen boorden.

2.5 Materiaal

Arduin of Belgische blauwe hardsteen (Pierre bleue de Belgique) is veruit het meest gebruikte materiaal voor de oudere graftekens van Esen. De oudste exemplaren, in neogotische, klassieke of eclectische stijl, zijn vaak uitsluitend uit arduin vervaardigd. Ook na de eclectische graftekens van eind 19de-begin 20ste eeuw bleef arduin voortleven in eenvoudige graftekens, zoals de sobere stèles met kruis bijvoorbeeld. Ook de misleidende naam 'petit granit' slaat op een arduinsoort en niet op graniet! Vanaf de periode na de eerste wereldoorlog werd arduin zeer vaak gecombineerd met graniet. De basis van het grafteken bestond dan meestal uit arduin, terwijl een afdekplaat of de plaat met de epigrafie uit graniet bestond. In Esen duurde het nog geruime tijd langer voor graniet schoorvoetend zijn intrede deed. De oudste granieten epigrafie- of afdekplaten op arduinen graftekens dateren pas van 1926 (A13/01/02), 1937 (A03/01/04), 1938 (A03/05/13), ... De eerste graftekens die volledig uit graniet bestonden, dateren pas van 1942 (A04/01/01) en 1943 (A05/01/07).

Foto. Sobere arduinen stèle, bekroond door een pijlkruis. Grafteken voor Marie-Louise Schapman (1840-1928).

Graniet (syeniet), bijna altijd in gepolijste vorm, komt voor bij de meeste graftekens vanaf halfweg de 20ste eeuw. De combinatie met arduin is frequent voorkomend bij de oudere graftekens die niet uitsluitend meer uit arduin bestaan. Bij de graftekens van de laatste vier decennia is meestal uitsluitend graniet gebruikt. Meestal gaat het om zwart graniet. Zeldzamer en meestal bij wat recentere graftekens is er ook grijs, blauw of rood syeniet gebruikt. Die verschillende granietsoorten worden vooral uit Zuid-Afrika, maar ook uit Indië en China aangevoerd. Het graniet is meestal gepolijst. Per uitzondering vinden we ook wel doelbewust gekozen, ruw onbewerkt graniet.

Foto. Grafteken A04/01/09 voor Germain Degrauwe en Prosper Ghesquiere, in ruw, niet gepolijst rood graniet.

Larvikiet lijkt wel wat op graniet, maar de veldspaatvlekken zijn aanzienlijk groter. De naam is afkomstig van de Larvik Fjord-regio in Noorwegen, waar deze steen wordt gewonnen. Larvikiet wordt soms foutief 'zwarte maansteen' en 'labradoriet' genoemd, omdat dit allemaal veldspaatmineralen zijn, die sterk op elkaar lijken. Dit gesteente is meestal donkergrijs, donkerblauw of zwart van kleur.

Andere materialen zijn een flink stuk zeldzamer. Er werden 27 graftekens uit beton vervaardigd. Vaak zijn het eenvoudige betonnen grafkruisen, soms met toevoeging van gekleurde stukjes glas (cimorné) als enige vorm van decoratie. Opvallend zijn wél de verschillende kruistypes bij deze betonnen grafkruisen: er worden zowel puntkruisen, pijlkruisen, klaverkruisen als leliekruisen aangetroffen.

Er resteren nog 28 gietijzeren grafkruisen. In vele gevallen zijn de epigrafieborden of de geschilderde letters verdwenen of onleesbaar geworden.

Er komen ook een 14 houten grafkruisjes voor. Dat zijn de allereenvoudigste graftekens, die vaak niet meer dan een naam en een datum dragen. Soms ontbreekt zelfs een datum.

Eveneens een bijzondere materiaalsoort is de zogenaamde cementrustiek, die typisch voorkomt bij de eclectische stèles met takkenkruis of calvaries met takkenkruis, waarbij vaak een arduinen stèle of sokkel gecombineerd werd met een cementen calvarieberg en takkenkruis.

Brons komt vooral voor als plaquettes met grafsierkunst bij de art deco-graftekens. Verder zijn ook de opgelegde letters van de epigrafie in messing of brons en er zijn ook nogal wat bronzen Christus-aan-het-kruis-figuren.

Marmer is een eerder uitzonderlijk materiaal in Esen. Er zijn zeer weinig volledig marmere graftekens, maar het materiaal werd vooral gebruikt voor witmarmeren reliëfplaten of epigrafieplaten.

Foto. Witmarmeren reliëfplaat 'Christus met kruis' op het grafteken B01/13/18 voor René Decaestecker.

Foto. Witmarmeren art deco reliëfplaat 'Christus met kruis'.

Foto. Witmarmeren reliëfplaat met Christus aan het kruis op het grafteken B01/05/11

2.6 Epigrafie

2.6.1 Schriftsoort

De meeste grafopscripten zijn in normaal schrift, in hoofdletters aangebracht. Bij de graftekens van vóór WO I, maar ook nog af en toe daarna, werd Latijns schrift gebruikt. De kleine accentjes op de hoeken van de letters zijn karakteristiek. Op het grafteken B15/01/01 voor Joannes Laleman (1813-1893), Amelie Verstraete (1811-1868) en hun kinderen, vermoedelijk geplaatst in 1868, is nog gotisch schrift gebruikt.

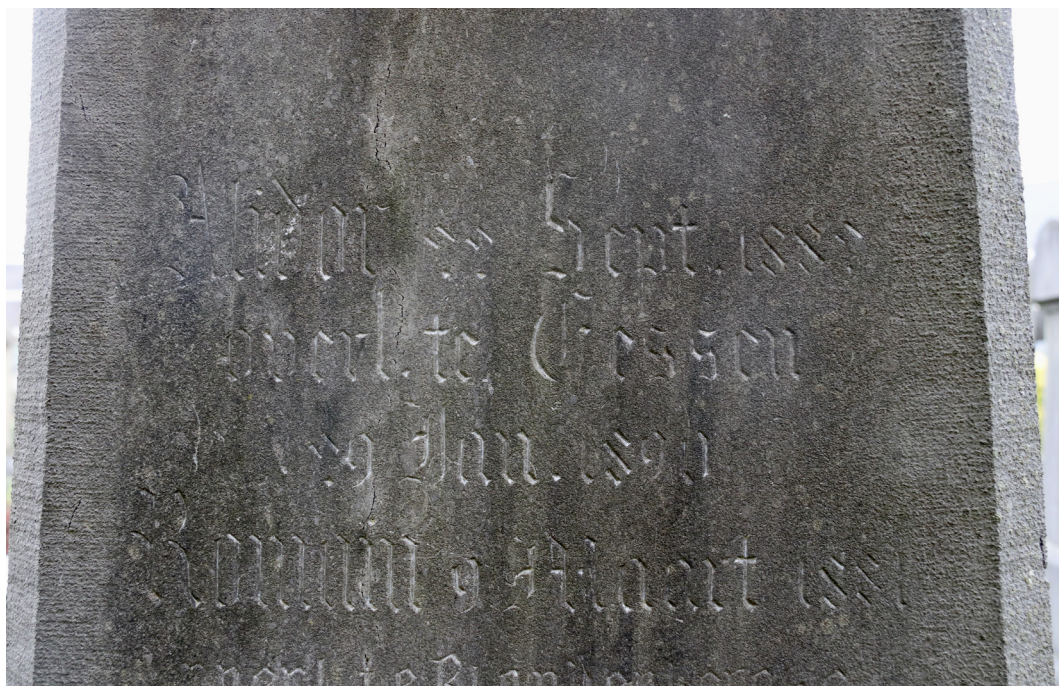

Foto. Gotisch schrift op neoklassiek-eclectisch grafteken B15/01/01 voor Joannes Laleman (1813-1893), Amelie Verstraete (1811-1868) en hun kinderen.

De meeste epigrafieën werden uitgevoerd in verheven letters, meestal ongekleurd of zeldzamer zwart gekleurd. Verdiepte letters werden ook zeer talrijk gebruikt en vaak werden die letters ook ingekleurd. De inkleuring is meestal wit, zeldzamer zilver- of goudkleurig? Vermoedelijk waren er oorspronkelijk nog wat meer inkleuringen, maar zijn die inmiddels verdwenen door de tand des tijds. Bij recentere graftekens zijn de letters vaak opgelegd, in brons, messing of zilverkleurig metaal. Die opgelegde epigrafie is frequenter bij de meer recente graftekens in graniet. Bij een beperkt aantal graftekens bestond de epigrafie uitsluitend uit geschilderde letters.

Foto. Verheven letters op arduinen grafteken.

Foto. Verdiepte en ingekleurde epigrafie op grafteken B04/01/05 voor Bruno De Burghgrave ((1844-1933) en Justina Swaenepoel (1843-1929).

Foto. Opgelegde epigrafie in messing gegoten letters

2.6.2 Geijkte formules

De epigrafie is op de meeste graftekens erg eenduidig. Er zijn een beperkt aantal vaste formuleringen die standaard voorkomen.

De meest eenvoudige aanduidingen bestaan enkele uit een naam, een geboortjaar en een sterfjaar. Per hoge uitzondering zijn zelfs die beide jaartallen weggelaten.

Meer standaard is een korte inleiding:

- Aandenken aan ...
- Bid voor de ziel van ... of in het Frans 'Priez pour le repos de l'ame de' ...
- Dierbaar aandenken aan/van ...
- Duurbaar aandenken aan/der familie/van ...
- Duurbare gedachtenis ...
- Heer ... geboortedatum-sterfdatum, echtgenoot van vrouw ...geboortedatum-sterfdatum (als de vrouw eerder overlijdt, dan wordt de volgorde omgekeerd). Bij de oudste graven is de formulering soms 'in houwelyck geweest met' ... of 'in huywe-lyke geweest met'
- Hier ligt begraven ...
- Hier rust ...
- Rustplaats der familie
- Rustplaats van ...
- Troostend aandenken aan ...
- Zalig aandenken aan ...

Na deze formulering volgt soms nog wie de vader en moeder van de overledenen waren, vaak voorafgegaan door de afkorting f. (filius/filia; zoon of dochter van) ..., ofwel zoon van/ dochter van ... Bij de oudste graven luidt het : 'verweckt by' ...

Frequenter is de opsomming van de kinderen, die daar al dan niet ook begraven zijn:

- Hunne kinderen ... Bij de oudste graven luidt het soms: 'Hebben 't saemen verweckt' ... of 'by de welke hy gewonnen heeft dry kinderen, ...', 'Dieu benit leur union par la naissance de' ...

Ter afsluiting volgt vaak:

- Een gebed a.u.b.
- R.I.P. (Requiescat in Pace)
- R.I.V. (Rust in Vrede)
- Zijt hun gedachtig

Eerder uitzonderlijk komen losse zinnen of woorden voor of na de standaard-epigrafie. Een voorbeeld uit Esen: 'Mijn Jezus bermhertigheid'.

2.7 Heraldiek

Er komt slechts één familiewapen voor op het kerkhof van Esen, namelijk het wapen van de familie Deudon de le Vielleuze op een grafkelder aan de zuidzijde van de kerkmuur (B06/02/02). Boven de grafkelder zijn drie epigrafieën te vinden: links *'Rustplaats der overledene pastoors van Eessen R.I.P.'*, in het midden *'Deudon de le Vielleuze, Gij die voorbij komt, bid voor de zielen'* en rechts *'Sépulture de la famille Van Dromme Dasonville et Pierssens R.I.P.'*. Eigenaardig genoeg is er geen vermelding van exacte namen of data, die duidelijk maken wie hier precies begraven ligt.

Vier foto's. Epigrafieën op de grafkelder ten zuiden van de kerkmuur op het kerkhof van Esen (graftekens rij B01/06/02). De derde foto toont het familiewapen van de Deudon de le Vielleuzes.

Op het kerkhof zelf is er één familielid van deze adellijke familie Deudon de le Vielleuze terug te vinden, namelijk de eenvoudige grafplaat van het grafteken C09/02/11 voor Charles Deudon de le Vielleuze (1926-2008) kapitein-commandant, getrouwd met Georgie De Winter (1919-2001). De band van Charles met Esen is overigens onduidelijk. Charles was de zoon van André Deudon de le Vielleuze (1895-1952), doctor in de rechten en advocaat, die getrouwd was met Simone Pierssens van Nieuwenhuyse (1902-1969). De naam Pierssens

komt ook voor boven dezelfde grafkelder als deze van de familie Deudon en dat is dus wellicht geen toeval, maar ook hier weten we niet precies wie hier begraven ligt.

Deudon is een Zuid-Nederlandse notabele en adellijke familie, bekend als Deudon de ten Dyck, Deudon d'Heysbroeck en Deudon de le Vielleuze. In 1714 verleende keizerin Maria-Theresia erfelijke adel aan Antoine-André Deudon († 1748), luitenant-jachtmeester voor het kwartier van Brussel. Hij kreeg vergunning om het wapenschild over te nemen van de familie van zijn moeder, Vaultier dit Beauregard. Hij trouwde in 1706 met Anne-Françoise de Noeufbourg en ze hadden twee zoons (bron: Wikipedia).

2.8 Graffoto's

Bij een groot aantal graftekens in Esen zijn porseleinfoto's aanwezig, met een foto van een of meerdere van de overledenen.

Porseleinfoto's zijn de oudste vorm van fotografie op begraafplaatsen en kerkhoven. Rond 1900 verdreven ze de traditie van bustes en medaillons van de overledenen op grafmonumenten. Een porseleinfoto wordt gemaakt door een foto in een porseleinen oppervlak te branden. Bij een fotogravure wordt het portret van een overledenen in het materiaal gegraveerd.

Bij die porseleinfoto's is er vaak een signering van de steenhouwer of grafmaker aanwezig en het gaat daarbij vooral om A. Hosten uit Esen, Tackoen en Bossaert, allebei steenhouwers-grafmakers uit Diksmuide. Een zeldzame keer is ook de naam van Kaesteker Morel uit Poperinge of Cortier-De Vos uit Veurne (B05/01/06) te lezen. De namen van de overledenen zelf zijn bijna nooit op de porseleinfoto aanwezig. Enkele graftekens zijn ook nog door andere steenhouwers gemaakt (Bossaert-Delameilleure uit Diksmuide, Dekeyser uit 'Dixmude', Rombaux-Roland uit Ecaussinnes, Bauduin & Termolle Ecaussinnes) maar hun naam komt uitsluitend op enkele graftekens voor en niet op porseleinfoto's.

Foto. Porseleinfoto van Julia Barbara (1883-1967), gesigneerd A. Hosten Esen op het grafteken A10/01/04.

Foto. Porseleinfoto op grafteken B05/01/06 van een oud-strijder 1940-1945, gesigneerd door Cortier-De Vos uit Veurne.

Foto. Mooie porseleinfoto's, niet gesigneerd, van Theophiel Verhoest (1851-1927) en Leonie Decock (1865-1932). Bemerkt de karakteristieke tijdsgebonden snor van Theophiel en juwelen van Leonie.

Porseleinfoto op het familiegraf B09/01/08 van de familie Honsebrouck-Van Exem. De foto is gesigneerd 'Oscar Deletombe 158, Maurice Lemonnier Bruxelles'.

2.9 Steenkappers-grafmakers en geologie

De meeste van de steenkappers-grafmakers waren lokale mensen uit Esen (A. Hosten) en Diksmuide (2 generaties DeKeyser, drie generaties Tackoen, vier generaties Bossaert, uit Roeselare naar Diksmuide gekomen en 1 generatie Delameilleure, uit Lichtervelde naar Diksmuide gekomen).

Recente graftekens dragen ook de signering BVBA Dewadal (Lichtervelde), A. Bruneel (Koekelare), G. Verfaillie (Ieper), Arseen Craeymeersch (Ardoioie), Allemeersch (Oudenburg), Ghesquiere (Houthulst), Ghesquière-Dewulf (Houthulst), Raeman-Dewulf (Houthulst), Vandekerkckhove (Zarren), Alfons Kaesteker-Gouwy (Poperinge) Kaesteker Morel (Poperinge), Vandekerkckhove (Diksmuide-Esen), Debacles Raphael (Wervik), Deceuninck (Edewalle-Kortemark), Derix (Ichtegem), Jerome Wybaillie (Oostnieuwkerke), Depoortere-Lefevere (Zwevezele), Albert Coolman-Roegiers (Maldegem) of Demeyere-Minne (Wevelgem).

Het bevolkingsboek van Diksmuide, Havermans (2012), mondelinge en schriftelijke mededelingen van Dirk Coopman, Wikipedia, bidprentjes, graftekens van de overleden arduinkappers en Westhoek verbeeldt.be geven ons meer details over de oudere steenkappers.

■ Arduinkappers Hosten

Heel veel graftekens op het kerkhof van Esen werden gemaakt door A. Hosten uit Esen zelf. Het bevolkingsboek van Esen 1920-1930 blz. 109 maakt ons duidelijk wie A. Hosten was. Het gaat om Aloïs Hosten, geboren te Vladslo op 18 januari 1886 en ingeschreven als 'arduinkapper'. Aloïs was het derde kind van zeven, van grafmaker Emiel Hosten en Barbara Vandenberghe. Aloïs huwde op 17 september 1921 in Handzame en kwam op 8 augustus 1922 in Esen wonen, meer bepaald in de 'Vladsloo Kalsyde'. Er was in de streek alleszins werk genoeg voor arduinkappers. Met de wederopbouw na de oorlog was er een grote behoefte aan bijvoorbeeld arduinen dorpels, etc. Aloïs en zijn vrouw kregen in Esen zes kinderen tussen 1922 en 1930. Hij stierf in 1969.

Foto. Bij de aanstelling op 26 maart 1961 van E.H. Jules Foulon (°9 december 1904, Rumbeke, †26 augustus 1991, Roeselare) tot pastoor in de Sint-Martinusparochie te Vladslo, staan volgende mensen klaar voor de plechtigheid: we zien van links naar rechts Aloïs Hosten (arduinkapper in Esen en plaatser van grafzerken), Maurice Vandenberghe, Marie Verbeke (hield café 'Rome' open in de Werkenstraat) en haar echtgenoot Henri Vanoverschelde. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14502807.

Het eclectische grafteken B08/01/17 werd in 1909 gemaakt door EM Hosten uit 'Vladsloo'. Was Emiel Hosten de vader van Aloïs? Ook het eclectische grafteken B15/01/02 werd nog gemaakt door een Hosten uit Vladslo. Het beschermingsdossier van de Sint-Martinuskerk in Vladslo (Pol Vanneste 2016) geeft meer details over de grafmakers Hosten uit Vladslo. 'In de zuidgevel van de sacristie werd de blauwhardstenen grafsteen voor de familie van grafmakers Hosten ingemetseld: Hier onder rusten Petrus Hosten (Vladslo 1795-1882) grafmaker 54 jaren, kerkbalju 58. Oud Napoleonist vereerd met medalie van St-Helena (...). Zoon Désiré Hosten (Vladslo 1826-1878) was gedurende 12 jaar grafmaker. De derde generatie bestaat uit Emiel (Koekelare 1856-Vladslo 1940) en Jules Hosten. Blijkens signaturen leverde grafmaker Hosten A. uit het naburige Esen veel werk op het kerkhof van Vladslo'.

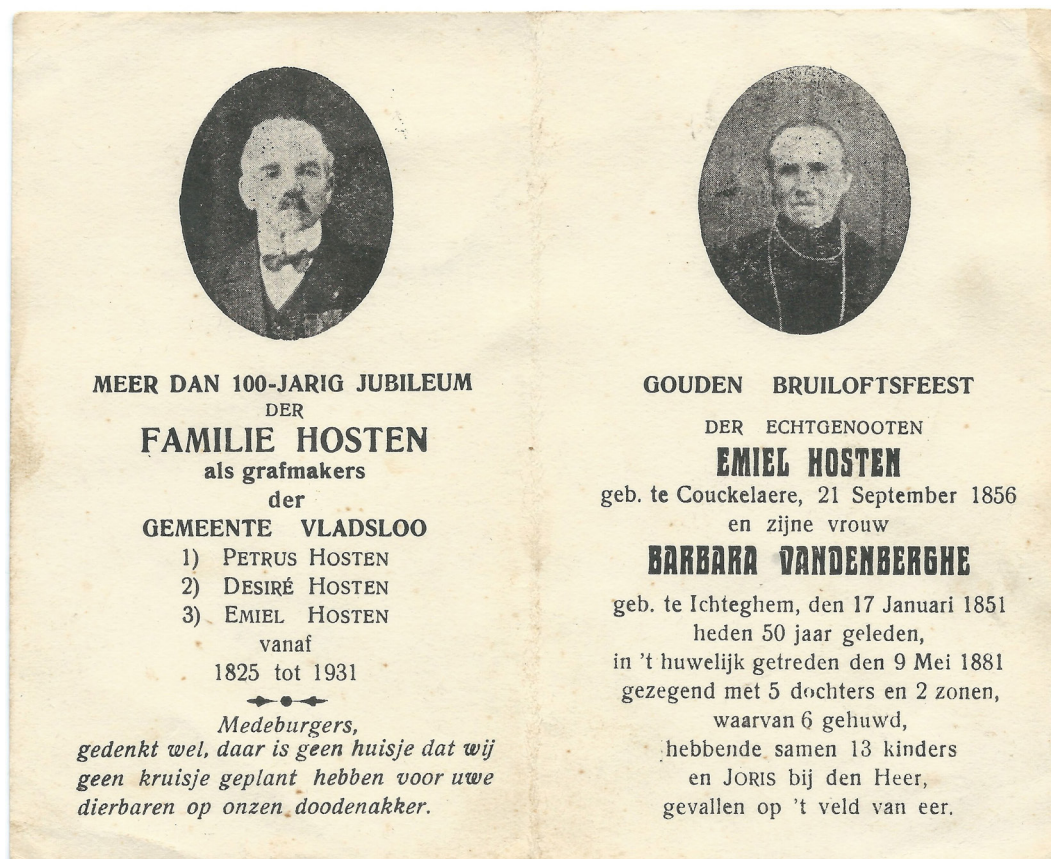

Foto. Dit kaartje uit 1931 is gedrukt ter gelegenheid van het gouden huwelijksjubileum van Emiel Hosten en Barbara Vandenberghe en ook voor het meer dan 100-jarig jubileum van de familie Hosten als grafmakers van de gemeente. Grootvader Petrus Hosten (°Vladslo 10 juni 1794, †Vladslo 22 februari 1882) is schoenmaker, als hij op 14 april 1818 trouwt met Anna Theresia Goudmaeker. Anna Theresia (°Vladslo 1785, †Vladslo 14 juni 1865) is dan 33 jaar oud, winkelierster en al weduwe. Désiré Hosten (°Vladslo 22 mei 1826, †Vladslo 12 15 februari 1879) is bakker, wanneer hij met Maria Godelieve Carbonez (°Koekelare 16 maart 1820, †Vladslo 15 februari 1879) trouwt te Vladslo. Maria is huishoudster. Op de overlijdensakte van Désiré staat duidelijk vermeld dat hij grafmaker is. Jubilaris Emiel Hosten (°Koekelare 21 september 1856) trouwt met Barbara Vandenberghe (°Ichteghem 17 januari 1851) op 9 mei 1881. Zij krijgen samen 7 kinderen. Hun zoon Joris (°Vladslo 2 februari 1884) wordt tijdens de Eerste Wereldoorlog langs de weg naar Veurne zwaar gekwetst. Hij is paardenmenner bij het 5^e Bevoorradingsregiment. Hij overlijdt in het hospitaal 'L'Ocean' te Vinkem op 8 november 1917. De stoffelijke resten van soldaat Joris Kamiel Hosten worden op 2 oktober 1921 herbegraven op het kerkhof te Vladslo. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14504133.

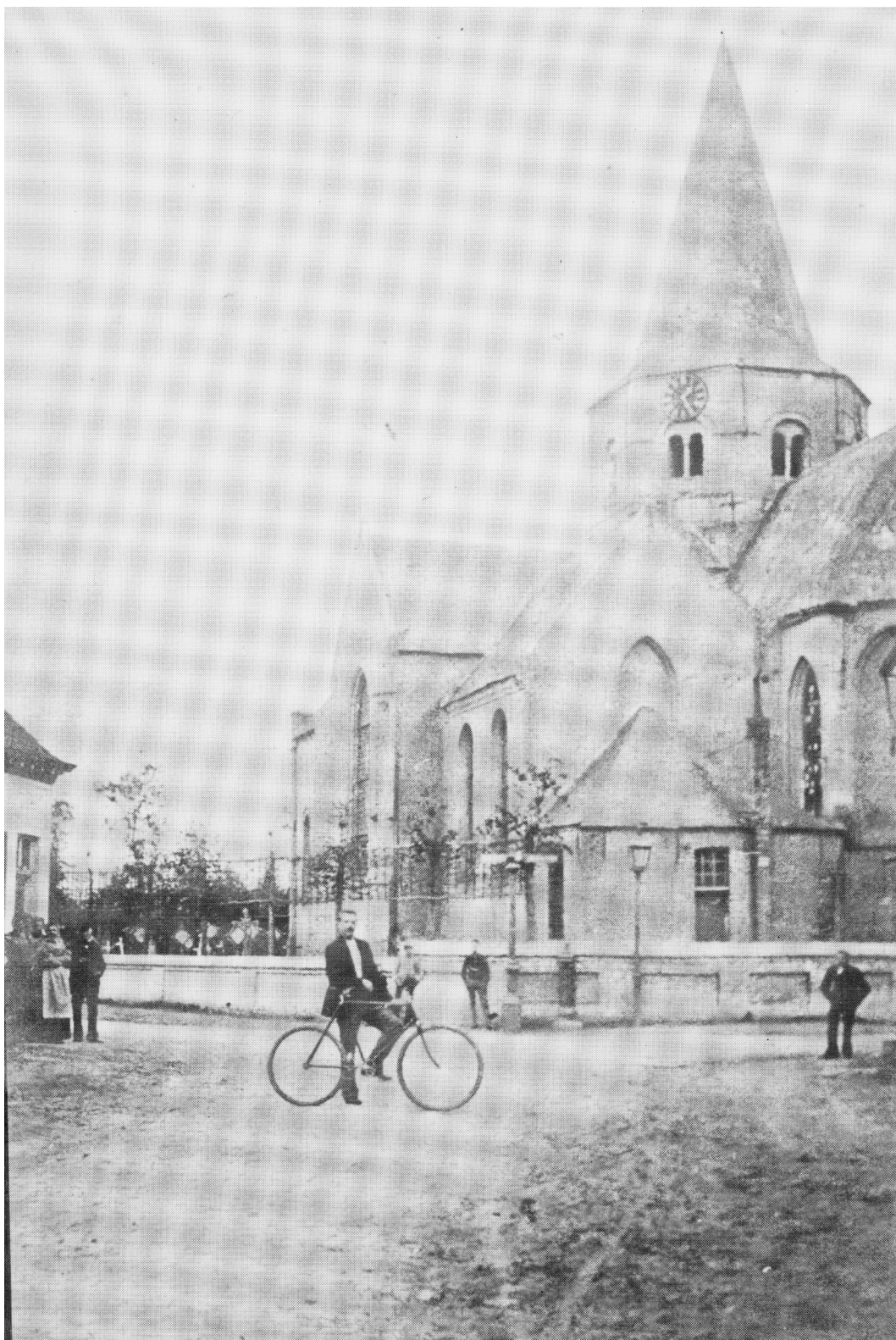

Foto. Emiel Hosten (1856-1940) is erg trots op zijn fiets. In 1912 is dit één van de eerste fietsen in Vladslo. Het is een fiets uit de werkplaats van Leon Claeys te Lichtervelde en Emiel betaalt zowat 220 Bfr. (iets meer dan 5 Euro) voor dit model. Dit zegt wel iets over de waarde van de Belgische munt voor de Eerste Wereldoorlog, als je weet dat je nu al gauw meer dan 800 Euro betaalt voor een stadsfiets. Emiel Hosten is getrouwd met Barbara Vandenberghe (1851-1934) en zij wonen in de Voorstad 9 (latere Beerststraat van Vladsloplein tot het klooster ongeveer). Hij is ook enige tijd grafdelver en wordt vereerd met het Burgerlijk Kruis 1e Klas en 2e Klas. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14505391.

Aloïs' zoon, André-Roger-Emiel Hosten, werd geboren in Esen op 25 april 1925. We weten dat hij afgekeurd werd voor het leger en dat hij zijn hele leven ingehuwd bleef. Hij volgde zijn vader op als 'arduinkapper' (Bevolkingsboek Esen-Diksmuide 1961-1970) en signeerde zijn graftekens ook meestal met A. Hosten. Alleen de spelling van zijn woonplaats werd niet meer aangeduid als 'Eessen' zoals bij zijn vader maar in een modernere spelling als 'Eesen of Esen'. André stierf in 1987 in Diksmuide. Zijn werk situeert zich vooral in de art deco-stijl, terwijl het werk van zijn vader nog vooral eclectisch is. Toch weten we niet altijd met zekerheid door wie van de twee precies wat gemaakt is.

■ Arduinkappers De Keyser

Over 'Dekeyser' uit 'Dixmude', die enkele van de oudste graftekens op het kerkhof van Esen maakte, krijgen we in eerste instantie enkel informatie door de graftekens zelf en de data erop. Het grafteken B17/01/06 voor Desiderius Bonvarle en Carolina Maes, uit 1877, is een mooi voorbeeld van zijn vakmanschap en is een uniek stuk op het kerkhof van Esen. Dirk Coopman kon ons mondeling en schriftelijk wijzer maken over twee generaties arduinkappers De Keyser. Gentiel-Amatus Dekeyser (De Keyser geschreven in de akte) was arduinbewerker en was gehuwd met Juliana Selschotter. Hij is de maker van het hierboven vermelde graf.

Alphonse of Alfons Gentiel Amatus Carolus Dekeyser (DeKeyser geschreven in de akte) was de zoon van Gentiel. Hij werd geboren te Diksmuide op 31 oktober 1871. Hij werd eveneens arduinkapper en huwde op 24 november 1898 te Esen met Paulina Cloet. Alfons was burgemeester van 1927 tot 1933 (buiten de raad gekozen). Hij woonde vooraan in de Generaal Baron Jacquesstraat. Het huis werd later door een kapper gekocht.

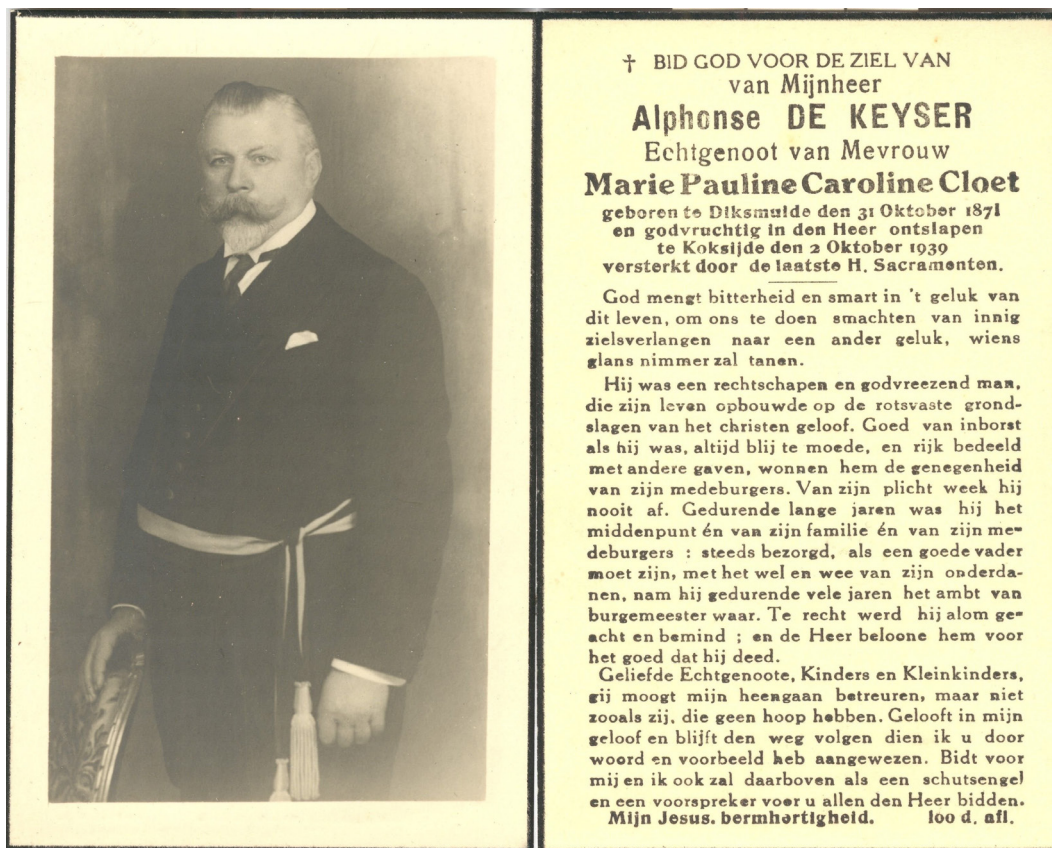

Foto. Bidprentje van arduinkapper en burgemeester Alphonse De Keyser. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14500074.

Foto. Signering Dekeyser Dixmude op grafteken B17/01/06 uit 1877.

Foto. Alphonse De Keyser op het huwelijk van zijn dochter (periode 1933-1939 onder burgemeester Titeca). bron. Archief Diksmuide, Diksmuide verbeeldt, foto HEUO14506438.

■ Arduinkappers Tackoen

Alfons Tackoen (1891-1966), geboren in Diksmuide, is in het bevolkingsregister aangeduid als 'arduinerwerker'. Bij zijn huwelijk in 1910, met Romanie Vandamme (1891-1962) was Alfons Tackoen nog dagloner. Later wordt in enkele stambomen zijn beroep als arduinbewerker opgegeven. Hij had een steenkapperszaak in de Molenstraat in Diksmuide. Hij werkte niet alleen, want in het bevolkingsboek van 1920-1930 p. 273 staat ook dat er bij hem een 'steenkapper' Damien Schollaert werkte, die van Aalst afkomstig was. Alfons en Romanie liggen samen begraven op de begraafplaats van Diksmuide, samen met hun dochter Maria (1910-1921). Een porseleinfoto van Alfons toont een grote reeks medailles die hij toegekend kreeg als oud-strijder van WOI.

Alfons Tackoen was de vader van Noël Tackoen, die in de Reuzemolenstraat een steenkapperij - arduinbewerker had. Noël (1921-1974) huwde met Aline Parmentier (1917-1998). Zij liggen begraven op de begraafplaats van Diksmuide.

Foto. September 1957. Zoals wat overal in Vlaanderen, trok ook in Diksmuide een processie door de straten van de stad, ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid. Haar beeld werd dan op de schouders of op een praalwagen aan de stad getoond. In 1609 werd in Foy bij Dinant in een vermolmd eik een stenen Onze-Lieve-Vrouwbeeldje met kind op de arm gevonden. Het werd in een kapel ter verering geplaatst en van dan af, zo gaat de legende, gebeurden er wonderbaarlijke dingen. In 1623 verwierven de Diksmuide minderbroeders een klein beeldje van de maagd van Foy, gemaakt van hout van de eik. Onder de Franse bezetting namen de Minderbroeders, uit hun klooster verdreven, het beeldje op hun zwerftocht mee. Gardiaan Huyghe, die niet meer geloofde in een terugkeer naar het klooster in Diksmuide, schonk het beeldje aan de parochie. In de 19de eeuw werd een neogotisch altaar voor het beeld opgericht. In 1914 werd het beeldje in de broeikas van de dekenij verborgen. Graafwerk na de oorlog leverde niets op. Het beeldje was verdwenen. De kopij kwam na de oorlog naar de Sint-Niklaaskerk terug. Het beeldje, samen met waarschijnlijk een stukje van de boom van Foy, staat nu in een nis naast het Onze-Lieve-Vrouwaltaar. Programma en uurrooster in bijlage. De processie passeert hier in de Molenstraat (de huidige Reuze Molenstraat). Links ziet u een stukje van het Schoolplein. Daar was ook de steenkapperij van Noël Tackoen gevestigd. Duidelijk ziet u nog wat restanten liggen van of voor een grafzerk. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14505978.

Na het overlijden van Noël, heeft diens zoon, opnieuw een Alfons Tackoen, op 22 december 1974 de zaak overgenomen. De signering 'Tackoen en zoon' op graftekens slaat op Noël en Alfons Tackoen. De steenkapperszaak van Alfons is uiteindelijk in faling gegaan.

Foto. Brandweerkorps Diksmuide met zowel vader Noël Tackoen als zoon Alfons Tackoen. We herkennen: 1. Albert Brussee (diamantbewerker en kunstschilder), 2. Roger Callewaert, 3. Maurits Doheyn, 4. Henri-André Cappoen (gemeenteraadslid), 5. Georges Desmyter (drukker en schepen), 6. André Muylle (ere-brandweerman en stadswerkman), 7. Firmin Rouzée (geneesheer), 8. Jozef Crombez (schepen), 9. Eugène Debruyne, 10. Gustave Schallier (brandweercommandant en juwelier), 11. Jules Vancoillie (burgemeester), 12. Ludo Debruyne (zoon van Eugène, luitenant), 13. Noël Tackoen (sergeant en arduinkapper), 14. Dionys Slosse (schilder), 15. Jules Leyre, 16. Robert Ghysdael, 17. Lucien Nys, 18. Roland Dejonghe, 19. Robert Vanoutryve, 20. Alfons Tackoen, 21. Raphaël Verhelst, 22. Roger Willaert, 23. Roger Vandamme, 24. Franz Crombez, 25. Daniël Ghysdael, 26. Jules Ossaer, 27. J. Ghysdael, 28. Noël Vandamme, 29. Camiel Steen, 30. Roland Veryser, 31. Albert Huyghebaert, 32. Charles Bruynooghe (politieagent), 33. Lucien Holvoet, 34. Firmin Ghysdael, 35. Maurice Borny, 36. Omer Vermote en 37. Martin Devisch. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14500445.

■ Arduinkappers Bossaert

Op de begraafplaats van Diksmuide vinden we de graftekens terug van drie generaties arduinkappers Bossaert.

Alfons-Joseph Bossaert (1876-1951) werd in Roeselare geboren en kwam naar Diksmuide tussen 1905 en 1909. Hij huwde met Emma Vancalberg (1878-1951). Veel graftekens in Esen zijn gesignd Bossaert-Delameilleure Diksmuide. Dit slaat op Alfons Bossaert en een collega steenkapper Leon Delameilleure (zie verder). Alfons ligt begraven in een sober grafteken, vlakbij de ingang van de begraafplaats van Diksmuide.

Alfons' zoon, Alfons-Maurice Bossaert (1902-1974) volgde zijn vader op en staat in het bevolkingsboek aangeduid als 'steenkappersbaas', wat doet veronderstellen dat ook hij andere mensen in dienst had (bron: bevolkingsboek p 325). Alfons-Maurice huwde met Magdalena Steyaert. Het zwarte, granieten grafteken van het echtpaar Bossaert-Steyaert, naast dat van zijn ouders, is zeer opvallend van vorm, maar uiterst sober van epigrafie. Er staan voornamen noch data op vermeld.

Robert Bossaert (1932-1970), gehuwd met Josette Godderis, is de zoon van Alfons-Maurice en was de derde generatie steenkappers. Hij ligt begraven onder hetzelfde grafteken als dat van zijn ouders, eveneens met zeer sobere epigrafie, zonder voornamen of data. Robert en Josette stierven allebei bijzonder jong.

Graftekens van de periode omstreeks 1986 dragen soms de signering Jos Bossaert Diksmuide. Dit is de vierde generatie Bossaert. Jos Bossaert is de zoon van Robert Bossaert en Josette Godderis. Doordat zijn ouders erg vroeg overleden, verbleef hij eerst als wees bij zijn grootouders en later fungeerde de familie Miroir uit Oostende als voogd voor Jos. Later heeft Jos het bedrijf nog een tijdje verder gezet en is het verhuisd van de Kasteelstraat naar de Kleine Dries op het industrieterrein. Het is daar in faling gegaan. Het was dan ook niet meer op grafzerken gericht maar op de invoer van arduin en marmer (schriftelijke mededeling Dirk Coopman).

De Bossaerts lieten veel werk na in Diksmuide, maar ook een flink eind daarbuiten. Een gedenkteken voor de militaire doden van Ramskapelle (Nieuwpoort) uit 1929 is bijvoorbeeld ook van hun hand. Ook op andere begraafplaatsen in West-Vlaanderen (Koekelare, ...) vinden we werk van Bossaerts terug.

■ Arduinkapper Delameilleure

Léon Achille Delameilleure werd geboren op 29 augustus 1879 in Lichtervelde. Hij huwde in 1910 met Marie Vanwalleghem (1887-1956). Het bevolkingsboek van 1930-1947 blad 1130 vermeldt dat hij op 25 juli 1922 in Diksmuide kwam wonen als 'steenhouwer'. Ongetwijfeld was er kort na de oorlog veel werk voor steenhouwers, niet alleen als grafmakers, maar ook voor het maken van dorpels, trappen en dergelijke bij de wederopbouw. Léon vormde een vennootschap samen met Alfons Bossaert en zijn signeerden hun werk met Bossaert-Delameilleure. Bij de tweede generatie arduinkappers Bossaert verdwijnt de naam Delameilleure. De mutatieveranderingen vermelden de verkoop van grond en een werkhuis van Bossaert Delameilleure aan de opvolgers Bossaert-Steyaert in 1939. Léon ligt begraven op de begraafplaats van Diksmuide naast de graftekens van de drie generaties Bossaert, vlakbij de ingang van de begraafplaats.

Foto. Een groep Vladslonaren vertrok op 12 mei 1943 naar Duitsland om daar verplicht te gaan werken. Zij kwamen in Bautzen, bij Dresden terecht. Kort na hun thuiskomst uit Duitsland, vanaf mei 1945, kwamen een aantal weggevoerden uit Vladsló, maar ook uit andere gemeenten, terug samen, vergezeld van hun echtgenotes/vriendinnen. De precieze locatie is niet duidelijk. We herkennen 1. Clara Staelens, 2. Cyriel Devos (Vladsló), 3. Godelieve Staelens, 4. Henri Demey (Komen), 5. x x, 6. Camiel Delaere (Snaaskerke), 7. x x, 8. Paula Staelens, 9. Antoon Verwarde (Bikschote), 10. Roger Derthoo (Vladsló), 11. Mariëtte Delameilleure, 12. Irma Deprez, 13. x x, 14. Leon Delameilleure, 15. Valère Staelens (Bovekerke), 16. x x, 17. x x, 18. Jacobus Co Dommeceent (Vladsló), 19. Georges Dedecker (Boezinge), 20. Maurits Veraverbeke (Vladsló, krijgsgevangene?), 21. Henriëtte Delameilleure, 22. x x en 23. Julia Staelens. Bron: Stadsarchief Diksmuide, Westhoek verbeeldt, fotonummer HEUO14504104.

■ Arduinkappers Bailleul

De zaak Bailleul uit Veurne, gesticht in 1888, wordt al sinds vijf generaties door dezelfde familie geleid. Timmerman Henri Bailleul en een Waalse steenhouwer stichtten het bedrijf in de Ooststraat, vlakbij de Nieuwpoortbrug. In 1913 kocht zoon Alfons Bailleul het huis op Kaatsspelpplaats 2 en bouwde achteraan een werkplaats. In 1915 werd het huis gebombardeerd en de werkplaats volledig vernield. De familie vluchtte naar Frankrijk, waar Alfons terecht kon als steenhouwer in de 'carrières de la vallée heureuse' in Hydrequent bij Marquise. Na de oorlog werd alles terug opgebouwd en heropgestart. In 1926 kwam de oudste zoon van Alfons, Karel in het bedrijf en reeds in 1932 werd een nieuw, groter atelier gebouwd in de Karel Coggelaan. Er werd in 1957 grond bijgekocht om uit te breiden met een modern machinepark met rolbrug., elektrische zaagmachines enz... Dit alles werd in 1968 afgebroken om een volledig nieuwe werkplaats te kunnen bouwen. In 1971 kwam Roger, de zoon van Karel in de firma. Nieuwe investeringen werden gedaan met de installering van de eerste elektronisch geprogrammeerde zaagmachine. Dan kwam de 5de generatie op het voorplan. Na zijn studies bouwkunde en architectuur zorgt Wim Bailleul al een twintigtal jaar voor de opvolging binnen deze familieonderneming. De steeds groter wordende stock en het uitgebreid machinepark werden ondergebracht op de Albert I-laan 31b te Veurne (bron: Havermans 2012 p. 30-31).

■ Arduinkappers Kaesteker

Havermans (2012) onderzocht ook de historiek van de bedrijven Kaesteker uit Poperinge. Zij noteerde het verhaal verteld door Marie Joseph Kaesteker op 13 februari 2010. Alphonse Kaesteker was de stichter van de zaak in het Rekthof, tegenover de oude begraafplaats van Poperinge. Toen Alphonse vrij jong stierf werd de zaak verdergezet door zijn zonen Etienne en Julien. In de jaren 1950 stond Etienne erop dat Julien zijn deel overkocht. Daarop begon Etienne een nieuwe zaak op de nabijgelegen Paardenmarkt te Poperinge. Etienne runde zijn zaak met zijn zoon Alfons. Julien en zijn echtgenote Orinda Morel behielden de zaak in het Rekthof. Op nummer 55 was de winkel, op nummer 53 was het woonhuis en erachter liep de Vleterbeek en stonden er diverse ateliers. Het ruwe kapwerk gebeurde in openlucht. Deze zaak werd in de jaren 1960 verplaatst naar het industriepark, waar meer ruimte was tot uitbreiding. De zaak, ondertussen gekend onder de naam KAMO, was geëvolueerd naar groothandel in zerken, steen en majolica. Ze waren bij de eersten in de streek die graniet leverden. Marie-Joseph, Fabien en Paul werkten samen in deze zaak. Sedert enkele jaren is Ruth, dochter van Fabien, mee in de zaak gekomen. De voormalige winkel en de woning zijn verbouwd. In de vernieuwde woning zijn de twee reliëfplaten bewaard die ingewerkt zijn in de muur; de ene plaat toont de attributen van een steenhouwer (hamer, beitel, passer), de andere plaat toont o.m. een takel en blokken steen en het opschrift: 'Arbeid adelt'.

■ Arduinkapper Vande Walle

De steenkapper Vande Walle was al niet zo lokaal meer. Hij kwam uit 'Rousselare'. Zijn graftekens waren dan ook niet alledaags (cf. grafteken B21/01/01 uit 1892).

■ Arduinkapper Lemahieu

Ook steenkapper Lemahieu uit 'Aertrycke' kwam van een eind ver. Hij liet maar één grafteken na in Esen (B12/01/07 uit 1903, voor Désiré Swaenepoel en zijn familie), maar de aparte vormgeving verraaft meteen deze uitzondering. We konden de naam van de man niet ontcijferen in Esen zelf, maar op het kerkhof van Werken komt een identiek grafteken voor uit 1906, waar we de naam van de steenkapper wél nog duidelijk konden lezen.

■ Arduinkappers Rombaux-Roland en Bauduin-Termolle

De steenkappers Rombaux-Roland en Bauduin & Termolle waren evenmin lokale mensen. Zij kwamen uit het Henegouwse Ecaussinnes. Het enige, maar bijzonder mooie grafteken van deze steenkappers, is B09/01/08, een imposant eclectisch grafteken, met mooie gotische boognis, afgeboord met eolisch aandoende zuiltjes, vermoedelijk gemaakt in 1912. Bemerkt ook de opvallende gelijkenis met het grafteken B21/01/01, gemaakt door Vande Walle uit 'Rousselare', wellicht in 1892. Bepaalde siermotieven zoals de gestileerde planten, het aantal geledingen van de sokkel, het pijlkruis bovenaan zijn identiek, maar andere zoals de zuiltjes die de boognis schragen, wijken dan weer lichtjes van elkaar af. Op de begraafplaats van Handzame maakten de arduinkappers J. Pouille-Tanghe uit 'Rousselare' eveneens een sterk gelijkend grafteken, deze keer echter met Korintische zuiltjes.

Twee foto's. Gestileerd plantenmotief op de graftekens B21/01/01 en B09/01/08, duidelijk op elkaar geïnspireerd, maar gemaakt door verschillende arduinkappers.

■ Geologie

De reputatie van Écaussinnes is vooral gemaakt door petit-granit (Belgische blauwe hardsteen, Pierre bleue de Belgique). Deze steen, daterend uit het Onder Carboon, werd ongeveer 350 miljoen jaar geleden onder de zee gevormd. Het is geen graniet (magmatisch gesteente), maar een sedimentair gesteente dat vroeger «Marble de Ligny» of ook «Écaussinnes» heette. Dit gesteente bevat voornamelijk fossielen van crinoïden (zeelelies, dieren van dezelfde familie als zee-egels), waarvan het skelet is samengesteld uit calcietskristallen, de zogenaamde crinoïdenkalksteen. Deze kristallen glanzen als het kwarts in graniet. Het is ongetwijfeld deze gelijkenis die ten grondslag ligt aan de benaming «petit-granit». Het Onder Carboon wordt in België onderverdeeld in twee deelseries: het Tournaisiaan en het Viseaan. De Tournaisiaan-gesteenten omvatten drie formaties: de formatie van Hastière of Tournaisiaan-1, de formatie van Maredsous of Tournaisiaan-2 en de formatie van Celles of Tournaisiaan-3. Het is uit deze laatste formatie dat de Belgische blauwe hardsteen gewonnen wordt. Een typisch fossiel is de brachiopode *Spirifer konincki* (Goossens 1984). Daarnaast is dit gesteente rijk aan allerlei andere 350 miljoen jaar oude organismen als zeelelies (crinoïden), koralen (o.a. het tabulata-honingraatkoraal of *MicHELINIA*-koraal, rugosa-koralen, *Caninia cornucopiae*, *Cyrtaxonia cornu*, *Syringopora reticulata*, ...), zeer veel brachiopoden (spiriferide brachiopoden, *Productus* brachiopoden), mosdiertjes of *Bryozoa* en in geringe mate ook schelpdieren (zoals de rostroconchen-bivalf). De exploitatie van steenafzettingen in Écaussinnes is erg oud, zoals blijkt uit documenten uit de veertiende eeuw. Een sterke ontwikkeling vond plaats in de 19e eeuw, met de komst van stoommachines voor pompen, hefbomen en dergelijke. Uit deze periode dateert de ontwikkeling van het district Écaussinnes-Carières, vooral aangespoord door de komst van de spoorlijn in 1842. Het was ook vanaf het einde van de 19e eeuw dat de immigratie naar Écaussinnes begon, zoals van Italiaanse steengroevewerkers uit de regio Pietrasanta, Carrara en Seravezza (Toscane).

Na een eeuw van welvaart kwam het verval en de sluitingen. De exploitatie in Écaussinnes werd op 21 december 2004 stopgezet met de sluiting van de steengroeve Nocarcentre, voorheen de steengroeven van Restaumont. In 2009 volgde een hervatting met de oprichting van een nieuwe steengroeve op een plaats genaamd "Tellier des Prés" aan de grens van Écaussinnes, Soignies (Zinnik) en Braine-le-Comte (s-Gravenbrakel).

Aan de rand van de oude steengroeve van Nocarcentre werd in 2007 een ontwateringscentrum voor de steengroeven van Soignies en de steengroeve Tellier des Prés in gebruik genomen. Dit vertegenwoordigt 13 miljoen kubieke meter water dat zal worden gezuiverd om de industriezone nabij Feluy en de Waalse Waterleidingmaatschappij te bevoorraden en zo onttrekkingen uit het grondwater te beperken.

De steengroeven hebben het landschap van Écaussinnes gevormd. Het is bezaaid met overstroomde gaten en "tiennes". De oude steengroeven van Scouflény zijn opgenomen in de inventaris van sites van groot biologisch belang in het Waals Gewest, waarbij Trou Barette en Trou Rivière dienen als drinkwaterreservoir voor Vivaqua, voorheen CIBE (Compagnie Intercommunale Bruxelloise des Eaux). (Bron: <https://nl.wikipedia.org/wiki/%C3%89caussinnes>)

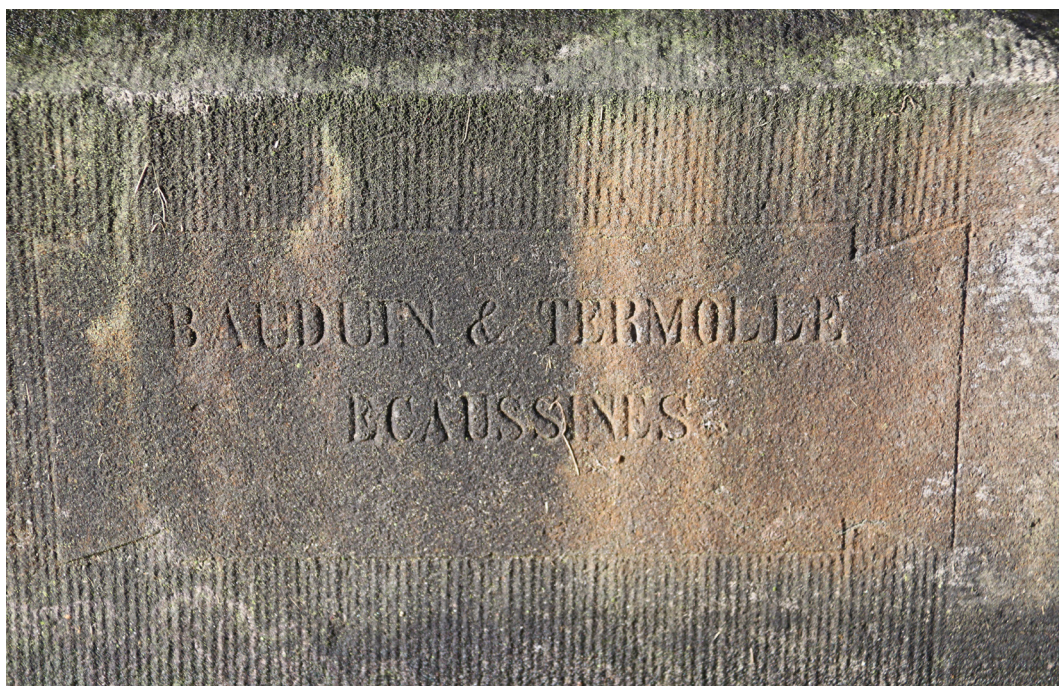

Foto. Verschillende steenhouders uit het Henegouwse 'Ecaussinnes' zijn verantwoordelijk voor de meest monumentale graftekens in 'petit granit', uit de steengroeve van hun woonplaats.

Foto. Fossiel Michelinia- of honingraatkoraal in arduinen grafsteen op het kerkhof van Esen.

Foto. Fossiele brachiopode in arduinen grafsteen op het kerkhof van Esen.

Foto. Spiriferide brachiopode op een arduinen grafteken op het kerkhof van Esen.

Foto. Talrijke fragmenten van fossiele zeelelies (crinoïden) in arduinen grafsteen op het kerkhof van Esen.

Foto. Fossiele kolonie mosdier op een arduinen grafmonument op het Brugs kerkhof in Asseboek.

2.10 Ingewerkte sculpturen

Bij een groot aantal graftekens is een ingewerkte sculptuur in laag- of hoog-reliëf aangebracht. Meestal gaat het om sculpturen op een arduinen of granieten stèle, waarbij een Christushoofd met doornenkroon, Christus aan het kruis of een kruis dragende Christus meest voorkomen. Het materiaal van deze sculpturen bestaat meestal uit porselein, brons of cementrustiek. Zeldzamer is de sculptuur in de arduinen stèle zelf gekapt. We verwijzen naar de passage over de art deco-stijl voor meer details over de bronzen grafversieringen van Sylvain en Pascal Norga. Havermans (2012) maakt gewag van de porseleinen figuurtjes en platen gemaakt door de Luikse porseleinfabriek Téco en van de naam van beeldhouwer Jacques Laloux, een ontwerper die een aantal modellen leverde voor Téco. We vonden echter weinig of geen signeringen bij het porselein op de graftekens van Esen. Grafteken A03/01/10 is een uitzondering, maar de naam is moeilijk te ontcijferen (M. Finnu?).

Ook bij de gietijzeren grafkruisen zijn vaak één of meerdere sculpturen aanwezig, hetzij in het centrum van het grafkruis, hetzij aan de voet van het kruis, hetzij in medaillons aan de uiteinden van de kruisarmen. Maria en de apostel Johannes zijn typische attributen van het meest voorkomende gietijzeren grafkruis Hourant IIK13b3. Een engel aan de voet van het grafkruis type Nestor Martin 1737 is eveneens frequent voorkomend. Maria die ten hemel gedragen wordt door zes engelen, Sint-Pieter, Sint-Barbara en talloze andere voorbeelden komen voor in andere types gietijzeren grafkruisen.

Foto. Porseleinen Christus met doornenkroon op het grafteken A03/01/10 voor Philippus Deschoenmaecker en Emilie Laleman.

Foto. Porseleinen doornenkroon op het cimorné grafteken A06/01/11 voor Leonie Rickighe, echtgenote Decaestecker Henri.

Foto. Porseleinen Christushoofd met goud beschilderde doornenkroon, op het grafteken A08/01/02 voor Marie Bylo (1878-1950), echtgenote van Cyriel Demoen.

Foto. Porseleinen Christushoofd met doornenkroon, op het grafteken A09/01/04 voor Julia Vanacker.

Foto. Porseleinen Christushoofd met goud geschilderde doornenkroon op grafteken B13/01/05.

Foto. Christushoofd met doornenkroon op grafteken B04/01/12 voor de Families Stubbe-Ampe en Goes-Stubbe. De steenkapper was Bossaert uit Diksmuide.

Foto. Bronzen Christus met doornenkroon op het grafteken A01/01/02.

Foto. Bronzen Christus met doornenkroon, van Sylvain Norga, op het grafteken A07/01/04 voor Marie-Louise Lankriet.

Foto. Porseleinen Christushoofd met doornenkroon op grafteken B07/01/16 voor Henri Debruyne (1863-1943) en Elisa Plaisir (1870-1953).

Foto. Bronzen Christushoofd met doornenkroon, gesigneerd S. Norga, op art deco-grafteken B07/01/17, voor Henri Maes (1866-1939), Marie Patton (1869-1952) en hun dochter Margaretha (1905-1945).

Foto. Bronzen Christus met doornenkroon, van Sylvain Norga, op het art deco-grafteken B12/01/06, gemaakt door Hosten 'Eessen', voor Juul Beerlandt (1919-1936).

2.11 Kleine sculpturen

Bij ruim aanvullen graftekens komen kleine sculpturen voor, waarbij votiefplaten van familie, vrienden of buren zeer talrijk zijn. Ook Jezus aan het kruis komt zeer frequent voor. Verder zijn keramieken bloemstukken, een meestal porseleinen Christushoofd met (goud geschilderde) doornenkroon, een porseleinen engeltje, een stenen, keramieken of bronzen vaas, een keramieken bloemenkrans, een eeuwig brandende vlam (in porselein), een vrededuif (in porselein) en een treurende Maria aanwezig. Veel van die kleine sculpturen hebben een symbolische betekenis.

Bloemstuk of Krans. Soms is er een bloemstuk of krans met bloemen en planten ter versiering bij het funerair monument gelegd. Vaak hebben de bloemen en planten in zo'n krans symbolische connotaties.

Foto. Keramieken bloemstuk op grafteken op het kerkhof van Esen.

Duif. De duif is het symbool van de Heilige Geest en de verlostte ziel van de overledene. Daarnaast symboliseert de duif ook vrede, verzoening, eenvoud, onschuld, zuiverheid en oprechtheid. De vleugel van een duif staat symbool voor de dag en het leven (tegenover de vleugel van een vleermuis die symbool staat voor de nacht en de dood).

Foto. Porseleinen duif op het grafteken A02/01/03.

Engel. Op grafmonumenten van kleine kinderen wordt vaak een engeltje geplaatst als symbool voor de onschuld van het kind. Het engeltje beeldt het ontroostbare verdriet van de ouders uit.

Foto. Metalen engel op het grafteken A06/01/05 voor Lucien Demoen (4 februari 1945- 30 oktober 1945).

Foto. Porseleinen engel op het grafteken A06/01/05 voor Lucien Demoen (4 februari 1945- 30 oktober 1945).

Foto. Porseleinen engel op het grafteken A06/01/07 voor Helena Broucke (1940-1961).

Twee foto's. Porseleinen engel op het arduinen kinder-grafteken B09/01/03, gemaakt door A. Hosten uit Esen, voor Antoon en Amelia Provoost (1931-1932 en 1933-1937).

Foto. Porseleinen engel op het kindergrafteken B25/01/07, voor Mariatje Gryp (1941-1946).

Foto. Porseleinen engeltje op grafteken B06/01/09, voor het kindergraf van Ludwig Vinckier, geboren in 1940 en overleden in 1942.

Kindje. Als alternatief voor een engel wordt er ook vaak een kind als kleine sculptuur op een kindergraf geplaatst.

Foto. Porseleinen kindje dat roosjes werpt op het kinder-grafteken B05/01/07 voor Maria Lemahieu (1923-1925).

Foto. Kinderkopje op grafteken B21/01/03.

Plaat. Vaak zetten nabestaanden een plaat op het funerair monument, ter nagedachtenis aan de overledene. De plaat is meestal voorzien van een klein gedichtje of een dankbetuiging.

Vaas. Funeraire monumenten worden vaak gedecoreerd met vazen of amforen in verscheidene modellen en materialen. De vaas is niet louter een decoratief element, ze is ook symbolisch als de houder van leven en dood. Hierbij wordt de parallel gelegd met het menselijk lichaam.

Foto. Bronzen vaas op het art deco grafteken B03/10 uit 1933.

Foto. Gietijzeren grafkruis van het type 'stralend met amfoor' voor Noël François (1938-2006) en Raphaël François (1939-2015); grafteken B01/23/05 op het kerkhof van Esen. De amfoor staat symbool voor de houder van leven en dood.

Vleermuis. De vleugel van een vleermuis staat symbool voor de nacht en de dood.

Foto. De vleugel van een vleermuis staat symbool voor de nacht en de dood. De zandloper tussen de vleugels verwijst naar de tijd tussen leven en dood. Kerkhof Damme, zusterbegraafplaats.

2.12 Iconografie

Op heel wat graftekens komen symbolische ornamenten voor, meestal in de steen ingekapt, waarbij diverse motieven kunnen voorkomen. Een (Latijns) kruis is veruit het meest voorkomend, gevolgd door een palmtak, wijn- of druivenranken, klimopranken, een doornenkroon, een eeuwig brandende vlam, een boek of een lelie. Cirkel, zeis, kelk met hostie, lantaarn, anker, ineengestrengelde handen, een treurende vrouw ('pleureuse'), korenaren, afgeknotte boomstam, krans, laurierkrans, gestileerde plant, guirlande, bloemenfries, ster, een duif of een poes zijn zeldzamer op slechts enkele graftekens.

Acanthusblad. Acanthusbladeren werden veel toegepast door de Grieken en Romeinen maar ook in de Renaissance, de Barok en het Classicisme. De acanthus staat symbool voor het leven met zijn beproevingen die overwonnen worden (doornen en snelle groei). Een Griekse mythe verhaalt over een acanthus die op het graf van een held opschiet.

Foto. Acanthusblad op het neoklassieke-eclectische grafteken B04/01/09 voor de familie Van Coillie-De Coene op het kerkhof van Esen.

Anker. Een anker is het symbool van standvastigheid, vastberadenheid, trouw en hoop. In het christendom symboliseert het anker ook de onverbreekelijke band van de gelovige met Christus over de dood heen. In de beroepssfeer verwijst het anker naar het beroep van de overledene als zeeman.

Foto. Anker in het wapenschild van de adellijke familie Deudon de le Vielleuze (grafteken B06/02/02, Esen).

Foto. Anker op een zeldzaam type gietijzeren grafkruis op de begraafplaats van Torhout. Dit type komt ook in Vladslo (Diksmuide) voor, maar het deel met het ankersymbool is onder het bodemoppervlak geraakt en dus niet meer zichtbaar.

Afgeknotte boomstam of takkenkruis. De afgeknotte boomstam is het symbool van de onverwachte, plotse dood. Vaak komt dit symbool voor op een funerair monument van iemand die veel te jong stierf.

Bloemenfries. Een slinger van bloemen en bladeren symboliseert de levensloop, de eindigheid van het leven, de rouw en de droefheid van de nabestaanden.

Boek. Een boek op een funerair monument symboliseert het 'boek des levens', de Bijbel. Als er een hoek van het boek is omgevouwen of als er een bladwijzer in zit, symboliseert dit een plots overlijden.

Foto. Toegevoegde plaat in de vorm van een boek op het kerkhof van Esen.

Cirkel. De cirkel vertoont geen begin of einde en is daarom het symbool van het eeuwig leven.

Doorboord hart. Motieven die een hart afbeelden dat wordt doorboord door een of meer nagels of scherpe wapens zoals zwaarden of pijlen. In de westelijke christelijke kunst symboliseren deze motieven het lijden van Christus aan het kruis en het verdriet van de Maagd Maria.

Foto. Doorboord hart op een gietijzeren grafkruis op de begraafplaats van Torhout.

Doornenkroon. De doornenkroon symboliseert het lijden van Christus.

Foto. Bronzen (Christushoofd met) doornenkroon op een arduinen grafteken in Esen. Vooral de door Sylvain Norga gemaakte bronzen of marmeren plaquettes zijn talrijk aanwezig.

Duif. De duif is het symbool van de Heilige Geest en de verlostte ziel van de overledene. Daarnaast symboliseert de duif ook vrede, verzoening, eenvoud, onschuld, zuiverheid en

oprechtheid. De vleugel van een duif staat symbool voor de dag en het leven (tegenover de vleugel van een vleermuis die symbool staat voor de nacht en de dood).

Eeuwig brandende vlam. De vlam is het symbool van het verdienstelijke leven van de overledene.

Foto. Eeuwig brandende vlam (in porselein) op het grafteken A06/01/07.

Engel. Engelen staan symbool voor zuiverheid. Op het kerkhof worden ze heel vaak gebruikt bij kindergraven. Vaak zijn engelhoofdjes met vleugelparen op een grafsteen of grafkruis afgebeeld. Vaak fungeren engelen ook als engelbewaarder voor kinderen of ook voor volwassenen. Engelen zijn ook de dienaren van God. Ze bezorgen zijn boodschappen aan de mensen (engel Gabriël aan Maria).

Foto. Engel onderaan een gietijzeren grafkruis op het kerkhof van Esen.

Esculaapteken. Het esculaapteken is de term voor een slang die zich rond een staf kronkelt. Dit is het symbool van de artsen.

Guirlande. Een guirlande of festoen is een slinger van bloemen en bladeren. Dit symboliseert de levensloop, de eindigheid van het leven, de rouw en de droefheid van de nabestaanden.

Hulst. Hulst is het symbool van de onvergankelijkheid van het leven.

Ineengestrengelde of uit elkaar glijdende handen. Ineengestrengelde handen symboliseren echtelijke trouw, liefde en verbondenheid. Uit elkaar glijdende handen verwijzen naar het afscheid tussen geliefden.

Kelk (met hostie). De kelk symboliseert het offer van Christus voor de mensheid en de overgave van de gelovige aan God. Vaak wijst dit op een funerair monument van een priester.

Foto. Kelk met hostie op het grafteken A05/01/10 voor pater Maurits Lemahieu (1921-1974), missionaris in Zaïre van 1946 tot 1974.

Ketting. De ketting is het symbool van twee geliefden die door de dood van elkaar gescheiden worden. Daarnaast is dit ook het symbool van onvergankelijkheid.

Klaver. De geschiedenis van het klavertje vier gaat ver terug, tot in de Middeleeuwen. De vier blaadjes van het plantje staan symbool voor de perfecte eenheid. Ze staan voor voorspoed, vertrouwen, liefde en natuurlijk, voor Geluk. Nochtans komt het klavertje vier zelden voor op kerkhoven. Het klassieke klavertje met drie blaadjes daarentegen is wél zeer frequent aanwezig, zowel in de vorm van een grafkruis met klaverblad op de uiteinden van de kruisarmen, als afgebeeld op het graf zelf. De driebladige klaver ofwel het klavertje drie is het symbool van de heilige drie-eenheid. De heilige drie-eenheid, drievuldigheid of triniteit is de theologische opvatting in veel takken van het christendom dat god bestaat in drie heilige personen: de vader, de zoon (Jezus Christus) en de heilige geest.

Foto. Gestileerd klavertje drie-blad met steunblaadjes, op grafteken A10/01/13 voor Emile Desmet, oud-strijder 14-18.

Foto. Betonnen klaverkruis A09/01/04 voor Julia Vanacker (zonder datum) op het kerkhof van Esen.

Klimopranken. Klimop is een altijdgroene plant en staat daarom symbool voor het eeuwig leven, de onsterfelijkheid, eeuwige vriendschap en blijvende herinnering.

Korenaren. Korenaren op een grafmonument verwijzen naar het Laatste Avondmaal, de eucharistie en de offerdood van Christus.

Krans. De krans is het symbool van de sterfelijke roem.

Foto. Krans op neoklassieke-eclectische grafteken B04/01/09 voor de familie Van Coillie-De Coene op het kerkhof van Esen.

Kruis. Christus aan het kruis, Christus met kruis of het kruis op zich symboliseert de christelijke overtuiging en het lijden van de mens tijdens zijn leven. Op het kerkhof van Keiem komen heel wat verschillende kruisvormen voor:

- het klaverkruis: de kruisarmen eindigen in de vorm van een klaverblad. Een dergelijke behandeling van de kruisarmen vindt men in Esen bij verschillende betonnen grafkruisen. Het klaverblad symboliseert de heilige drievuldigheid.
- het Latijns kruis: het christelijke of Latijnse kruis is een kruisvorm waarvan de verticale arm langer is dan de horizontale, dit in tegenstelling tot het Griekse kruis, dat gelijke armen heeft. Dit is het meest frequente type in Esen.
- het leliekruis: de uiteinden van de kruisarmen hebben de vorm van gestileerde leliebladeren. Een leliekruis symboliseert vaak dat de vrouw als eerste gestorven is, zoals bij grafteken B14/01/10 voor Leonie Vanhonsenbrouck, of grafteken B15/01/02 voor Louise Zwaenepoel (1845-1912) en Robert Decaestecker (1858-1925).
- het pijlkruis: de uiteinden van de kruisarmen nemen de vorm aan van pijlpunten. Een dergelijke behandeling van de kruisarmen vindt men in Esen bij verschillende betonnen grafkruisen.
- het spitse kruis: de uiteinden van de kruisarmen nemen de vorm aan van een spitse top. Een dergelijke behandeling van de kruisarmen vindt men in Esen bij verschillende betonnen grafkruisen.

- het takkenkruis: hierbij worden de kruisarmen uitgewerkt in de vorm van boomstammen. Dat gebeurt in zogenaamde cementrustiek. Het takkenkruis is vaak op een calvarieberg geplaatst. De afgeknotte boomstam symboliseert het abrupt afgebroken leven.

Foto. Leliekruis op het stèle-met-sarcofaag-grafteken B04/01/09 voor de familie Van Coillie-De Coene.

Lam Gods. Het Lam Gods symboliseert Jezus die de christenen naar een veilig oord leidt, Jezus als zoon van God, de offerdood van Christus en het paaslam dat de zonden wegneemt door zijn onschuld. Het Lam Gods wordt vaak afgebeeld met een kruis en een nimbus of stralenkrans.

Lantaarn. De lantaarn of een olielamp symboliseren het leven na de dood.

Lauriertak of krans. Een lauriertak of –krans staat symbool voor de onsterfelijkheid die verworven is door overwinning. Daarnaast is een lauwertak of –krans ook bedoeld als eerbetoon en symbool voor geestelijke roem.

Leeuw. De leeuw staat symbool voor de evangelist Marcus en symboliseert daarnaast ook adel, macht en kracht.

Lelie. Een lelie symboliseert zuiverheid, maagdelijkheid en onschuld. Er is vaak een lelie afgebeeld als er een vrouw als eerste werd begraven.

Maltezerkruis. Het Maltezerkruis is het symbool van de wedergeboorte. De acht punten verwijzen naar de acht zaligspreekingen uit het evangelie van Mattheus.

Muziekinstrument. Muziekinstrumenten verwijzen vaak naar beroepsmuzikanten of instrumentenbouwers. Het grafteken A16/06 is met orgelpijpen versierd als verwijzing naar orgelbouwer Gerard Loncke (1923-2013).

Olielamp. Een lantaarn of een olielamp symboliseren het leven na de dood.

Ouroboros. De ouroboros is een slang die zichzelf in de staart bijt. Dit is het symbool van de eeuwigheid en de overgang van het leven naar de dood.

Palmtak. Een palmtak is het symbool van onsterfelijkheid, het martelaarschap en de overgang van de dood naar het eeuwig leven.

Foto. Palmtak op de zijkant van het grafteken B05/14 op het kerkhof van Esen.

Foto. Palmtak op arduinen grafteken in neoklassieke-eclectische stijl op het kerkhof van Esen.

Papaver. De papaverbloem is het symbool van de kortstondigheid van het leven en de gelukzalige eeuwige slaap.

Pelikaan. De pelikaan staat symbool voor de offerdood van Christus. Hij offerde zijn eigen leven op voor zijn volgelingen.

Foto. Pelikaan-symbool op een grafteken van de stedelijke begraafplaats in Torhout.

Roos. De roos is het symbool van liefde, trouw, schoonheid en zondeloosheid. De roos symboliseert de echtelijke liefde en trouw over de dood heen. Ze is ook het symbool van het lijden van Jezus en Maria.

Foto. Roos op porseleinen plaat bij het betonnen grafkruis A06/01/11 voor Leonie Rickighe echtgenoot Decaestecker Henri.

Foto. Typische art deco bronzen roosjes op grafteken A01/02.

Ster. Net zoals licht schijnt in de duisternis, zo wordt de ster vaak beschouwd als een symbool van waarheid, geest en hoop. Het stersymbool belichaamt het idee van spirituele openbaring in ieder van ons. Hun nachtelijke schepping vertegenwoordigt het conflict met de energieën van het duister en het onverklaarbare. De ster is ook het symbool van succes, gezondheid en hoop. De vijf punten van de ster verwijzen ook naar de vijf wonden van Christus.

Foto. Vijfster op grafteken B06/01/04 voor Aloïs en Henri Bruneel, op een zeldzaam stèle met kruis, gemaakt door Nevejans uit Diksmuide. Dit betonnen grafteken met marmeren plaat is het enige bekende werkstuk van deze persoon, die wellicht geen steenkapper was gezien zijn werkmateriaal. Nog meer verbazend aan dit grafteken is de graftuin afgepaald met mooi uitgewerkte betonnen paaltjes, een bijzonderheid voor de meestal zeer eenvoudige betonnen werkstukken. We kennen geen jaartal van dit grafteken, maar het wordt omringd door graftekens uit 1914. Wellicht dateert het ook van kort na WO I.

Stralenkrans of aureool. De stralenkrans of aureool symboliseert de machtige eeuwige cirkel, die geen begin of einde heeft.

Treurende vrouw of 'pleureuse'. Symboliseert het verdriet van een vrouw voor haar overleden man of van een moeder voor haar overleden kind.

Foto. 'Pleureuse' (of Maria?) op grafteken B06/01/01 voor Camiel Vermoortel (1877-1952), Emelie Vanlerberghe (1871-1954) en hun zoon Odiel Vermoortel (1897-1978).

Vergeet-me-nietjes. Symboliseren uiteraard de letterlijke betekenis van de bloem.

Foto. Votiefplaat met vergeet-me-nietjes op het grafteken A11/10/01 voor Odiel Decaestecker (1911-1994) en Lucia Devriendt (1915-1973).

Violtje. Het violtje staat symbool voor nederigheid en bescheidenheid. Het wordt geassocieerd met Christus en is soms te zien op oude afbeeldingen van Christus. Daarnaast heeft het violtje een symbolische betekenis van liefde tussen twee vrouwen.

Foto. Boeket met onder meer violtjes op het grafteken A06/01/11.

Vlam. De vlam is het symbool van het verdienstelijk leven van de overledene.

Vleugel van een duif. De vleugel van een duif staat symbool voor de dag en het leven.

Vleugel van een vleermuis. De vleugel van een vleermuis staat symbool voor de nacht en de dood.

Vuurpot. De vuurpot symboliseert het leven na de dood en het goddelijk licht dat de overledene van het dodenrijk naar het hemelrijk leidt.

Wijn- of druivenrank. De wijnrank is het symbool van het geduldig wachten op de verrijzenis. Daarnaast verwijst de wijn naar het bloed van Christus dat de zonden van de mensheid heeft weggewassen.

Foto. Wijnrank op arduinen art deco grafteken B25/01/02 uit 1948.

Foto. Wijnrank op gietijzeren grafkruis B11/01/18, met verdwenen epigrafie.

Zeis. De zeis is het symbool van de onverwachte en plotse dood. Dit ornament symboliseert het doorkappen van de levensdraad of het wegmaaien uit het leven.

Daarnaast zijn er ook een aantal lettersymbolen frequent aanwezig.

Alfa-Omega: Deze twee Griekse letters symboliseren het begin en het einde.

Foto. Alfa-omega lettersymbolen gecombineerd met XP-symbool op grafteken B02/01/05 op het kerkhof van Esen.

Foto. Alfa-Omega-lettersymbool op een mooi neogotisch grafteken uit 1830 op het kerkhof van Lampernisse.

AM staat voor Ave Maria en komt bijvoorbeeld frequent voor op verschillende types van metalen grafkruisen.

Foto. AM-lettersymbolen op een gietijzeren grafkruis op het kerkhof van Izenberge (Fonderie Deville, Pailliette & Cie, à Charleville).

AVV-VVK staat voor Alle voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus (zie bijvoorbeeld graftekens B02/01/02, B21/01/11 en B21/01/08).

Foto. AVV-VVK-lettersymbool op grafteken B21/01/08 voor Henri Serpieters (1922-1990) en Godelieve Theunynck (1928-1984).

B.H.H. staat voor de Bond van het Heilig Hart. De devotie tot het Heilig hart van Jezus is een uitdrukking voor een specifieke spiritualiteit, zoals deze in de Rooms-Katholieke Kerk vorm krijgt. Het hart van Jezus wordt in de kunst gewoonlijk afgebeeld als een geopende borstkas met daarin een bloedrood hart met een vlam. Het hart staat voor de persoon van Christus' leven en lijden, terwijl de vlam liefde en barmhartigheid representeert. De devotieprentjes en –borden zijn een niet altijd als kunstzinnig ervaren weergave, voor velen zijn de afbeeldingen eerder kitsch. Aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw kreeg de Heilig Hartverering nieuw impulsen onder invloed van het Eerste Vaticaans Concilie. Het werd een van de kernsymbolen in de katholieke sociale doctrine in de strijd tegen het opkomend socialisme. De derde vrijdag na Pinksteren is het Hoogfeest van het Heilig Hart en de maand juni werd de Hart-van Jezus-maand. De voornaamste activiteit van de bond was de bondsmis. Wie de mis bijwoonde kreeg een stempel op zijn getrouwheidskaart. Op het kerkhof van Esen komen twee types bordjes voor die lidmaatschap van de bond aantonen. Het ene is een email bordje dat op heel wat graftekens bevestigd is (B03/01/10, B06/01/12, B09/01/17, B25/01/04, ...), het andere is een soberder gekleurd en waarschijnlijk iets recenter plaatje (B10/01/05, B10/01/06, ...). Beide worden hieronder afgebeeld.

Foto. Email bordje van de Bond van het Heilig Hart, op grafteken B03/01/10.

Foto. Bronzen plaatje van de Bond van het Heilig Hart, op grafteken van het kerkhof van Esen.

D.O.M staat voor het Latijnse 'Deo Optimo Maximo', in het Nederlands 'Naar God, de Beste, de Grootste' of 'toegewijd aan de hoogste, grootste God'.

Foto. Lettersymbool D.O.M. op het eclectische grafteken B17/01/06 uit 1877, voor Desiderius Bonvarle en Carolina Maes.

E.V. (eeuwige vergunning) of V.E. (voor eeuwig) komt zeer vaak voor en niet zelden zijn deze woorden ook voluit geschreven, meestal links vooraan op het grafteken, terwijl rechts vooraan dan de steenhouwer of grafmaker zijn insigne nalaat. De eeuwige vergunningen werden afgeschaft in 1971. Ze werden vervangen door concessies die nog maximaal 50 jaar kunnen duren en daarna eventueel nog kunnen verlengd worden.

I.H.S. is de afkorting van Iesus Hominum Salvator (Jezus redder der mensheid of van In Hoc Salis' (hierin ligt de zaligheid). Dit lettersymbool is te lezen op grafteken B03/01/11.

I.N.R.I. komt op verschillende graftekens voor, meestal op een porseleinen plaatje dat bovenaan een arduinen grafteken is bevestigd, en staat voor 'Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum', Jezus van Nazareth, koning der Joden.

Foto. I.N.R.I. –aanduiding op het kerkhof van Esen.

Foto. I.N.R.I. –aanduiding op het kerkhof van Esen.

Foto. Een XP-lettersymbool, een Christusmonogram, op grafteken B02/01/05, gecombineerd met alfa-omega-lettersymbolen.

PAX is het Latijn voor vrede en staat symbool voor Christus die vrede op aarde bracht.

Foto. Verdiept en zwart ingekleurd PAX-symbool op het grafteken A13/01/12 voor Leo Ervinck (1892-1956), echtgenoot van mevr. Martha Saelen (1896-1971).

Foto. Pax-aanduiding op een marmeren kruis op een arduinen grafteken op het kerkhof van Esen.

R.I.P. (Requiescat In Pace: hij/zij ruste in vrede) is een van de frequentste lettersymbolen op graftekens. Veel arduinkappers kaptten de letters standaard uit in de voorplaat van een grafteken.

2.13 Familienamen

Op de graftekens van Esen komen 627 familienamen voor op een totaal van 847 graftekens. Het aantal namen is natuurlijk niet gelijk aan het aantal graftekens, want ook de echtgenoot/echtgenote wordt meestal genoemd en niet zelden is er ook een tweede echtgenoot of echtgenote, of een moeder en vader van een overleden kind genoemd, zonder dat die daar zelf begraven zijn. Een aantal namen vallen op door hun frequente aanwezigheid: Decaestecker (30), Debruyne (27), Demoen (26), Theunynck (19), Seys (16), Vandekerkchove (15), Vanoverschelde (15), Vermeersch (15), Warmoes (13), Caestecker (11), Beerlandt (10), Packet (10), Rommelaere (10) en Vandenbergh (10). Zij kunnen als zeer typische Esense families beschouwd worden. Ook de families Maeckelbergh (9), Despeghele (8), Provoost (8), Broucke (8), Desmet (8), Ghesquière (8), Schapman (8), Swaenepoel (8), Bruneel (7), De Burghrave (7), Hosten (7), Laleman (7), Van Honsebrouck (7), Vanstechelman (7), Victoor (7), Willaert (7), Descheemaeker (6), Verhoest (6), Zwaenepoel (6), Fraeyman (5), Sabbe (5), Valcke (5), Vanoorenbergh (5), Verslype (5) en Vileyn (5) zijn nog ruim vertegenwoordigd.

De volledige naamlijst met het aantal keer waarop de naam voorkomt, volgt hieronder.

Adams 1, Aesaert 1, Algoet 1, Allewerelt 2, Ameloot 1, Amery 3, Ampe 2, Anseeuw 1, Arickx 4, Arlin 1, Ascrawat 1

Baekeland 1, Baekelandt 1, Baert 2, Baeyens 1, Bailleul 3, Bakeland 6, Balloey 4, Barbara 5, Bauden 1, Beauprez 5, Becu 1, Beeckaert 1, Beele 1, Beerlandt 10, Beernaert 4, Beckaert 1, Bentein 2, Benton 2, Beuckelaere 2, Beyls 1, Bintein 1, Bobby 1, Bocqe 2, Boey 2, Boffe 1, Bogaert 5, Bolle 1, Bonduel 1, Bonte 1, Bonvarle 5, Boone 1, Bossaert 1, Bossy 1, Bostijn 1, Boucqey 1, Bouden 9, Bouquet 1, Bourgois 1, Boury 1, Bracke 1, Braem 2, Braet 1, Bral 1, Braquez 1, Brion 1, Broché 1, Brouckaert 4, Broucke 8, Bruneel 7, Bryon 1, Bulcke 2, Busschaert 4, Buyse 1, Bylle 3, Bylo 4

Caestecker 11, Caemerlynck 1, Caïro 1, Callebaut 1, Callewaert 4, Calmeyn 1, Calonne 1, Carette 2, Catteeu 1, Cauwelier 1, Chastanc 1, Chelens 1, Christiaan 3, Claeys 4, Clarebout 1, Cloet 1, Coene 3, Cool 1, Constandt 2, Cooleman 1, Coopman 2, Cornette 2, Costenoble 1, Cottele 1, Couchez 1, Couffez 4, Coulier 1, Coulelit 1, Courtens 1, Coussens 1, Couwet 1, Craeymeersch 3, Creytens 1, Crevits 2, Crombé 2

Darras 2, Dasonville 1, David 1, Debacker 2, Debandt 1, Debergh 2, Debeth 1, Debeuckelaere 1, De Blauwer 1, De Brauer 1, Debruyne 27, De Bruyne 1, Deburghraeve 2, De Burchgrave 7, Decaestecker 30, Decan 6, Deceuninck 15, Declair 1, De Clerck 1, Declercq 5, Decock 4, De Cock 1, Decoene 4, De Coene 1, Deconinck 1, Deconynck 2, De Corte 1, de Coster 1, Decraemer 4, Decroix 1, Decru 2, Dedrie 1, Defauw 1, Deferme 1, Defever 1, Deflou 1, Deganter 1, Degraeve 7, Degrauwe 1, Degryse 1, Dehaene 1, Dehem 1, Dehoorne 7, Dehouck 1, Dejaeger 1, Dejaegher 1, De Jonckheere 1, De Jonghe 1, Dekein 1, Deketelaere 1, Dekeuninck 1, Dekien 5, De Kinders, Delaleeuw 1, Delanghe 1, Delbeke 1, Deleersnyder 1, Delepierre 2, Deleu 5, Demaeght 3, Demedts 5, Demeulemeester 1, Demeulenaere 4, Demoen 26, Demuynck 5, Denecker 1, De Neve 1, Denise 1, Denyft 1, Deparcq 6, Depoorter 5, Depoortere 1, Depuydt 3, Derinck 2, Deroo 5, De Roo 1, Deroye 1, Derudder 1, Deruyter 5, Descamps 1, Descheemaeker 6, De Schepper 1, Deschoemaeker 3, Deschoenmaker 2, De Schutter 2, Deschuyter 1, Desender 2, Desimpel 4, Desmadril 2, Desmet 8, Desmyter 3, Desnouch 1, Desodt 1, Desot 1, Despeghele 8, Despeghele 1, Desplenter 1, Deswarte 1, Deudon de le Vielleuze 2, Develter 2, Deventer 1, Devisscher 1, Devlieghe 1, Devooght 1, Devos 3, Devreker 5, De Vreker 1, Devriendt 3, Devroe 2,

Devrome 1, Dewaele 4, De Waele 1, Dewanckele 2, Dewilde 4, Dewispelaere 1, Dewulf 3, Dewyse 2, D'Haeyere 2, D'Hert 5, D'Hulster 7, Dias 1, Dick 2, Dieusaert 1, Dolphen 1, Donck 1, Doom 1, Duchateau 3, Dulst 1, Dumarey 32 Dupon 3, Duyvis 1

Eeckhout 2, Eerebout 1, Erckhove 1, Ervinck 3, Everaert 1, Eyckeman 2

Farasyn 1, Feryn 1, Feys 3, Focke 1, Fraeyman 5, François 7, Fremout 3

Garwig 1, Gautier 1, Geenaeme 1, Gevaert 1, Gheerardeyn 2, Gheerardyn 2, Ghesquière 8, Geysen 1, Gheysen 1, Glarijs 1, Goderis 1, Goes 1, Goudmacker 1, Goudmaecker 1, Gouffez 2, Gouwy 1, Gryp 2, Gunst 6

Haelewyn 1, Haesaert 1, Haeve 1, Hamiaux 1, Hattem 1, Havens 2, Heindryckx 1, Hel-lebuyck 1, Hemelsoen 5, Hemeryck 2, Hemerycke 1, Hendrickx 2, Hendryckx 2, Hennon 1, Herrebaut 1, Hindryckx 1, Hoet 1, Hogie 3, Hommez 3, Hoorebeke 3, Hoorelbeke 3, Hoornaert 5, Hosten 7, Houbracken 1, Houthave 1, Huyghe 3, Huysentruyt 1

Imant 1

Jacques 1, Jaecques 1, Janssoone 1, Jonckheere 2, Joos 1

Kidey 1, Kimpe 6, Kindt 1, Knockaert 1

Lacluyse 3, Laleman 7, Lammens 1, Lamote 1, Lamsens 1, Landuyt 1, Lankriet 1, Lansen 4, Laura 1, Lava 2, Ledoux 1, Lefever 2, Lefevere 1, Legein 1, Lemahieu 7, Lenez 1, Lenoir 1, Leplae 3, Lerberghe 1, Leroy 4, Leye 1, Leyre 1, Lievens 1, Lingier 1, Lins 1, Logghe 3, Loncke 3, Lowagie 1, Lowie 1, Lust 3

Maddelain 2, Madeleine 2, Maebe 2, Maeckelbergh 9, Maeckelberghe 5, Maenhoudt 2, Maertens 6, Maes 17, Maesenaere 6, Marchand 3, Marreel 1, Marsmaere 1, Martens 2, Matten 5, Mavaut 1, Meerschaut 1, Meersman 2, Meeuw 1, Megroedt 3, Merlevede 2, Met-ton 1, Migom 2, Minne 1, Moerman 1, Moeyaert 1, Monstrey 1, Moreel 1, Moreno 1, Morlion 1, Mostrey 3, Mus 1, Museeuw 2, Muylaert 4, Muyllaert 3, Muylle 1, Muys 3, Mylle 2

Naessens 1, Naeyaert 2, Naeye 1, Nevejan 1, Neyrinck 1, Nollet 3, Notable 1

Ocket 1, Onraedt 2, Opsomer 2, Ossaer 1

Packet 10, Paepe 3, Parmentier 6, Patton 2, Pattyn 1, Pauwels 2, Peel 3, Peers 2, Permen-tier 1, Persyn 5, Picavet 1, Pierpont 1, Pierssens 1, Pilaet 1, Plaisir 2, Plesier 4, Plezier 1, Plovie 1, Pollet 6, Populier 1, Priem 1, Proot 1, Provoost 8, Pysson 1

Quantin 1, Quartier 1

Rabat 4, Rabaut 1, Raepsaet 1, Ramboer 4, Rentmeesters 4, Reybrouck 1, Rickighe 1, Rivière 1, Robbe 1, Roelens 5, Rommelaere 10, Roose 1, Rosseel 2, Ryckebus 2, Ryckegem 2, Ryckewaert 2

Sabbe 5, Saelen 1, Sampers 2, Samyn 5, Sanders 1, Sansen 1, Sauquet 1, Schapman 8, Schotter, Selschotter 4, Senesael 1, Sereyn 1, Serpieters 3, Seuryinck 3, Seys 16, Silos 1, Sinnaeve 2, Slosse 1, Soenen 1, Sonnevile 1, Soubry 9, Sourire 1, Speecke 1, Spriet

1, Spruytte 1, Staelen 1, Steen 1, Stoffels 1, Stragier 2, Strubbe 3, Stubbe 4, Suriname 1, Swaels 2, Swaenepoel 8, Symen 1, Symoen 2, Syryn 2, Sys 2

Tailleu 3, Tailleur 1, Tampere 3, Tant 1, Taveirne 5, Taverne 1, Therssen 1, Theunynck 19, Thevelein 4, Timmerman 1, Tolpe 2, Travers 2, Trio 1, Troffaes 1, Tuytten 5, Tytaert 1, Tyvaert 1

Valcke 5, Vallaey 1, Vanacker 5, Vanackere 2, Vanalme 2, Vanassche 1, Vanbelle 2, Vanblaere 2, Vanbrabant 2, Vancanneyt 1, Vanclooster 4, Vancoillie 2, Van Coillie 6, Van Colen 2, Vancoppenolle 1, Vandamme 4, Van Damme 1, Vandekerckhove 15, Vandemoortele 2, Van den Berg 1, Vandenberghe 10, Vanden Berghe 1, Vanden Branden 1, Vandenbroucke 1, Vandenbussche 7, Vandendriessche 1, Vandenkerckhove 1, Vandepoele 1, Vandergaeiile 1, Vanderghote 1, Vandermeulen 2, Vanderscheuren 2, Vandersteene 1, Vandersype 1, Vandevelde 6, Van de Velde 1, Vandewalle 1, Vandezande 3, Vandoren 2, Vandompe 3, Van Dromme 1, Vanecroo 1, Vanelslander 2, Van Exem 3, Vangaever 1, Vanhee 1, Vanheule 2, Vanheuvel 1, Vanhille 4, Van Honsebrouck 7, Van Honzebrouck 1, Vanhooren 1, Vanhoorenberghe 1, Vanhoornweder 1, Vanhoutte 2, Vanhove 1, Van Hove 1, Vanhulle 1, Vanisacker 1, Van Keer 1, Vankeirschilck 1, Vanlerberghe 2, Vanmassenhove 1, Vannieuwenhuyse 1, Vanoorenberghe 5, Vanoverberghe 3, Van Overbeke 3, Vanoverschelde 15, Van Overschelde 1, Van Parys 3, Van Quathem 3, Vanraes 3, Van Raes 1, Vanroose 18, Vanryckegem 1, Vanschelle 1, Vansevenant 1, Vanslembrouck 1, Vanstechelman 7, Van Stechelman 1, Vansteeghelman 1, Vansteelandt 1, Vansteenkiste 3, Vanthoest 1, Vanthournout 5, Vanthuyn 4, Vantieghem 3, Vantoortelboom 3, Van Tuybens 2, Vanwalleghe 1, Vanwildemeersch 1, Velle 2, Veraverbeke 1, Verbouw 1, Vercaemer 1, Vercruysse 5, Verduyn 1, Vereecke 5, Vereenoooghe 1, Verhaeghe 4, Verhelle 1, Verhelst 3, Verhoest 6, Verhulst 2, Vermader 6, Vermeersch 15, Vermeulen 3, Vermoortel 1, Verplancke 2, Verscheure 2, Verschueren 1, Verslype 5, Verstraete 2, Versyck 1, Vervoort 1, Veryser 8, Viaene 3, Victoor 7, Victor 4, Vileyn 5, Vinckier 2, Visage 2, Vlaemynck 1, Vlaminck 2, Vlaminck 1, Volckaert 3, Vroman 1, Vuylsteke 1, Vyvey 12

Wackenier 2, Waermoes 1, Waeyaert 5, Walleyne 1, Walsh 1, Wancket 1, Warmoes 13, Warnez 1, Watteyne 4, Wayne 1, Weyns 1, Wickets 1, Wilkinson 1, Willaert 7, Willem 3, Willems 1, Wybo 1, Wyboo 1, Wybou 2, Wyllie 1, 1, Wynthein 1, Wyseur 1

Zoete 1, Zwaenepoel 6

Heel wat van die familienamen krijgen een minder abstracte betekenis als we de literatuur van Dendooven (1959-1962), Haesaert (2006), Vandewalle (2008), Debaeke & Ervynck (2011), familiestambomen en Wikipedia erbij nemen. Ook de epigrafie van de graftekens zelf geeft vaak enige extra uitleg. We citeren hieronder kort een aantal van de familienamen, in alfabetische volgorde, waar deze bronnen meer details over geven.

Ampe. Ambroos Ampe (1817-1856), begraven onder het eclectische grafteken B07/01/04, was burgemeester van Esen.

Costenoble. Vandewalle (2008) schetst uitgebreid de rol van de familie Costenoble in de brouwerij Sint-Henricus in Esen. Aloïs Costenoble kocht in 1882 de brouwerij Henricus over van de familie Nevejan-Baert. De 'brouwerij Costenoble' is de dag van vandaag echter, meer nog dan door zijn bier, herinnerd door het feit dat er in de Eerste Wereldoorlog 460 Esense burgers vanaf 24 oktober 1914 gedurende drie weken opgesloten werden,

waarbij Duitse verkenner-Ulanen verschillende burgers lieten omkomen door ontbering of vermoorden. Debaeke & Eryvynck (2011) wijden een heel boek aan de dramatische gebeurtenissen van oktober 1914. Zij maakten daarbij gebruik van de handgeschreven bronnen van onderwijzer Cyriel Lemahieu, landbouwer Pamphiel Van Honsebrouck (grafteken B09/01/09), landbouwer René Vanroose en herbergier Jules Leroy (grafteken B11/01/03) en getuigenissen van handelaar in granen en meststoffen Paul Deceunynck, Daniël De-poorter en Medard Caura. Verschillende graven op het kerkhof herinneren nog aan deze bewogen periode en de vermelding *'laffelijk vermoord door de Duitse bezetter'* maakt meteen duidelijk om welke mensen het precies ging.

Foto. Advertentie uit Dendooven (1959) voor de brouwerij Costenoble.

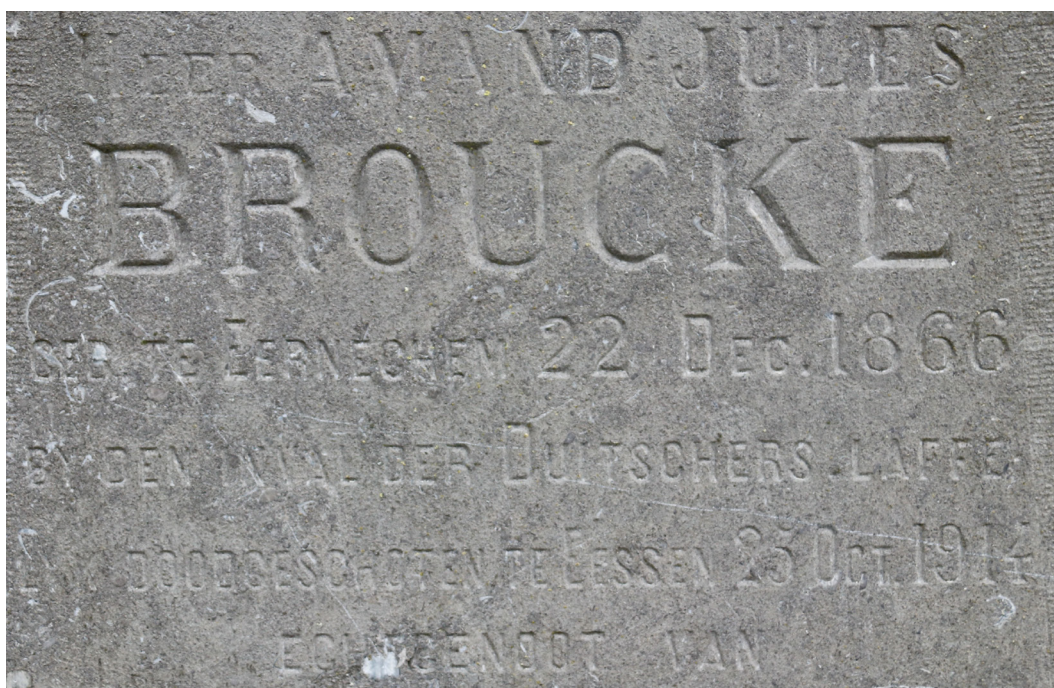

Foto. Grafteken B15/08 voor Jules Broucke (1866-1914) 'by den inval der Duitschers laffelijk doodgeschoten te Eessen 23 Oct 1914'.

Crevits. Pieter Crevits (1797-1881), begraven onder grafteken B07/01/04, was burgemeester van Woumen.

Leroy. Jules Leroy (1856-1936) ligt begraven onder het grafteken B11/01/9, samen met zijn echtgenote Louise Vandebussche (1864-1946). Jules Leroy was een van de mensen die een getuigenis liet optekenen over de gebeurtenissen van oktober 1914, bij de inval

van de Duitsers in België en de moord op verschillende burgers in Esen. Debaeke & Ervynck (2011) maakten mede van zijn getuigenis gebruik voor het schrijven van hun boek over de gebeurtenissen.

Loncke. Pieter Albertus Loncke (1821-1897) richtte in 1842 te Hoogstade een bedrijf op voor het vervaardigen van kerkorgels. Hij had het vak grotendeels als autodidact aangeleerd en was bij een oom in de leer gegaan om vertrouwd te worden met de houtbewerking. Alles wat het orgel aangaat werd door hemzelf vervaardigd. Het bedrijf bezat al spoedig een grote bekendheid in België én Frankrijk, waar ook een werkhuis van de firma werd opgericht (Ghyvelde). Het groot succes ligt vooral in een specifiek Vlaamse intonatie, die bekomen wordt door het vervaardigen van orgelpijpen zonder kernsteken, een werkwijze waardoor de 16de-eeuws orgels gekenmerkt waren. Veel van Pieters orgels gingen verloren in WOI. Achtereenvolgens kwam de onderneming in handen van zoon Frederick Loncke (1862-1933), (die achtereenvolgens in Alveringem en Esen werkte) en daarna in handen van diens zonen Jos en Pieter Loncke (vanaf circa 1925). Daarna waren het de zonen van Jos Loncke: Frans, Gerard en Gabriël die het orgelbedrijf uitbaten. De firma bezat een werkhuis te Esen, te Zarren en te Ghyvelde. Het maken van speeltafels, de windladen en de montage gebeurt te Esen. De verwerking van grondstoffen en het gieten van de pijpen gebeurt te Zarren (Dendooven 1959). Gerard Loncke is begraven op het kerkhof van Esen en orgelpijpen sieren zijn grafmonument. In 1973 nam de jongste zoon van Joseph, Gabriël Loncke (1932-2019) ontslag uit de pvba Jos Loncke en Zonen en werd zelfstandig orgeladviseur in Overmere. Stefaan Loncke (1970), zoon van Gabriël, zette later het orgeladviseurschap van zijn vader verder en onderhield en stemde kerkorgels met zijn vrouw. De naam en de zetel van de pvba Jos. Loncke en Zonen werd gewijzigd en de bvba Loncke Orgelbouw werd gesticht met maatschappelijke zetel in Kortemark - Zarren, Esenstraat nr 33. In dit vennootschap was de oudste zoon van Joseph, Frans Loncke (1921-2007) met zijn drie zonen Joseph jr. (1947), Johan (1948) en Marc (1950) actief. Rond 1990 gaf Frans Loncke de fakkel door aan zijn drie zonen: Joseph verzorgde vooral de administratie en de public-relations van de firma; Johan en Marc (o.m. intonateur) werkten in het atelier, bijgestaan door een aantal personeelsleden. De firma werd geliquideerd in 1997. Er werd een nieuwe firma gesticht, Orgels & Interieurmaatwerk Loncke bvba in Zarren met zaakvoerder Kurt Loncke, zoon van Jos (jr) Loncke. Marc en Johan Loncke werden medewerkers bij de firma Maene te Ruiselede. De verschillende generaties orgelbouwers Loncke maakten of restaureerden orgels in vele tientallen Belgische en Noord-Franse gemeenten (bronnen: Dendooven 1959-1962 en Wikipedia).

Foto. Eenvoudig art deco-grafteken B11/01/05, gemaakt door A. Hosten uit Esen, voor meester orgelbouwer Jozef (Jos) Loncke (1895-1958) en Leonie Joanna Waermoes (1889-1964).

Foto. Grafteken A16/06 versierd met orgelpijpen voor orgelbouwer Gerard Loncke (1923-1968) en zijn echtgenote Maria Fremout (1928-2013).

Foto. In 1971 werd een neobarok orgel gebouwd voor de kerk van Esen door orgelbouwers Jos Loncke en zonen uit Esen.

Foto. Links in beeld: de orgelmakerij Loncke in de periode 1900-1914. Bron: Diksmuide verbeeldt, afbeeldingen archief, informatiebron mondelinge bron, object prentbriefkaart, privécollectie, foto-nummer HEU014500731, bijschrift Eessen Dixmude Straat.

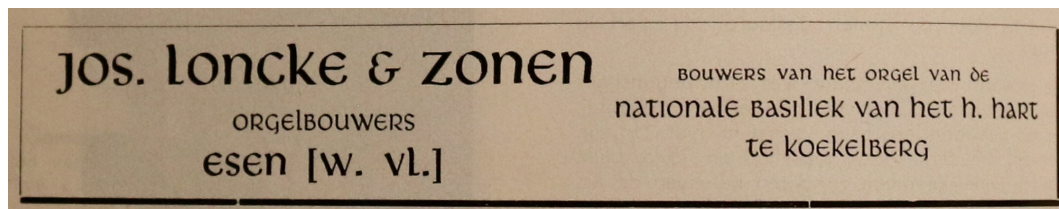

Foto. Advertentie in Dendooven (1959) voor de orgelbouwers Jos. Loncke & zonen.

Maeckelbergh. Het cementrustieke boomkruis B08/11 is het grafteken voor oud-strijder 1914-1918 Ludovicus Maeckelbergh. Hij was soldaat van het 11de Linieregiment en overleed aan zijn verwondingen in het Belgisch Militair Hospitaal op 18 mei 1917.

Nevejan. Vandewalle (2008) schetst uitvoerig de geschiedenis van de brouwerij Sint-Henricus in Esen, van 1835 tot op heden. De familie Nevejan speelde een centrale rol in deze brouwerij van het ontstaan in 1835 tot 1882, waarna de familie Costenoble de brouwerij overnam. Het genealogisch overzicht van de brouwersfamilie toont twee generaties en drie brouwers Nevejan.

Ludovicus Franciscus Nevejan (Westrozebeke 1802-Esen 1882) – heelmeeester/brouwerstoker

Fs. Joannes Baptiste Nevejan en Maria Anna Franciska Van Coillie
x Emilie-Adelaïde Syoen (1810-1878)

- Leopold Nevejan (1831-1876) – brouwer in Esen
- Modest Nevejan (1832)
- Henri Theodorus Nevejan (1834-1835) x Josephine Baert – afkomstig uit de brouwerij Baert in Pittem
- Elodie Nevejan (1836)
- Henri Nevejan (1839) – brouwer in Aatrijke/Esen x Marie Baert (1839- - afkomstig uit de brouwerij Baert in Pittem)

Op het kerkhof van Esen komt een mooi, maar inmiddels zwaar afgetakeld, neogotisch grafmonument voor van het gezin Nevejan-Syoen. Het bevindt zich op het oudste gedeelte van het kerkhof, ten zuiden van de kerk (B09/01/05). De pinakel met gotische spitsboog samen met de gogel-versieringen is een uniek grafteken op het kerkhof van Esen en een van de weinige overgebleven graftekens van vóór WOI.

Swaenepoel, Zwaenepoel. Deze beide families zijn met elkaar verwant. De spelling Swaenepoel is de oudste vorm, die minstens al in 1580 in de geboorteregisters opduikt. Een schrijffout veranderde de naam in Zwaenepoel, waarna beide spellingsvormen naast elkaar bleven voortbestaan. Het overwicht aan Swaenepoels in Esen is niet verbazend als we weten dat de oudste stamboomgegevens inderdaad naar de West-Vlaamse Polders verwijzen.

Theunynck. De familie Theunynck is goed vertegenwoordigd op het kerkhof van Esen en ook gemakkelijk terug te vinden want een aantal gegroepeerde cementrustieke boomkruisen (B21/7, 8, 9 en 10) wijzen naar de begraafplaats van een aantal familieleden. Richard Theunynck (B21/8) wordt door Haesaert (2006) aangeduid als een van de 'opmerkelijke figuren uit de 20ste eeuw in Esen'. Hij leefde van 1869 tot 1924, was stoelendraaier en medestichter van het toneel Sint-Barbara en andere verenigingen in Esen.

Vandenberghe. Jules Vandenberghe (1878-1914) was een van de mensen die op 5 oktober 1914 doodgeschoten werd door de Duitsers, bij de inval in Esen. Hij ligt begraven onder het grafteken B08/01/07, samen met zijn echtgenote Irma Sanders.

De nieuwsgierige landbouwer
Pamphiel Van Honsebrouck
(1865-1935).

Van Honsebrouck. Debaeke & Erynck (2011) publiceerden het verhaal en deze foto van Pamphiel Van Honsebrouck over de inval van de Duitsers in 1914 in Esen. Pamphiel ligt begraven onder het mooie art deco-grafteken B09/01/09.

Vanoverschelde. Cyriel Vanoverschelde (1874-1914) was een van de mensen die op 30 oktober 1914 doodgeschoten werd door de Duitsers, bij de inval in Esen. Hij ligt begraven onder het grafteken B08/01/10.

Vlaemynck. Joris Vlaemynck (1927-1989), begraven onder het grafteken C06/01/09, wordt door Haesaert (2006) aangeduid als 'opmerkelijk figuur uit de 20ste eeuw'. Hij was gewezen gemeenteraadslid van Groot-Diksmuide, conservator van het stedelijk Museum en heemkundige. Hij schreef onder meer een 'Geschiedenis van ons dorp Esen'.

2.14 Voornamen

De voornamen op de graftekens geven een goed tijdsbeeld vanaf het einde van de 19de tot begin 21ste eeuw. Henri is de populairste jongensnaam op het kerkhof van Esen met 32 vermeldingen, gevolgd door Jules (28), Marcel (24), André (21), Aloïs (20), Camiel (20), Cyriel (20), Roger (19), Léon (16), Maurice (16), Odiel (16), August (13), Maurits (13), Michel (13), Oscar (12), Charles (11), Frans (11), Georges (11), Albert (10) en Daniël (10). Maria is met grote voorsprong de populairste meisjesnaam met 66 vermeldingen, gevolgd door Marie (29), Leonie (22), Martha (21), Julia (20), Elisa (18), Godelieve (14), Irma (14), Marie-Louise (14), Rachel (13), Romanie (12), Rosa (12), Eugenie (11), Gabriëlle (10), Laura (10) en Madeleine (10). We geven alle voornamen hieronder alfabetisch weer met het aantal vermeldingen.

Achiel 17, Achille 1, Adeline 1, Adhemar 1, Adrienne 3, Adronie 2, Agnes 9, Aimé 3, Alberic 5, Albert 10, Alexander 1, Alfons 4, Alice 19, Alida 6, Alidoor 2, Alidor 1, Aloïs 20, Aloys 2, Amandus 1, Ambroos 1, Ambrosius 2, Amelia 2, Amelie 1, An 1, André 21, Andrea 5, Angèle 1, Angelique 1, Anna 5, Anne-Marie 2, Annie 3, Antoine 1, Armand 2, Arseen 3, Arsène 2, Arthur 5, Asiel 1, Astrid 1, August 13, Augusta 6, Aurel 1

Barbara 4, Bart 2, Bernard 2, Bernise 1, Bertha 5, Blanca 1, Bouden 1, Bruno 2

Camiel 20, Camilia 1, Carine 1, Carol 1, Carola 1, Carolina 1, Carolus 1, Casimir 1, Cecile 1, Celest 2, Celestina 2, Celina 8, Celine 1, Charles 11, Charly 1, Christa 1, Christiaan 2, Christiane 4, Clara 4, Clementina 1, Colette 1, Constant 3, Cyriel 20, Cyrille 3

Daniël 10, Danny 1, David 4, Denise 5, Desiderius 1, Désiré 4, Diana 1, Dirk 3, Dominique 1, Doña 1

Eddy 1, Edith 1, Edmond 2, Edward 1, Elisa 18, Elisabeth 1, Eliza 2, Elodia 1, Elodie 4, Elvira 3, Elsa 1, Elza 5, Emelie 6, Emerence 3, Emeric 1, Emiel 6, Emilie 3, Emma 8, Emmanuel 1, Engelbert 1, Eric 3, Erik 2, Ernest 2, Estella 1, Estelle 1, Esther 2, Etienne 2, Eudoxie 1, Eugenia 1, Eugenie 11, Evelyn 1

Febronie 2, Felicie 1, Felix 1, Filip 1, Firmin 5, Flavia 1, Flavie 2, Flora 3, Florent 2, Florimond 1, François 2, Franky 2, Frans 11, Freddy 2, Fredy 1, Frida 1, Frieda 2

Gabriël 8, Gabriëlle 10, Gaston 6, Geert 2, Gentiel 1, Geoffry 1, Georges 11, Georgette 5, Gerard 9, Gerarda 1, Geri 1, Germain 2, Germaine 7, Gerry 1, Gertrude 2, Gilbert 4, Gislaine 1, Glavir 1, Godelieve 14, Godfried 2, Gorik 1, Guido 2, Gust 1, Gustaaf 2, Gustaf 1

Hadewijch 1, Hannah 2, Hans 1, Harry 1, Hector 1, Helena 2, Helene 2, Hendrik 1, Henri 32, Henriette 2, Herman 5, Hermenie 5, Hermienie 1, Herminie 1, Hilaire 2, Hilda 2, Hilde 1, Honoré 1, Hortensia 1, Hugo 1, Hypoliet 2

Ida 2, Idalie 2, Idefons 1, Ingrid 1, Irene 5, Irma 14, Irmee 1, Isidoor 1, Ivonne 3

Jacob 2, Jacoba 1, Jacqueline 2, Jacques 1, Jean 2, Jeanette 1, Jeannine 1, Jean-Pierre 1, Jef 1, Jenny 1, Jerome 7, Jeroom 1, Joanna 1, Joannes 5, Johanna 1, Joris 4, José 2, Josef 1, Joseph 6, Jozef 5, Jozefina 1, Jules 28, Julia 20, Juliaan 1, Juliana 1, Julie 6, Julien 4, Julienne 2, Juliette 7, Julma 1, Justin 1, Justina 1, Juul 1

Kamiel 5, Karel 6, Kindt 1, Koen 1, Kris 2, Krista 1, Kristof 1

Laura 10, Laurence 1, Lea 1, Lena 1, Leo 4, Leon 16, Leona 1, Leonie 22, Leontine 2, Leopold(us) 2, Lia 2, Lieve 1, Lievin 1, Liliane 1, Linda 1, Lois 1, Louis 6, Louisa 1, Louise 4, Lu2 4, Lucia 1, Lucie 2, Lucien 4, Ludo 1, Ludovicus 2, Ludwig 1, Ludwina 1, Lutgarde 2, Lydie 1

Madeleine 10, Magda 3, Magdalena 11, Marc 3, Marcel 24, Marcella 4, Margaretha 5, Margeline 1, Margriet 5, Marguerite 7, Maria 66, Marianne 1, Maria-Theresia 2, Marie 29, Marie-Christine 1, Marie-Jeanne 3, Marie-José 1, Marie-Louise 14, Marie-Therèse 2, Mariette 1, Mario 1, Marleen 3, Marnix 1, Marta 1, Martha 21, Martin 1, Martine 1, Mathilde 3, Maurice 16, Maurits 13, Medard 1, Mia 2, Michel 13, Michiel 2, Micheline 1, Modest 4, Molly 1, Monique 3

Nelly 1, Nera 1, Nestor 1, Nigette 1, Noël 9, Noëli 1, Octaaf 2, Octavia 2, Octavie 2, Odiel 16, Odile 1, Odilon 1, Omer 8, Oscar 12

Palmer 3, Palmyre 4, Pamphiel 1, Pamphilus 1, Patrick 3, Paul 4, Paula 4, Paulette 1, Petrus 6, Pharailde 9, Pharilde 2, Philip 1, Philippus 1, Pierotte 1, Pieter 4, Prosper 2, Prudence 3, Prudent(us) 3

Rachel 13, Rafael 3, Raphael 2, Raymond 2, Regina 2, Remi 9, Renatus 1, René 16, Richard 7, Rik 2, Rita 3, Robert 5, Robin 1, Roger 19, Roland 2, Romain 2, Romanie 12, Ronny 1, Rosa 12, Rosalie 1, Rosane 1, Rosanne 1, Rudi 1, Rudy 1, Rufin 2

Sabien 1, Salomé 1, Sander 1, Saskia 1, Severin 2, Sidon 3, Sidonie 3, Silveer 2, Silvere 1, Simone 1, Simonne 8, Solange 1, Sonja 1, Stany 1, Stefanie 1, Stephanie 1, Steven 1, Suzanne 3, Sylvain 1, Sylveer 1, Sylvere 1, Sylvia 1, Sylvie 8

Theofiel 2, Theophiel 3, Theophile 3, Thérèse 1, Theresia, Thierry 1, Tim, Tina 1, Trui 1

Urbain 1, Urbanie 2

Valère 7, Valerie 2, Veneranda 1, Victor 3, Victorine 4, Virginie 1

Walter 3, Werner 1, Wilfried 6, Willem 2, Willy 8, Wim 4

Yolande 1, Yvette 1, Yvonne 4

Zenobie 1, Zoë 7, Zosima 1, Zulma 9

2.15 Geboorteplaats en sterfteplaats

De geboorteplaats is op de meeste graftekens niet aangeduid. Als er wél een indicatie is, dan is Esen de meest voorkomende naam, naast toch een hele reeks andere, waarbij de dorpen in de onmiddellijke nabijheid of elders in West-Vlaanderen talrijkst zijn: Aarsele, 'Aertrycke', Alveringem, Bovenkerke, 'Denterchem', Diksmuide, Dudzele, 'Eerneghem', Izegem, Klerken (2 x), Lauwe, 'Loo', Moorslede, Oostkerke, 'Oudecapelle', Poperinge (2 x), Reninge, Ruddervoorde, Sint-Andries (2 x), Sint-Joris Nieuwpoort, Sint-Pieters bij Brugge, 'Vladsloo' of Vladslo (5 x), 'Vlamertinghe', 'Wercken' (2x) of Werken (2 x), Woumen (5 x), Zarren (2 x), Zonnebeke, Zwevezele ... Petrus Baekelandt werd echter geboren in Bellem (Provincie Oost-Vlaanderen) in 1854. Micheline Metton (gietijzeren grafkruis B08/01/08) werd geboren in Brionne in Normandië. Nelly Labot werd geboren in Parijs. Robert Decaestecker werd geboren in Beetsterzwaag in Friesland.

Foto. Epigrafië-cartouche van het gietijzeren grafkruis B08/01/08, voor Micheline Metton, geboren in Brionne in Normandië.

Ook de sterfteplaats is op de meeste graftekens niet aangeduid. Waar dat wél aangegeven is, is het logisch dat Esen veruit als belangrijkste naam voorkomt. Bij de oudste graftekens wordt vaak de formulering 'en alhier overleden' gebruikt. Toch zijn er ook uitzonderingen, waarbij soms de grotere West-Vlaamse steden aangeduid zijn, zoals Roeselare (Micheline Metton, grafteken B08/01/08), Roeselare (zusters Marie-Antoinette Huysentruyt, Elvira Deparcq, Marie Solange Elza Creytens en Marie Pacifique Marie Lefever, grafteken B26/01/02), Oostende (Lucien Bouden, grafteken B25/01/02). Vermoedelijk gaat het dan vooral om overlijdens in ziekenhuizen van die steden. Maria Pollet (grafteken B18/01/07) overleed in Zedelgem. Mathilde Naeye overleed in Arendonk (grafteken B06/01/02). Eén keer is ook Esterwegen (Duitsland) opgegeven. Louis Beerlandt overleed daar in 1943 als politiek gevangene.

2.16 Beroep, functie, soldatenverleden, onderscheiding

Op een aantal graftekens is het beroep, een functie, een soldatenverleden of een onderscheiding van een overledene aangeduid.

Foto. De epigrafie van het gietijzeren grafkruis B15/04 is verdwenen, maar deze porseleinfoto laat drie medailles zien. Het eerste kruis is moeilijk te identificeren. Mogelijk is het een oorlogskruis 14-18 of een ridder van de orde van Leopold II. De tweede medaille is de herdenkingsmedaille 14-18 en de derde de overwinningsmedaille 14-18 (schriftelijke mededeling Eric Tripnaux, tripnauxeric@yahoo.co.uk, met dank aan Ludo Meulebrouck voor het contactadres).

Drie foto's. Het cementrustieke boomkruis B08/01/11 is het grafteken voor oud-strijder 1914-1918 Ludovicus Maeckelbergh. Hij was soldaat van het 11de Linierregiment en overleed aan zijn verwondingen in het Belgisch Militair Hospitaal op 18 mei 1917.

Op het art deco grafteken A03/01/02 voor Alidor Verhoest (1885-1948) staan de vermeldingen 'schepen' en 'Hier rust een oud-strijder 14-18 40-45'.

Grafteken A10/01/13 vermeldt: Hier rust Emiel Desmet, oud-strijder 14-18, echtgenoot van Victorine Vandepoele, 1895-1985.

Grafteken A17/02/03 vermeldt: Hier rusten Henri Desmet oud-strijder 1914-18 (1896-1969) Idalie Vanoorenberghe (1898-1970).

Een gedenkplaat op grafteken A17/02/02 voor Hilaire Mylle (1912-1970) en Martha Rabat (1909-0978) vermeldt. 'Hier rust een oud-strijder. Voorbijganger gedenk hem'.

Een gedenkplaat op grafteken A17/04/04 voor Jules Decan (1889-1970) en Idalie Vuylsteke (1889-1970) vermeldt: 'Hier rust een oud-strijder. Voorbijganger gedenk hem'.

Een gedenkplaat op grafteken A18/02/03 voor Michel Devreker (1907-1973) en Gabriëlle Debeuckelaere (1914-2005) vermeldt: 'Hier rust een oud-strijder. Voorbijganger gedenk hem'.

De epigrafië van grafteken A18/02/05 vermeldt: Rustplaats der familie Achille Haesaert-Gabriëlle Rabat (1905-1999). Achille (1898-1971) was oud-strijder 1914-18.

Een votiefplaat op grafteken B02/01/06 vermeldt: 1914-1918 De vuurkruisenafdeling Roeselare en omliggende aan betreurde strijdmakker Jules Packet, overleden 10-12-1978.

Het gietijzeren grafkruis B07/01/10 vermeldt op de epigrafiëplaat: 'August Logghe, echtgenoot van Rosalie Bocquez (1860-1928) en zoon Camiel Logghe, oud-strijder 1914-18 (1898-1928).

De epigrafië van het arduinen grafkruis B11/01/13 luidt: 'Bid voor de ziel van vrouw Octavia Feryn, weduwe van heer Pieter Vantoortelboom, geb. te Reninge 14-3-1860, alhier overl. 13-5-1938, ouders van Isidoor, oud-strijder, Woumen 4-9-1896, Es. 28-8-1917 RIP'

De epigrafië van de betonnen stèle B14/01/05 vermeldt: 'Hier rust Jean Savelkoul (1893-1955) echtg. van Julia Decraemer, oud-strijder 14-18, oorlogsinvalied'.

De epigrafië van grafteken B13/01/06 luidt: 'Rustplaats van Odiel Veryser (1887-1969, Elisa Vancanneyt (1895-1962). Een grafplaat vermeldt: 'Hier rust een oud-strijder 14-18 40-45'.

Foto. De epigrafie van grafteken B05/01/06 is onleesbaar geworden, maar de porseleinfoto laat een soldaat in uniform zien en een votiefplaat vermeldt: 'Hier rust een oud-strijder 1940-1945'. Vermoedelijk gaat het om Marcel Roelens (1910-1940).

Een grafplaat bij grafteken C09/01/06 voor Georges Ossaer (1919-2004) vermeldt: Oud-strijder 40-45.

Grafteken B08/01/12 vermeldt: 'Odiel Maeckelberg oud-strijder'.

Foto. Vliegende vogel, Sabena-teken en pilotenuniform op een porseleinfoto maken duidelijk op het grafteken A14/01/01 dat Leon-Robert Dumont (1921-2003) piloot was.

Maurits Lemahieu (1921-1974) was pater en missionaris in Zaïre van 1946 tot 1974, zoals aangegeven op het grafteken A05/10.

De epigrafie van grafteken B05/01/01 vermeldt: 'Rustplaats van EH (Eerwaarde Heer) G. Bouquet 1855-1942'.

De epigrafie van grafteken B16/01/02 vermeldt: 'Eerwaarde heer Romain Vileyn 1884-1956, Marie Vileyn 1881-1976, Madeleine Vileyn 1899-'.

De wat onduidelijke (nog onvolledige?) epigrafie van grafteken B11/01/19 vermeldt: 'In domo patris Jules Lanssen pastoor te ONK 1886 ... Esen 1933'.

Grafteken B06/02/01 is een grafkelder met als epigrafie: 'Rustplaats der overleden pastoors van Eessen' In de kerk zelf bevindt zich een lijst met alle namen van de overleden pastoors.

Grafteken B26/01/02 is een eenvoudig arduinen kruis met granieten epigrafieplaat voor de Zusters van Liefde Heule.

Op het grafteken B11/01/05 voor Jozef (Jos) Loncke (1895-1958) staat 'meester orgelbouwer'.

Op het grafteken A16/06 van orgelbouwer Gerard Loncke (1923-1968) komen orgelpijpen als versiering voor.

Op het grafteken B02/01/03 voor Achiel Develter (1879-1941) staat vermeld dat hij gemeenteontvanger was.

De epigrafie van grafteken B07/01/04 luidt: 'Aandenken aan Pieter Crevits (Woumen 1797 – Esen 1881) oud-burgemeester van Woumen, zijn echtgenote Joanna Hosten (Esen 1803-Esen 1901), hun kinders Julie (Woumen 1838-Esen 1913), Louis (Woumen 1840-Esen 1894), Emelie (Woumen 1837-Esen 1894), haar echtgenoot Ambroos Ampe, burgemeester van Esen (Zarren 1817-Esen 1856).

Op het grafteken B16/01/03 voor Odiel Provoost (1893-1969) en Estella Vileyn is aangegeven dat Odiel ere-burgemeester was. Odiel was landbouwer en burgemeester van Esen van 1945 tot 1964.

Foto. De epigrafie van grafteken B04/01/13 luidt: 'Duurbaar aandenken van de heer Alfons Depoorter-Hosten, burgemeester dezer gemeente gedurende 31 jaren, geboren te Eesen 26 februari 1853, overleden 5 mei 1934 RIP'. Alfons was burgemeester van 1901 tot 1934, zoals te lezen op het bidprentje hierboven.

Een grafplaat op grafteken B04/01/01 is geplaatst 'Namens de bond der notarisklerken arrondissement Veurne', wat doet veronderstellen dat Aloïs Debruyne (1873-1966) zelf ook notarisklerk was.

Foto. De porseleinfoto op grafteken B18/01/04 toont M. Van Overschelde (1900-1945) met (veldwachters?)kepie.

Grafteken B24/01/04 vermeldt het beroep van dokter voor Jules Vandevelde (1874-1959).

Grafteken B27/01/10 vermeldt: 'Familie Notaris Pollet-Volckaert'.

2.17 ZEN of andere subsidiemogelijkheden

Wanneer een concessie verlopen is en niet meer vernieuwd wordt, worden graftekens vaak verwijderd. Voor een aantal graftekens zou dat bijzonder jammer zijn, aangezien er vaak pareltjes van steenhouwerskunst, gietijzerkunst of bronzen grafsierkunst voorkomen.

Foto. Aanmaning tot hernieuwing concessie door stadsbestuur Diksmuide.

Voor dergelijke waardevolle graftekens voorziet Onroerend Erfgoed in een subsidie voor het onderhoud, de zogenaamde ZEN-subsidie (subsidie voor onroerend erfgoed Zonder

Economisch Nut), gekoppeld aan een beheerplan voor een beschermd monument, beschermd landschap, beschermd dorpsgezicht of beschermd stadsgezicht.

Ook wanneer het om niet beschermde elementen gaat is er een subsidiemogelijkheid voor waardevolle graftekens. Het 'Decreet op Begraafplaatsen en Lijkbezorging' van 16 januari 2004 voorziet hier in de mogelijkheid van een subsidie voor waardevolle graftekens.

Bij de inventarisatie hebben we tientallen graftekens aangeduid die in aanmerking komen voor een dergelijke status. We gebruikten daarvoor hoofdzakelijk volgende criteria: graftekens die WOI overleefd hebben, graftekens met duidelijke stijkenmerken van neogotiek, neoclassicisme, eclectisme (o.a. de gietijzeren grafkruisen) of art deco. Ook eenvoudige graftekens, maar met een typisch lokale betekenis, zoals de bepaalde betonnen grafkruisen (cirmorné, e.a.) werden vaak gemarkeerd. Ook graftekens met een unieke vormgeving of graftekens voor personen met een bijzondere historische betekenis werden vaak weerhouden.

Op die manier werden een aantal graftekens aangeduid met een overtuigend ja voor behoud. Bij een aantal werd een vraagteken geplaatst. Het vraagteken beduidt dat er van een bepaald type voldoende vertegenwoordigers zijn om een keuze te maken, omdat het grafteken waardevol is, maar beschadigd en heel wat herstelkosten vereist, omdat het niet een absolute topper is, maar toch zeker ook niet banaal. Het is aan de gemeente om deze aanduidingen eerst nader te onderzoeken, de volledige inventaris te bekijken, een beheerplan op te maken of te laten opmaken en vervolgens aan Onroerend Erfgoed om een definitieve uitspraak te doen over de aanduidingen als het om ZEN-aanduidingen gaat.

2.18 Beplanting van het kerkhof (door de gemeente)

Van de oudste aanleg van de beplanting van het kerkhof kennen we geen details.

Uit foto's van het begin van de 20ste eeuw zien we een haag rond het kerkhof.

Los van de individuele graven is er anno 2021 op en rond het kerkhof een beplanting te zien die aangebracht is door de gemeente. Die is vrij eenvoudig en deels traditioneel, deels recenter van aanpak. Traditioneel is alvast het gebruik van linden rondom het kerkhof, meestal evenwijdig met het bakstenen 'kapellemuurtje' dat het kerkhof begrenst.

Aan de ingangszijde van de kerk (westen) is het kerkhof afgegrensd door een bakstenen 'kapellemuurtje' waarachter leilinden geplant zijn. De noordzijde (zijde Bethoosterse broeken) is afgeschermd door een twee meter hoge beukenhaag. De oostzijde van het kerkhof is open. De zuidzijde wordt begrensd dooreen beukenhaag van 1,75 m hoog en aansluitend bij de voorkant loopt ook het bakstenen muurtje met leilindenbeplanting nog even door.

Verspreid op het kerkhof komen massieven voor van *Cotoneaster divaricatus* en *Prunus laurocerasus* 'Schipkensis', *Buxus*-haagjes, *Taxus*-haagjes en lage beplanting van Winterheide (*Erica x darleyensis*). Bomen zijn schaars: er komen een tweetal nog jonge beuken voor alsook twee essen en een taxus.

2.19 Spontane plantenbegroeiingen, mossen en korstmossen, hogere planten

Wanneer een grafteken een tijdje niet meer onderhouden wordt, komen er al snel planten, mossen of korstmossen op het grafteken groeien. Planten verschijnen snelst spontaan op het grafmonument wanneer er een zogenaamde graftuin of plantbed voorkomt dat niet meer onderhouden wordt. Gehoornde klaverzuring (*Oxalis corniculata*), gewone brunel (*Prunella vulgaris*), grote weegbree (*Plantago major*), heermoes (*Equisetum arvense*), kleine veldkers (*Cardamine hirsuta*), madeliefje (*Bellis perennis*), paardenbloem (*Taraxacum officinale*), rood zwenkgras (*Festuca rubra*), veldbeemdgras (*Poa pratensis*), vlinderstruik (*Buddleia davidii*) en zandraket (*Arabidopsis thaliana*) zijn de snelste kolonisatoren in Esen. Wanneer grafstenen barsten beginnen te vertonen of op de overgang van verticale naar horizontale delen komen muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*), tongvaren (*Asplenium scolopendrium*), mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*) of muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*) soms voor. Deze soorten berokkenen meestal geen schade aan het grafmonument en kunnen zonder probleem gerust gelaten worden.

Tussen de graftekens en in de gazongedeelten komen nog veel meer spontane planten voor. In de pionierende gedeelten met open aarde valt in maart de zeer abundante klimop-ereprijs (*Veronica hederifolia*) heel sterk op naast een hele reeks eenjarige soorten. In de gazongedeelten houden vooral meerjarige soorten stand. Zij kunnen onder een normaal maaibeheer zonder problemen blijven staan en zijn een nuttige vorm van biodiversiteit voor allerlei ongewervelde dieren als bijen, dagvlinders enz. Een niet al te frequent maaibeheer laat hen uiteraard beter tot bloei komen. Onder het huidige maaibeheer komen de margrietjes in het gazon wellicht nooit tot bloeien. Een lijst van de spontane begroeiing van hoger planten volgt hieronder.

<i>Achillea millefolium</i>	Duizendblad
<i>Aegopodium podagraria</i>	Zevenblad
<i>Agrostis capillaris</i>	Gewoon struisgras
<i>Agrostis stolonifera</i>	Fioringras
<i>Alliaria petiolata</i>	Look-zonder-look
<i>Arabidopsis thaliana</i>	Zandraket
<i>Asplenium ruta-muraria</i>	Muurvaren
<i>Asplenium scolopendrium</i>	Tongvaren
<i>Bellis perennis</i>	Madeliefje
<i>Bromus hordeaceus</i>	Zachte dravik
<i>Bromus sterilis</i>	IJle dravik
<i>Buddleia davidii</i>	Vlinderstruik
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	Herderstasje
<i>Cardamine hirsuta</i>	Kleine veldkers
<i>Cerastium fontanum</i>	Gewone hoornbloem
<i>Cerastium glomeratum</i>	Kluwenhoornbloem
<i>Cirsium arvense</i>	Akkerdistel
<i>Cirsium vulgare</i>	Speerdistel
<i>Conyza canadensis</i>	Canadese fijnstraal
<i>Cymbalaria muralis</i>	Muurleeuwenbek
<i>Dactylis glomerata</i>	Kropaar
<i>Dryopteris filix-mas</i>	Mannetjesvaren
<i>Epilobium ciliatum</i>	Beklierde basterdwederik
<i>Equisetum arvense</i>	Heermoes
<i>Erodium cicutarium</i>	Gewone reigersbek
<i>Erophila verna</i>	Vroegeling
<i>Euphorbia peplus</i>	Tuinwolfsmelk

<i>Festuca arundinacea</i>	Rietzwenkgras
<i>Festuca rubra</i>	Rood zwenkgras
<i>Galium aparine</i>	Kleefkruid
<i>Geranium dissectum</i>	Slipbladige ooievaarsbek
<i>Geranium molle</i>	Zachte ooievaarsbek
<i>Geranium pusillum</i>	Kleine ooievaarsbek
<i>Geranium robertianum</i>	Robertskruid
<i>Glechoma hederacea</i>	Hondsdrif
<i>Hedera helix</i>	Klimop
<i>Holcus lanatus</i>	Gestreepte witbol
<i>Hypochoeris radicata</i>	Gewoon biggenkruid
<i>Lamium album</i>	Witte dovenetel
<i>Lamium purpureum</i>	Paarse dovenetel
<i>Leucanthemum vulgare</i>	Margriet
<i>Lolium multiflorum</i>	Italiaans raaigras
<i>Lolium perenne</i>	Engels raaigras
<i>Malva neglecta</i>	Klein kaasjeskruid
<i>Medicago arabica</i>	Gevlekte rupsklaver
<i>Medicago lupulina</i>	Hopklaver
<i>Oxalis corniculata</i>	Gehoornde klaverzuring
<i>Papaver rhoeas</i>	Grote klaproos
<i>Picris echioides</i>	Dubbelkelk
<i>Plantago lanceolata</i>	Smalle weegbree
<i>Plantago major</i>	Grote weegbree
<i>Poa annua</i>	Straatgras
<i>Poa pratensis</i>	Veldbeemdgras
<i>Poa trivialis</i>	Ruw beemdgras
<i>Potentilla reptans</i>	Vijfvingerkruid
<i>Prunella vulgaris</i>	Gewone brunel
<i>Ranunculus acris</i>	Scherpe boterbloem
<i>Ranunculus ficaria</i>	Speenkruid
<i>Ranunculus repens</i>	Kruipende boterbloem
<i>Rumex obtusifolius</i>	Ridderzuring
<i>Sagina procumbens</i>	Liggende vetmuur
<i>Sambucus nigra</i>	Gewone vlier
<i>Senecio jacobaea</i>	Jakobskruiskruid
<i>Senecio vulgaris</i>	Klein kruiskruid
<i>Sonchus asper</i>	Gekroesde melkdistel
<i>Stellaria media</i>	Vogelmuur
<i>Taraxacum vulgare</i>	Paardenbloem
<i>Trifolium dubium</i>	Kleine klaver
<i>Trifolium repens</i>	Witte klaver
<i>Urtica dioica</i>	Grote brandnetel
<i>Veronica arvensis</i>	Veldereprijs
<i>Veronica hederifolia</i>	Klimopereprijs
<i>Veronica persica</i>	Grote ereprijs
<i>Veronica serpyllifolia</i>	Tijmeprijs
<i>Vicia hirsuta</i>	Ringelwikke
<i>Vicia sativa segetalis</i>	Vergeeten wikke
<i>Viola odorata</i>	Maarts viooltje

Sneller nog dan hogere planten, komen er op de arduinsteen en zelfs op de gepolijste graniet of op de ijzeren, houten en betonnen grafkruisen mossen en korstmossen (lichenen) groeien. Vaak zijn ze zo klein dat er een loep voor nodig is om ze te zien of op zijn minst om ze op naam te kunnen brengen. Als het onderhoud van het grafteken al verschillende decennia gestaakt is, zijn ze ook met het blote oog gemakkelijk waarneembaar. Snel groeien die lichenen weliswaar niet: een groeisnelheid van een mm per jaar is ongeveer de regel. In Esen zijn heel wat graven al een hele tijd niet meer jaarlijks onderhouden en komen inmiddels een aardig reeksje lichenen en mossen voor. We troffen volgende korstmossen en mossen op de graftekens aan: *Brachythecium rutabulum* (Gewoon dikkopmos), *Bryum capillare* (Gedraaid knikmos), *Calogaya pusilla* (Sinaasappelkorst), *Candelariella medians* (Gelobde geelkorst), *Candelariella vitellina* (Grove geelkorst), *Circinaria calcarea* (Plat dambordje), *Circinaria contorta* (Rond dambordje), *Flavoplaca citrina* (Gewone citroenkorst), *Flavoplaca dichroa* (Mandarijnkorst), *Lecanora albescens* (Kalkschotelkorst), *Lecanora dispersa* (Verborgen schotelkorst), *Lecanora muralis* (Muurschotelkorst), *Physcia adscendens* (Kapjesvingermos), *Protoblastenia rupestris* (Rode baksteenkorst), *Pyrenodesmia teicholyta* (Witte citroenkorst), *Scytinum plicatile* (Waterzwelmos), *Syntrichia muralis* (Gewoon muursterretje), *Verrucaria nigrescens* (Gewone stippelkorst), *Variospora flavescens* (Gelobde citroenkorst) en *Xanthoria parietina* (Groot dooiermos). Ook de kerk van Esen is rijkelijk met korstmossen begroeid. Door de variatie aan kalkrijke en zure materialen zoals baksteen, kalkmortel, ijzerzandsteen en veldsteen kunnen een groot aantal soorten gedijen.

Ook deze organismen berokkenen op een historische tijdschaal gezien geen schade van betekenis aan de graftekens en kunnen met een gerust gemoed verder gedijen. Korstmossen bieden zelfs een bescherming tegen chemische aantastingen van vervuilde lucht aan de graftekens

Foto. Waterzwelmos (*Scytinum plicatile*) op een arduinen grafteken op het kerkhof van Esen.

Foto. Gelobde citroenkorst (*Variospora flavescens*) op de bakstenen van de kerkmuur in Esen.

Foto. Groene kalkstippelkorst (*Verrucaria viridula*, groen met zwarte stippen), gelobde citroenkorst (*Variospora flavescens*, oranjegeel), kauwgommos (*Diploiscia canescens*, grijsgroen) en gewoon muursterretje (*Syntrichia muralis*, mosje met glasharen op de toppen van de bladeren) op de kerkmuur van Esen.

Foto. Steenstrontjesmos (Buellia aethalea) op de kerkmuur van Esen.

2.20 Cultuurplanten (bij de individuele graftekens)

Op het kerkhof van Esen, dat nog altijd in gebruik is, komt in november een zee van chrysanten voor. Omdat de overige planten moeilijk allemaal op één moment van het jaar kunnen waargenomen worden, karteerden we ze los van het tijdstip waarop de graftekens zelf bemonsterd werden. In de tabel hieronder wordt de beplanting bovendien naast die van het kerkhof van Keiem, de begraafplaats van Diksmuide en het kerkhof van Lampernisse getoond, zodat een vergelijking meteen ook mogelijk wordt.

Het aantal typische kerkhofplanten in Esen is eerder beperkt. Er komen geen treurbomen voor en nauwelijks altijdgroene naaldbomen, maar wél de altijdgroene Taxus, de Himalaya-jeneverbes (*Juniperus squamata*) en Buxus (die helaas ook veel Buxusmot op bezoek kreeg). Bij de kruidachtige planten zijn de altijdgroene klimop en de ook 's winters bloeiende heidesoorten typische kerkhofplanten. Ook rozen, viooltjes, anjers, lelies en narcissen zijn typische traditionele kerkhofplanten. Dat geldt ook voor een reeks rots- en steen bewonende soorten: kruipklokje, steenbreeksoorten en vetkruiden. En uiteraard zijn er de chrysanten die vanaf begin november ook hier nog massaal het kerkhof opfleuren.

Veel overige soorten weerspiegelen toch vooral wat de lokale tuincentra aanbieden en dat spectrum is sterk mode-gebonden en lijkt ook erg goed op het courante tuinspectrum.

Wetenschappelijke plantennaam	Nederlandse plantennaam	Kerkhof Keiem	Kerkhof Esen	Begraafplaats Diksmuide	Kerkhof Lampernisse
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Gewone esdoorn	1			
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Witte paardenkastanje			1	
<i>Amelanchier lamarckii</i>	Amerikaans krenten-boompje	1			
<i>Arum italicum</i>	Italiaanse aronskelk				1
<i>Aster species</i>	Aster	1			
<i>Aubrietia x cultorum</i>	Aubrietia		1		
<i>Aucuba japonica</i>	Broodboom	1	1	1	
<i>Begonia semperflorens</i>	Begonia	1	1	1	
<i>Bellis perennis</i> Pomponette-serie	Madeliefje Pomponette			1	
<i>Bergenia crassifolia</i>	Schoenlappersplant			1	1
<i>Buxus sempervirens</i>	Buxus	1	1	1	1
<i>Calendula officinalis</i>	Goudsbloem			1	
<i>Calluna vulgaris</i>	Struikhei		1	1	1
<i>Campanula poscharskyana</i>	Kruipklokje	1		1	
<i>Carex morrowii</i>	Japanse zegge				1
<i>Centaurea montana</i>	Bergcentaurie		1		
<i>Cerastium tomentosum</i>	Viltige hoornbloem		1		
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	Dwergcipres			1	
<i>Chrysanthemum</i>	Chrysant	1	1	1	1
<i>Convallaria majalis</i>	Lelietje-van-dalen, Meiklokje			1	

Wetenschappelijke plantennaam	Nederlandse plantennaam	Kerkhof Keiem	Kerkhof Esen	Begraafplaats Diksmuide	Kerkhof Lampernisse
Coreopsis rosea	Meisjesogen			1	
Cosmos bipinnatus	Cosmea	1			
Cotoneaster divaricatus	Uitgespreide cotone- aster		1	1	
Crocus vernus	Bonte crocus	1	1	1	
Cuphea hyssopifolia	Mexicaanse heide		1	1	
Cyclamen	Cyclaam			1	1
Cyperus	Cyperus			1	
Delosperma cooperi	Middagsbloem		1	1	
Dianthus	Anjer			1	1
Dipladenia cultivars	Mandevilla		1	1	
Echeveria species	Echeveria			1	
Erica carnea	Alpenheide (Sneeuw- heide)				1
Erica x darleyensis	Winterheide	1	1	1	1
Erica x darleyensis 'Kra- mers Rote'	Winterheide		1	1	
Erica gracilis	Zuidafrikaanse dop- heide		1	1	
Euonymus fortunei 'Eme- rald Gaiety'	Bontbldige Japanse kardinaalsmuts		1	1	1
Fagus sylvatica	Beuk(enhaag)		1	1	
Festuca glauca	Blauw schapengras			1	
Fuchsia species	Bellenplant		1		
Galanthus nivalis	Sneeuwkllokje	1	1	1	1
Gaultheria procumbens	Bergthee			1	
Gaura lindheimeri	Prachtkaars		1	1	
Geranium pratense	Beemdooievaarsbek		1		
Geranium species	Geranium			1	1
Gleditsia triacanthos	Valse chtristusdoorn	1			
Hebe albicans 'Red Edge'	Struikveronica		1		
Hebe speciosa	Struikveroncia		1		1
Hedera helix	Klimop	1	1	1	1
Helleborus niger	Kerstroos		1	1	
Helleborus orientalis	Kerstroos		1	1	
Hemerocallis	Daglie	1			
Hesperantha coccinea	Karmozijnrode vlagle- lie			1	
Hyacinthus orientalis	Hyacint		1	1	1
Hydrangea macrophylla	Hortensia	1		1	
Hyacinthoides hispanicus	Spaanse boshyacint	1	1	1	
Hypericum androsaemum	Mansbloed		1	1	
Iberis sempervirens	Witte scheefkelk		1		1
Ilex aquifolium	Hulst		1		
Ilex crenata	Japanse hulst		1		
Impatiens walleriana	Vlijtig liesje		1	1	
Inula	Alant			1	

Wetenschappelijke plantennaam	Nederlandse plantennaam	Kerkhof Keiem	Kerkhof Esen	Begraafplaats Diksmuide	Kerkhof Lampernisse
<i>Iris foetidissima</i>	Stinkende lis		1		
<i>Juniperus squamata</i> 'Blue compact'	Himalaya-jeneverbes		1		
<i>Kalanchoe tomentosa</i>	Pandaplant		1	1	
<i>Lavandula angustifolia</i>	Echte lavendel		1	1	
<i>Leucojum aestivum</i>	Zomerklokje			1	
<i>Leucophyta brownii</i>	Zilverstruikje			1	
<i>Ligustrum ovalifolium</i>	Haagliguster	1			
<i>Lobelia erinus</i>	Tuinlobelia			1	
<i>Lobularia maritima</i>	Zeeschildzaad		1		
<i>Lobularia maritima</i> 'Seet alyssum'	Zeeschildzaad			1	
<i>Lychnis coronaria</i>	Prikneus		1	1	
<i>Mahonia aquifolium</i>	Struikmahonie			1	
<i>Muscari armeniacum</i>	Blauwe druifjes, Ar-meense druifhyacint	1	1	1	1
<i>Muscari botryoides</i>	Blauwe druifjes		1	1	
<i>Muscari neglectum</i>	Blauwe druifjes		1	1	
<i>Narcissus pseudonarcissus</i> divisie 1	Trompetnarcis	1	1	1	1
<i>Narcissus</i> divisie 2	Grootkronige narcis	1	1	1	
<i>Narcissus</i> divisie 3	Kleinkronige narcis			1	
<i>Narcissus</i> divisie 4	Gevuldbloemige narcis		1		
<i>Narcissus poeticus</i>	Witte narcis	1			
<i>Pachysandra terminalis</i>	Dikkemanskruid, Schaduwkruid			1	
<i>Paeonia lactiflora</i>	Pioenroos		1		
<i>Pelargonium</i>	Pelargonium		1	1	
<i>Petunia hybrida</i>	Petunia		1	1	
<i>Pieris japonica</i>	Rotsheide		1	1	
<i>Primula x polyantha</i>	Sleutelbloem (hybriden)	1	1	1	1
<i>Prunus cerasifera</i> 'Nigra'	Kerspruim		1		
<i>Prunus laurocerasus</i> 'Schipkaensis'	Laurierkers		1		
<i>Prunus laurocerasus</i> 'Rotundifolia'	Laurierkers	1	1		
<i>Ribes sanguineum</i>	Rode ribes		1		
<i>Rosa</i>	Roos	1	1	1	1
<i>Rosmarinus officinalis</i>	Rozemarijn			1	
<i>Rudbeckia fulgida</i> 'Goldsturm'	Zonnehoe			1	
<i>Sanvitalia speciosa</i>	Dwergzonne-roos		1	1	
<i>Saxifraga x arendsii</i> 'Blütenteppich'	Steenbreek		1	1	
<i>Saxifraga x urbium</i>	Schildersverdriet				1

Wetenschappelijke plantennaam	Nederlandse plantennaam	Kerkhof Keiem	Kerkhof Esen	Begraafplaats Diksmuide	Kerkhof Lampnisse
<i>Sedum album</i>	Wit vetkruid	1			
<i>Sedum reflexum</i>	Tripmadam		1	1	
<i>Sedum telephium</i>	Hemelsleutel	1	1		
<i>Sempervivum species</i>	Vetkruid		1	1	1
<i>Sempervivum spurium</i>	Roze vetkruid	1			
<i>Sempervivum tectorum</i>	Huislook		1	1	
<i>Skimmia japonica</i> 'Finchy'	Skimmia (witbloeiend)		1	1	
<i>Skimmia japonica</i> 'Rubella'	Skimmia (rozerood bloeiend)	1	1	1	
<i>Streptocarpus saxorum</i>	Kaapse primula			1	
<i>Sutera cordata</i>	Bacopa			1	
<i>Tagetes</i>	Afrikaantje, Stinkerdje		1	1	
<i>Taxus baccata</i>	Taxus(haag of -massief)	1	1	1	
<i>Thuja orientalis</i>	Chinees thuja		1		
<i>Tilia</i>	Linde	1	1		
<i>Tulipa</i>	Tulp	1	1	1	1
<i>Viburnum tinus</i>	Sneeuwbal			1	
<i>Vinca major</i> 'Aureovariegata'	Grote maagdenpalm 'Aureovariegata'		1		
<i>Vinca major</i>	Grote maagdenpalm			1	
<i>Vinca minor</i>	Kleine maagdenpalm		1	1	1
<i>Viola cornuta</i>	Hoornviooltje			1	
<i>Viola odorata</i>	Maarts viooltje	1	1	1	
<i>Viola tricolor</i> cultivars	Driekleurig viooltje	1	1	1	
<i>Viola x wittrockiana</i> cultivars	Perkviool	1	1	1	

Foto. Grasbij (*Andrena flavipes*) op spontaan gegroeid speenkruid (*Ranunculus ficaria*) op het kerkhof van Esen.

Foto. Winterheide (*Erica x darleyensis*) en Buxus (*Buxus sempervirens*) op het kerkhof van Esen.

Foto. Kerstroos (*Helleborus orientalis*) op het kerkhof van Esen.

Foto. Blauwe druifjes (*Muscari* sp.) op het kerkhof van Esen.

Foto. Narcissen (*Narcissus* sp.) op het kerkhof van Esen.

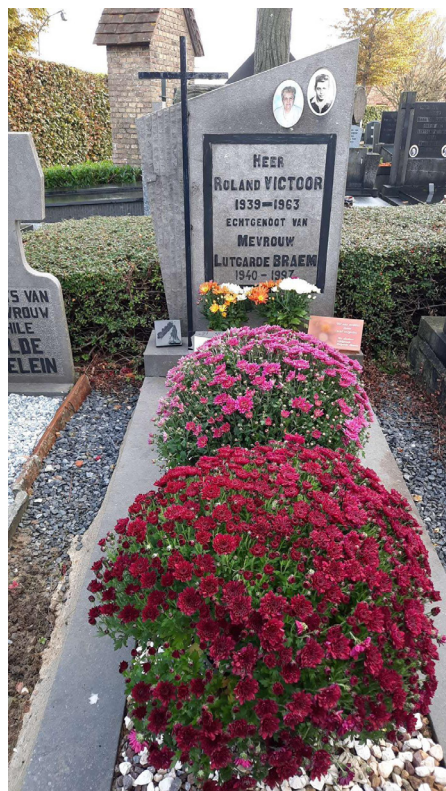
Kerspruim (*Prunus cerasifera* 'Nigra') achter het columbarium op het kerkhof van Esen.

Foto. Chinese thuja (*Thuja orientalis*) op het kerkhof van Esen.

Foto. Driekleurig viooltje (*Viola tricolor*) op het kerkhof van Esen.

Twee foto's. Chrysanten in november op het kerkhof van Esen.

2.21 Plan van het kerkhof met de nummers van de graftekens

Van het kerkhof van Esen bestond een plan met nummering van de graftekens. Omdat inmiddels zowel graftekens verdwenen waren of bijgekomen, werd een nieuw plan opge maakt (zie bijlage).

Ter verduidelijking worden de gietijzeren kruisen aangeduid met een oranje kruisje, de betonnen kruisen met een blauw kruisje. Aldus is hun verspreiding onmiddellijk af te lezen van het plan.

Op een tweede versie van het plan zijn ook alle graftekens aangeduid waarvoor een bescherming wenselijk is.

2.22 Aanbevelingen

2.22.1 Keuzes maken

Bij verschillende studies van lokale kerkhoven of begraafplaatsen valt op dat er sterk verschillende waarderingen en beschermingsvoorstellen bestaan.

In de recente beheerplannen voor het beschermd stadsgezicht Damme en het beschermd landschap Lampernisse bijvoorbeeld, was Onroerend Erfgoed de doorslaggevende instantie om te bepalen welke graftekens een ZEN-statuuut verdienen en dus konden op steun van de Vlaamse Overheid rekenen. Hierbij werden duidelijke criteria gehanteerd als 'niet jonger dan WOII' en (kunst)historische of aan min of meer gekende of beroemde personen gelinkte waarden.

Bij de 'geïntegreerde visie op het kerkhof van Gijverinkhove te Alveringem, door kunsthistorica Anne-Mie Havermans (2012) is een behoorlijk verschillende waardering geformuleerd. Er wordt geen criterium van leeftijd van het grafteken gehanteerd. Ook zeer eenvoudige graftekens als betonnen kruisen worden sterk onder de aandacht gebracht (wegens karakteristiek voor de Westhoek). Er is ook heel veel aandacht voor de ensemble-waarde: betonnen en ijzeren kruisen zijn des te krachtiger van uitdrukking als ze bewaard worden in groep. Er wordt ook sterk afgeraden om te bewaren graftekens te verplaatsen. Dat levert niet alleen gevaar op voor de gaafheid van het grafteken, maar het verbreekt ook de typische link met de plaats van overlijden, met de plaats op het kerkhof (vaak binnen familieverband), met de richting ten opzichte van het kerkhof. Er wordt ook aanbevolen van elk type van elke periode minstens één exemplaar te bewaren.

In de eerste plaats dient een gemeente zich dus zelf te bezinnen, al dan niet ondersteund door studies, over waar ze naar toe wil met een beschermingsbeleid.

2.22.2 Financiële ondersteuning

Z(onder) E(conomisch) N(ut)-subsidies, betaald door de Vlaamse overheid, kunnen alleen toegekend worden aan elementen met een beschermd statuut (beschermd landschap, beschermd dorpsgezicht, beschermd stadsgezicht, ...).

Bij niet beschermde sites is er wél ook een subsidiemogelijkheid, door het 'decreet op Begraafplaatsen en Lijkbezorging' van 16 januari 2004. Daarin werden de krijtlijnen uitgezet voor een goed beheer van onze begraafplaatsen door lokale besturen. Het decreet verwijst expliciet naar het behoud van bepaalde graftekens.

art 26.2 vermeldt: *'Het college van burgemeester en schepenen maakt hierbij een lijst op van graven met lokaal historisch belang die als kleine onroerende erfgoedelementen kunnen worden beschouwd. De graven op deze lijst dienen 50 jaar te worden bewaard en onderhouden door de gemeente-overheid. Deze termijn kan worden verlengd. Bij ontstentenis van deze lijst kan het initiatief tot de opmaak ervan genomen worden door de Vlaamse regering of haar gemachtigde. Deze lijst wordt bekrachtigd door het college van burgemeester en schepenen. De Vlaamse regering bepaalt de voorwaarden voor de lijsten van graven met lokaal historisch belang'.*

Het uitvoeringsbesluit van 14.05.2004 verduidelijkt het decreet van 2004. Zo wordt omschreven wat concreet wordt verwacht van die lijst van graven met lokaal historisch belang, nl:

Art. 47. De lijsten van graven met lokaal historisch belang bedoeld in artikel 26, §2, van het decreet bevatten de graven met een historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele

waarde die niet beschermd zijn als monument overeenkomstig het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

Art. 48. Het college van burgemeester en schepenen bepaalt autonoom welke de graven zijn van lokaal historisch belang.

Art. 49 De lijst met graven van lokaal historisch belang bevat:

- 1° informatie over een eventuele concessie en de begraven personen;
- 2° informatie over de bouwfysische toestand;
- 3° informatie over het grafteken;
- 4° een bondige omschrijving van het lokaal historische belang;
- 5° een foto.

De graven van lokaal historisch belang worden tevens aangegeven op een plan van de begraafplaats.

Art. 50. Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de monumenten en de landschappen.

Graven vermeld op de lijst van graven van lokaal historisch belang waarvan het behoud uiteindelijk toch van algemeen belang blijkt te zijn en die als zodanig beschermd worden als monument, worden op het moment van de definitieve bescherming van rechtswege geschrapt van de lijst.

Omzendbrief B.A. 2006/03, 10 maart 2006, Hoofdstuk Vi. Graftekens (Artikelen 25 - 26)

De omzendbrief herhaalt nog eens de vrijheid van het college van burgemeester en schepenen ten aanzien van de bestemming van de graftekens die eigendom van de gemeente zijn (artikel 26, § 2), maar herneemt ook dat de gemeente hierbij dient rekening te houden met het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, inclusief wat de regeling inzake kleine onroerende erfgoedelementen betreft.

De verschillende versies: decreet, uitvoeringsbesluit en omzendbrief roept met betrekking tot het beheer van het funerair erfgoed bij sommigen vragen op, ondanks de verduidelijkingen die er later aan zijn toegevoegd. Havermans (2012 p. 9) geeft een goede samenvatting:

‘In feite moet dus iedere gemeente een lijst opmaken van alle graftekens die een zekere waarde in zich dragen. Van degenen die niet meer in bezit van de familie zijn, dient de gemeente het onderhoud op zich te nemen voor ten minste 50 jaar. Graftekens die deel uitmaken van een beschermd dorpsgezicht of beschermd zijn als monument, komen niet in aanmerking als grafmonument met lokaal historisch belang (ze worden al beschermd worden op Vlaams niveau). Toch is de opmaak van een inventaris ook hier aangewezen, in het kader van de opmaak van een onderhouds- en beheersplan. Voor beschermde dorpsgezichten geldt van rechtswege een onderhoudsplicht (decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten, art. 11 §1). Bovendien is een inventaris van de erfgoedelementen een essentieel onderdeel van een herwaarderingsplan, dat recht geeft op subsidies.

De toegekende waarde kan immaterieel zijn, vb. indien het gaat om een graf van een lokale personaliteit, maar ook materieel. Bij het onderzoek van de begraafplaats en de graven komen meerdere aspecten aan bod, zoals de symboliek, stijl, type, materiaal, de figuur van de ontwerper-uitvoerder, de situering op de begraafplaats, de totstandkoming ... dit alles samen schept een totaalbeeld. Bovendien staat een grafteken niet op zichzelf; ook gehelen zijn belangrijk, omwille van de historiek of de harmonie. Het is dus een kwestie van

het geheel én de individuen samen op te nemen. Er wordt dus meer gevraagd dan een lijst met namen van graven en hun ligging. Het invullen van de waarden en kenmerken is niet erg voor de hand liggend'.

2.22.3 Beplanting

Een kerkhof draagt vaak de stempel van een welbepaalde periode, namelijk van oprichting van de eerste graftekens tot de stopzetting van het gebruik van het kerkhof. Die tijdsgeest kan aanzienlijk versterkt worden door zorg voor de originele beplanting, die samengaat met de oprichting van het kerkhof. Oude foto's, prentbriefkaarten of schriftelijke getuigenissen kunnen helpen om de oorspronkelijke beplanting te achterhalen. In veel gevallen is de oude haag te determineren op soort (meidoorn, beuk, taxus, buxus...), zijn er bomen herkenbaar. Het verdient aanbeveling om die tijdsgebonden context te respecteren en mee op te nemen in een herstel- of beschermingsplan.

Individuele graven worden meestal beplant door de naaste familieleden van de overledene en dragen, buiten de traditionele chrysanten in de novembermaand, sterk de stempel van het aanbod aan planten van de nabijgelegen tuincentra. De beplanting die de gemeente voorziet kan echter de typische sfeer van het kerkhof verhogen. Er zijn een aanzienlijk aantal typische kerkhofsoorten, zoals treurbomen (treurberk, treurbeuk, treurcypres, treuriep, treures, treurwilg, ...).

Ook bij de meerjarige bloemen en struiken zijn er tal van soorten met een karakteristieke binding aan kerkhoven: rozen (met egelantier in het bijzonder), lelies, viooltjes, vergeet-me-nietjes, klaprozen, ... Het verdient aanbeveling om dit spectrum prioriteit te geven boven exotische beplantingen zonder die extra dimensie.

Haagaanplantingen die het kerkhof compartimenteren, kunnen sterk de aantrekkelijkheid van een kerkhof verhogen. Ze zijn een dankbaar element om een traditioneel stenen kerkhof om te toveren in een parkkerkhof. De hagen kunnen best rekening houden met de traditionele indeling van het kerkhof (oud gedeelte met arduinen graftekens, kinderkerkhof, recent gedeelte, urnenveld, ommegang met kapellen, ...).

Het herbicidenvrij onderhoud van begraafplaatsen wordt op verschillende plaatsen erg verschillend geïnterpreteerd. Gebruik van kokend water of verhitting door vuur leidt tot saaie, stenen of aarden toestanden, die de doodsheid van begraafplaatsen alleen maar verhogen. Een doordachte groenaanleg, met gras, met bodembedekkers of met bloemen en kruiden kan de begraafplaats een aantrekkelijk parkkarakter verlenen. Denk bij de plantenkeuze ook aan de meerwaarde voor ongewervelde dieren, zoals dagvlinders, wilde bijen, ...

2.22.4 Informatie verlenen

Verschillende kerkhoven of begraafplaatsen in West-Vlaanderen kregen de jongste jaren informatiepaneeltjes bij een aantal graven, met uitleg over de persoon die er begraven ligt of over de cultuurhistorische waarde van een grafteken. Het rapport toont aan dat ook in Esen volop stof aanwezig is om dit voorbeeld te volgen.

2.22.5 Lapidarium

Graftekens die niet meer volledig zijn of niet meer onderhouden worden door de nabestaanden kunnen eventueel een plaatsje krijgen in een speciaal daarvoor bedoelde ruimte: een 'lapidarium'. Daar kan de informatie over het kerkhof verzameld worden en geïllustreerd met een aantal voorbeelden van bijvoorbeeld gietijzeren grafkruisen, porseleinen kleine sculpturen, bronzen grafdecoraties, enz.

2.22.6 Biodiversiteit

Kerkhoven kunnen op hun manier bijdragen aan de biodiversiteit. We wezen hierboven al op de spontane flora die in Esen voorkomt. Minstens in het gazon is er geen reden om die te verwijderen, integendeel zelfs. Ook de muurbegroeiing van de kerkhofmuur kan waardevol en mooi zijn. Denk maar aan soorten zoals kruipklokjes, muurleeuwenbek, muurbloem, muurvaren, steenbreekvaren, ... In veel gevallen herbergen kerkhoven en begraafplaatsen ook een rijke fauna. Dagvlinders profiteren van de aangeplante of spontane bloemen. Solitaire bijtjes (grasbij, roodgatje, roodbuikje, groefbijtjes, ...) nestelen in rustige hoekjes in de grond of in het gazon. Een beetje aandacht voor die biodiversiteit kan de waarde voor de fauna nog aanzienlijk doen toenemen. Het niet meer gebruiken van biociden maakt al een groot verschil. De beplanting kan de waarde voor de biodiversiteit nog sterk verhogen. Voorbeelden van een dergelijke inrichting kunnen ter inspiratie bekeken worden in Assebroek (Brugs kerkhof), Torhout, ...

2.23 Literatuur

Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Parochiekerk Sint-Pieter en kerkhof <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/78190>

Anoniem (1891). Fonderie Corneau Alfred, Deville, Pailliette & Cie à Charleville (Ardenes). Album général.

Anoniem (niet gedateerd). Versteende getuigenissen. Inventariseren van funerair erfgoed. TERF, 39 p.

[Celen, J. \(2021\). Vrijzinnig funerair erfgoed. de begraafplaats van Elsene. deMens.nu Magazine 10 \(4\): 1-11.](#)

Dendooven, L. (1959-1962). Dit is West-Vlaanderen. Drie delen. Uitg. Flandria n.v. Sint-Andries.

Depestel, A. (2006). De gemeentelijke begraafplaats aan de Gasthuisstraat te Temse. Deel 1: studie van de site en de graftekens. Verhandeling voorgelegd aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Kunst-, muziek- en theaterwetenschappen.

Desmedt, M. (2005). Graftsierkunst van de familie Norga. Grafzerkje vzw, Nieuwsbrief Nr. 26: 2-3.

Goossens, D. (1984). Inleiding tot de geologie en geomorfologie van België. Tweede gewijzigde en uitgebreide druk, Uitg van de Berg, Geologische Boekhandel W.G. Witkam, Enschede, 228 p.

Durenne, A. (1872). Planche 627. Croix.

Havermans, A.-M. (2012). Naar een geïntegreerde visie op het kerkhof van Gijverinkhove te Alveringem. Deel 1: Inventarisatie van het Sint-Petruskerkhof van Gyverinkhove. WVI, 57 p.

Havermans, A.-M. (2012). Inventarisatie van het Sint-Audomaruskerkhof van Alveringem Deel 1: historisch kader en overzicht van de bevindingen. Ongepubliceerde studie i.o.v. het gemeentebestuur.

Havermans, A.-M. & Celis, M. (2006). Norga, terug van weggeweest. Epitaaf 20 (3): 3-9.

Havermans, A.-M. (2006). Norga's nalatenschap op Schoonselhof. Epitaaf 20 (3): 10-11.

Hourant, R. (1992). Nomenclature des modèles rencontrés (croix en fonte). In Lempereur et al. (1992). La fonte en Wallonie: 100.

Kennes, C. (2012). Gietijzeren kruisen. Grafzerkje vzw Nieuwsbrief Nr. 67 – maart 2012: 1-9.

Lempereur, F., Tulliez, O. & Hourant, R. (1992). La fonte en Wallonie: les croix de nos aïeux. Liège, Eds. du Perron, 222 p.

Maekelberg, D. & Scheirlinckx, G. (Red)(2011). Onderhoud van funerair erfgoed. Monumentenwacht Vlaanderen vzw, 75 p.

Messiaen, H. & Vanneste, P. mmv Gherardts, F. & Scheir, O. (2005). Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, n Diksmuide Deel I: deelgemeenten Diksmuide, Beerst, Esen, Kaaskerke, Keiem en Lampernisse.

Nijssen, J. (2001). Grafkruisen van de Sint-Truidense gieterij Brialmont. M&L 20 (4): 38-44. Onroerend Erfgoed (2021). Beschermd monument Begraafplaats: grafkruisen, Baasrodestraat zonder nummer, Baasrode (Dendermonde), Oost-Vlaanderen. ID: 8389 URL: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/8389>

Onroerend Erfgoed (2021). Gietijzeren grafkruis M.M. Hermans, Sint-Truiden Schuurhoven zonder nummer.

Perchet, D. (2017). Croix de nos aïeux: un patrimoine en danger. In: La Mougeotte. Infolettre du réseau international de la fonte d'art 70: 1-31.

Saenen, M. & Fourny, A. (2002). Croix de fonte dans l'est du Brabant Wallon. Revue d'histoire religieuse du Brabant wallon 16 (1): 73-82.

Van Aerschot, J. (niet gedateerd). Bladen met modellen voor gietijzeren grafkruisen en toebehoren, getekend door Joseph Van Aerschot, maar teruggaand op de productie van zijn vader August (Verz. Laukens). Croix funéraires. Plaques pour inscriptions. Socles de croix. 1 pagina.

Vandewalle, C. (2008). De dolle biertocht van Sint-Henricus en zijn Arabier(en)/ De brouwerij Sint-Henricus. De Dolle Brouwers in Esen (1835-heden). Uitg. Westhoek-Monumenten zw, 64 p.

Van Belleghem, K. (2010). Infobundel Funerair erfgoed in de zuidelijke Westhoek, 50 p.

Vanneste, P. (2016). beschermingsdossier: de Sint-Martinuskerk en het kerkhof met militair ereperk en gedenkkapel, Diksmuide (Vladslo) – monument, 20 p.

Vlaemynck, J. (niet gedateerd). Esen. Geschiedenis van ons dorp. Verzameling losse geschriften bewaard in het stadsarchief van Diksmuide.

Zwaenepoel, A. (2018). beheerplan voor het beschermd landschap Oudlandpolders van Lampernisse. WVI i.o.v. gemeente Diksmuide, 176 p.

Zwaenepoel, A. (2021). Funerair erfgoed kerkhof Keiem. WVI i.o.v. stad Diksmuide, 122 p.

<https://nl.wikipedia.org/wiki/%C3%89caussinnes>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/%C3%89caussinnes>

<https://www.kerknet.be/kerknet-academie/cursus/herken-jij-deze-13-verschillende-christelijke-kruisen>